

Evaluering af Projekt Ungeguide på Bornholm

Arnt Louw, Niels-Henrik M. Hansen og Katrine Thea Pløger Nielsen

Evaluering af Projekt Ungeguide på Bornholm

Forfattere

Arnt Louw, Niels-Henrik M. Hansen og Katrine Thea
Pløger Nielsen

ISBN

978-87-93058-62-0

Foto: Projekt Ungeguide

© Forfatterne & Center for Ungdomsforskning 2019

Center for Ungdomsforskning (CeFU) er et forskningscenter på Aalborg Universitet i København, som forsker i unge og uddannelse, arbejdsliv, udsathed, ungdomskultur osv. Centrets drift støttes af en forening – Foreningen Center for Ungdomsforskning. Vi gennemfører forskellige projekter, dog alle med det kendetegn, at de tager afsæt i de unges egne beskrivelser og oplevelser af deres hverdag og liv. Hvis du vil vide mere om CeFU, har spørgsmål til vores forskning, er interesseret i at høre om mulighederne for at etablere et forskningssamarbejde eller blive medlem af vores forening, er du mere end velkommen til at kontakte os. Find mere information på vores hjemmeside: www.cefu.dk.

Indhold

Forord	4
Hovedresultater og opmærksomhedspunkter	5
Kapitel 1: Indledning	8
Forskningsspørgsmål	9
Generelle samfundsmæssige udviklinger.....	9
Baggrunden for projekt "Ungeguide"	11
Oversigt over aktiviteter og deltagere i projektet.....	12
Beskrivelse af følgeforskningen	14
Oversigt over empiri/data.....	15
Interviews	16
Spørgeskema	16
Observationer	16
Videoer	16
Læsevejledning.....	17
Kapitel 2: Bornholmske unges overvejelser om uddannelse	20
Fremtiden på Bornholm	20
Hjem-Hjem	21
Hjem-Over	25
Hjem-Over-Hjem	26
Opmærksomhedspunkter på baggrund af de tre kategorier	27
Relationel og professionel indflydelse på uddannelsesvalg.....	28
Forventninger og pres.....	32
Forældrenes betydning.....	36

Opsummering - Bornholmske unges overvejelser om uddannelse	40
Kapitel 3: Indsatsen "Ung-På-Vej"	45
Heltidsundervisning i Ungdomsskolen	45
Statistik fra Ung-På-Vej	46
Visitation	47
At være ens om at være forskellige	48
Social træningslejr og fagligt løft	49
Pædagogik, didaktiske overvejelser og lærernes indflydelse	52
Størrelse, tryk og tid	52
Understøttelse af et givende fællesskab	53
Individuel fælles undervisning	54
Eksplícitte forventninger og lærernes rolle	57
Overgangsmentorer	60
Forældresamarbejde	62
Opsamling på kapitel 3 – Erfaringer med indsatsen Ung-på-vej	64
Kapitel 4 Erfaringer med indsatsen Ungeguide	68
Opsummering – Erfaringer med indsatsen Ungeguide	72
Kapitel 5: Erfaringerne med indsatsen "Fælles sprog"	74
Motivation som fælles sprog	75
CeFUs forståelse af unges uddannelsesmotivation	75
Tidslinje/Udviklingsseminarerne	77
Erfaringer med etablering af fælles sprog	77
Samarbejde på tværs – faggrupperne på Bornholm	82
Opsummering – Erfaringerne med indsatsen Fælles sprog	85
Litteraturliste	87

Forord

I denne rapport præsenterer vi resultaterne af den følgeforskning og evaluering Center for Ungdomsforskning (CeFU) har gennemført i relation til projekt Ungeguide 2016-2019.

Projekt Ungeguide gennemføres af Uddannelse til Alle – Bornholm med støtte fra Bornholms Regionskommune og Den Europæiske Socialfond. CeFU har bistået med følgeforskning, viden om målgruppen og samfundsmæssige omstændigheder, der påvirker unges valg af og fastholdelse i uddannelse. CeFU har desuden tilrettelagt og faciliteret fire udviklingsseminarer undervejs i projektperioden, et hvert halve år, der skulle understøtte udviklingsarbejdet blandt projektets praktikere, der arbejder med unge og uddannelse på Bornholm, herunder etableringen af et fælles sprog.

Rapporten undersøger, hvordan unge forholder sig til fremtidige uddannelsesvalg, giver indblik i praksiserfaringer med arbejdet omkring unge i udsathed, evaluerer på målsætningen om etableringen af fælles sprog og giver til slut – på baggrund af erfaringer fra projekt Ungeguide – perspektiver på, hvad der fremadrettet kan fokuseres på, i henhold til at skabe gode forudsætninger for uddannelse for og med de unge på Bornholm.

Fra CeFU har lektor Arnt Louw, lektor Niels-Henrik Møller Hansen, lektor Mette Pless, professor Noemi Katznelson samt forskningspraktikant Katrine Thea Pløger Nielsen været tilknyttet projektet. Arnt Louw, Katrine Thea Pløger Nielsen og Niels-Henrik M. Hansen har været forfattere på nærværende rapport.

Der skal lyde en tak til alle deltagere i projektet og en særlig tak til alle bornholmske udskolings elever, unge tilknyttet Ung På Vej, fagpersoner og projektledelse, der gennem deres refleksioner og erfaringer i enten observationer, interviews eller spørgeskemaundersøgelse har gjort det muligt at analysere på projektet og foretage den nærværende evaluering.

God læselyst.

Arnt Louw, Niels-Henrik Møller Hansen og Katrine Thea Pløger Nielsen.

Center for Ungdomsforskning, Aalborg Universitet.

Hovedresultater og opmærksomhedspunkter

I evalueringen af projekt Ungeguide trækkes der primært på en omfattende empirisk dataindsamling, der tæller et spørgeskema, interviews, observationer og videomateriale med unge og fagprofessionelle fra selve projektet. Dette suppleres løbende med bidrag og indsigter fra eksisterende forskning inden for unges uddannelsesvalg. Materialet er særdeles righoldigt og dækker både unge i det ordinære uddannelsessystem, unge i særlige forløb og de fagprofessionelles perspektiver omkring de unge. Indsatserne er blevet fulgt over en periode på 3 år, hvilket både repræsenterer en styrke mht. at følge udviklingen, men også en udfordring, da en række af de ydre strukturelle omstændigheder har ændret sig i løbet af dette tidsrum.

Projekt Ungeguide kan overordnet set beskrives som en paraply-indsats, der dækker over en række tiltag, der har haft til intention at støtte ungdomslivet bredt blandt unge på Bornholm. Der har været en central indsats rettet mod unge uden for uddannelse – indsatsen ”Ung på vej” – der har haft til hensigt at hjælpe dem tilbage i uddannelse og som oftest med sigte på en succesfuld reintegration i en passende ungdomsuddannelse. Dertil har der været en bredere indsats, rettet mod alle unge på Bornholm, hvor man igennem etablering af en hjemmeside og en række arrangementer har forsøgt at understøtte et godt ungdomsliv for alle unge på øen. Slutteligt har der været en indsats rettet mod at udvikle et fælles sprog for de fagprofessionelle, der arbejder med de (udsatte) unge fra forskellige positioner og med forskellige perspektiver. Dette sprog skulle have øje for de unges potentialer og dermed en mulighed for at arbejde proaktivt med de unges udvikling. Projekt Ungeguides mangeartede struktur afspejles også i denne rapport, hvor hver af de tre hovedkapitler giver et indblik i evalueringens primære nedslagspunkter og slutligt et kapitel om forslag til fremadrettede indsatser. I dette afsnit fremlægges kortfattet rapportens hovedresultater og særligt væsentlige opmærksomhedspunkter.

I forhold til den generelle indsats over for ungegruppen i almindelighed, så peger evalueringen overordnet set på, at de Bornholmske unge ligner andre unge på en række områder, mens de på andre adskiller sig. Det gør sig fx gældende ved andelen, der påtænker en uddannelse på EUD-området og en række af de overvejelser, der har deres afsæt i de særlige forhold, som er tilstede, når man bor på en ø som Bornholm. I det følgende vil vi fremhæve nogle af de centrale resultater i denne forbindelse:

- Denne indsats er vanskelig at evaluere direkte på, da der er tale om spredte arrangementer, og det er ikke altid, de unge direkte har forbundet en given

aktivitet med den overordnede indsats. Derfor kan vi ikke her vurdere effekten af indsatsen direkte.

- Analyserne peger dog på, at man med fordel kan tænke de unges søgemønstre i forhold til ungdomsuddannelse og kompetencegivende uddannelse ind i en evt. fremtidig indsats på dette felt. En indsats kan medvirke til at understøtte et bredere og mere kvalificeret uddannelsesvalg hos nogle unge.
- Særligt de unge, der er orienteret mod en uddannelse på EUD-området, der ikke udbydes på Bornholm, kan være potentielt sårbare og kan i et fremtidigt perspektiv være et oplagt mål for en særlig indsats.
- Ligeledes kan man også indtænke indsatsen i et rekrutteringsøjemed – altså rette fokus mod unge fra resten af landet, hvor det kunne være attraktivt at tage en uddannelse på Bornholm – hvor det handler om at have nogle tilbud, der kan sluse unge godt ind i livet på øen.
- BUM (Bornholms UddannelsesMesse) vurderes positivt af de unge og fremstår som et element, der fortsat er centralt at prioritere i forhold til at underbygge gode og velorienterede uddannelsesvalg blandt de unge.

I forhold til projektet ”Ung-På-Vej”, der er en målrettet indsats i regi af ungdomsskolen på Bornholm, peger vores evaluering på, at der er tale om et velfungerende tilbud, der igennem anvendelsen af en helhedsorienteret tilgang, relevante pædagogiske værktøjer og tilstrækkelige ressourcer formår at indfri stedets ambitioner – nemlig at løfte hovedparten af eleverne så de efterfølgende kan indgå i et ordinært uddannelses tilbud. Der er ofte tale om komplekse problemstillinger, hvilket kræver et særdeles fleksibelt tilbud, der kan rumme dette og samtidigt skubbe eleven i en retning, hvor der kommer progression mod uddannelse eller sekundært arbejdsmarkedet. Tilbuddet fremstår som veldrevet og som et stærkt virkemiddel over for målgruppen. Analyserne peger på følgende centrale interessepunkter i forhold til ”ung-på-vej”:

- Det er en fordel, at projektet er organiseret under ungdomsskolen. Det giver den nødvendige fleksibilitet i hverdagen.
- En løbende fokusering på rekrutteringen til tilbuddet er påkrævet.
- Lærerkræfter – bredde i kompetencer og personligheder – er en væsentlig faktor i forhold til at sikre stedets optimale funktion.
- Et øje for relationen mellem ressourcer og elever – det er vigtigt for tilbuddet at der er en god sammenhæng mellem (lærer)ressourcer og antallet af elever.
- Fremtidig lokalisering – på campus eller den nuværende placering? Begge steder rummer fordele og ulemper i relation til målgruppen for tilbuddet.

- Ung-På-Vej skaber gode forudsætninger hos eleverne for at bygge bro videre til ungdomsuddannelserne. De unge tager *både* sociale og faglige kompetencer med herfra.
- Det kunne overvejes at arbejde mere systematisk med at følge de unge med videre, når de har forladt Ung-På-Vej. Dette skulle sikre, at de kommer bedst muligt i gang med det nye uddannelsesforløb og forbliver i en positiv udvikling samt give en bedre overgang mellem det særlige tilbud, som Ung-På-Vej er, og det ordinære uddannelsessystem.

I forhold til at udvikle et fælles sprog for praktikerne, viste det sig, at det var en vanskelig opgave. Det var der flere årsager til. En årsag var, at der allerede var en fokusering på anvendelsen af Feuerstein-tilgangen som et fælles værktøj, og at tanken med at bruge motivation som et (yderligere) værktøj til at vende blikket mod de udsattes unges ressourcer fremstod som overflødig, når man allerede var i gang med at bruge noget, der virkede. Samtidigt kan det konstateres, at skal man bryde med silo-tankegangen, hvor hver faggruppe har deres særlige blik på den unge, peger erfaringerne fra projektet på, at det kræver en mere markant indsats samt en involvering af alle aktører på alle niveauer for, at det skal blive muligt at lykkes.

Kapitel 1: Indledning

I denne rapport undersøger og evaluerer vi projekt Ungeguide 2016-2019, som er et projekt, der er gennemført på Bornholm. Projekt Ungeguide er en samlet betegnelse for flere forskellige indsatser med fokus på unge og ungdomsuddannelse på Bornholm. Ungeguide er udover navnet på projektet også navnet på en konkret indsats i projektet, der har til formål at støtte unge, der er startet på en ungdomsuddannelse. Af andre tiltag og indsatser under projektet, er den målrettede indsats Ung-På-Vej central i projektet. Dette heltidsundervisningstilbud for 15-17-årige, der af forskellige årsager har haft udfordringer og dermed i en kortere eller længere periode har været uden for grundskolesystemet, har til formål at støtte disse unge til at færdiggøre folkeskolens afgangseksamen og efterfølgende være i stand til at påbegynde en ungdomsuddannelse. Overordnet set har Projekt Ungeguide ligeledes haft til formål at understøtte etableringen af et fælles sprog blandt de praktikere, der arbejder med unge og uddannelse på Bornholm. Projekt Ungeguide indeholder tre hoveddele:

- 1) En indsats af samme navn der har til formål at støtte unge, der har påbegyndt en ungdomsuddannelse. I denne evaluering skelner vi mellem hhv. *projekt ungeguide* og *indsats ungeguide*, hvor sidstnævnte refererer til den konkrete del, hvor der har været fokus på at skabe tiltag, der kan støtte unge i ungdomsuddannelse.
- 2) Indsatsen Ung-På-Vej.
- 3) Understøttelse af udviklingen af et fælles sprog gennem udviklingsseminarer for relevante fagpersoner.

Formålet med projektet er at fokusere på de unge, der enten står på kanten af uddannelsessystemet og er i risiko for ikke at kunne påbegynde en ungdomsuddannelse eller har brug for støtte til at fastholde og gennemføre en ungdomsuddannelse. Projektet har således haft fokus på at etablere en målrettet og hurtig indsats, der er tilpasset den enkelte unges situation og problemstilling. Samtidig har projektet haft fokus på at klæde de fagpersoner på, der skal understøtte de unges faglige, sociale og personlige progression. Fokus har været på have et fælles sprog, en fælles skærpet opmærksomhed på unges motivation og ikke mindst en mulighed for at mødes tværfagligt og dele viden med andre fagpersoner på Bornholm, der enten udbyder lignende tilbud eller arbejder med samme målgruppe.

Formålet med evalueringen er at beskrive, analysere og vurdere projekt Ungeguide og på baggrund heraf fremlægge væsentlige resultater og opmærksomhedspunkter og komme med fremadrettede perspektiver på andre mulige indsatsområder.

Nedenstående forskningsspørgsmål har udgjort det overordnede forskningsmæssige perspektiv i evalueringen:

Forskningsspørgsmål

Evalueringens overordnede forskningsspørgsmål lyder:

- Hvilke perspektiver har bornholmske unge på fremtiden og uddannelse – og adskiller disse sig fra andre danske unge?
- Hvilke erfaringer, herunder udfordringer og potentialer, kan fremhæves i forhold til indsatsen Ung-På-Vej?
- Hvilke perspektiver har fagpersoner på etableringen af et fælles sprog om motivation?
- Hvordan kan erfaringer fra projekt Ungeguide medtænkes i fremadrettede indsatser og aktiviteter?

Denne evalueringsrapport vil særligt vægte unge bornholmeres uddannelsesvalg og fremtidsperspektiver og generelt set indsatsen Ung-På-Vej. Derudover vil den vægte etableringen af et fælles sprog blandt praktikere. Indsatsen Ungeguide, der i højere grad har haft fokus på aktiviteter rettet mod de mere ordinære unge, vil også blive behandlet i denne rapport om end i mindre grad.

Generelle samfundsmæssige udviklinger

I det følgende vil vi kort skitsere nogle af de overordnet samfunds- og lovmæssige omstændigheder, der er relevante for det felt, Projekt Ungeguide skriver sig ind i.

Baggrunden for projektet er den stadig stigende fokusering på, at unge kommer i gang med og gennemfører en ungdomsuddannelse. Det er en fokusering, der det seneste årti er sket med basis i den såkaldte 95 % målsætning (Regeringen, 2006). Samtidig er ungdomsuddannelsessystemet under stor forandring i disse år. Senest er der indført adgangskrav på EUD-området (Regeringen, 2014), og fra 2019 er adgangskravene til de gymnasiale uddannelser ligeledes skærpet (Regeringen, 2016).

I 2017 blev der ændret i 95 %-målsætningen. Den lyder nu, at 90 % af en ungdomsårgang skal have en ungdomsuddannelse, inden de fylder 25 år. Kravet kan dermed lyde mindre, men hvor det tidligere var 25 år efter – altså når de unge blev cirka 40 år – at målsætningen skulle være nået, er det nu understreget lovgivningsmæssigt, at de unge skal tage deres ungdomsuddannelse, mens de stadig er unge (Regeringen, 2017).

CeFU har i en række undersøgelser gået i dybden med forskning i unge og uddannelsesvalg. Vi vil her kort fremhæve udvalgte pointer. I ”Uddannelsesvalg, vejledning og karrierelæring i et ungeperspektiv” (Juul, Pless & Katznelson, 2016) gøres det tydeligt, at unge anser ungdomsuddannelsesvalget som det første store selvstændige valg og imødekommer derfor dette valg med både spænding, forventning, forvirring og usikkerhed. De unges valg af ungdomsuddannelse skal nemlig både leve op til, hvad de interesserer sig for, hvad de er gode til og hvad der er realistisk for dem at gennemføre. Derudover går de en fremtid i møde, der er foranderlig og uforudsigelig samtidig med, at de tidligt skal vælge, hvilken retning de vil gå.

I afrapporteringen ”Vejen mod de 95 % – en erfaringsopsamling fra projektet Ungdomsuddannelse til alle” (Katznelson, Murning & Pless, 2010), stilles der skarpt på en række af de tiltag udvalgte kommuner har søsat i arbejdet med at nå 95 %-målsætningen. Her påpeges det også, at langt de fleste unge anser uddannelse som yderst centralt og vigtigt for at klare sig. Det gælder også de unge, der finder uddannelse svært og udfordrende:

Hos mange af de unge, der uddannelsesmæssigt betegnes som ’udsatte’, er der tale om en udpræget ambivalens: De ved godt, at uddannelse er nødvendigt, og de vil sådan set også gerne uddanne sig, men samtidig ønsker de, ofte endda meget massivt, at deres verden ikke skulle være sådan, at det ikke skulle være nødvendigt med al den uddannelse, at man kunne komme lige ud på arbejdsmarkedet og være god nok (Katznelson et al., 2010:6).

Det er væsentligt at huske på, at mange unge godt kan håndtere de uddannelsesmæssige krav, men at der samtidigt også er en mindre gruppe af unge, der har vanskeligt ved at leve op til disse, og som har svært ved at navigere i uddannelsessystemet. Dette har ofte store omkostninger for den enkelte unge, der risikerer at blive isoleret – både i relation til andre unge og i relation til arbejdsmarkedet. Der er samtidigt også en væsentlig samfundsmæssig gevinst ved at hjælpe disse unge ind i uddannelse. Det er dog ikke enkelt at gøre dette, da årsagerne til de unges uddannelsesmæssige udfordringer kan være meget forskellige. I en evaluering af brobygning til uddannelse (Görlich el. al., 2016) peges der på, at man med fordel kan tænke i et spektrum af værktøjer, der understøtter de unges proces mod uddannelse og ikke stirrer sig blind på, om der er et enkelt greb, der virker eller ej. Görlich og Hansen (2017) peger her på, at indsatserne på området ofte er præget af en fokusering på enkelte greb – fx brugen af mentorer, inddragelse af psykolog m.fl. – hvor det måske ville være mere frugtbart at se på processer i stedet for og så

efterfølgende tilpasse de nødvendige greb til at understøtte disse processer bedst muligt.

Tendenserne der her er beskrevet, kan således siges at være underliggende præmisser, som projekt Ungeguide skriver sig ind og på forskellig vis har adresseret. Projekt Ungeguide har netop til formål at støtte unge udsatte eller potentielt udsatte bornholmere på vejen til og undervejs i deres ungdomsuddannelse og har i den forbindelse trukket på flere forskellige indsatser. Disse indsatser vil vi gennemgå i det næste afsnit.

Baggrunden for projekt Ungeguide

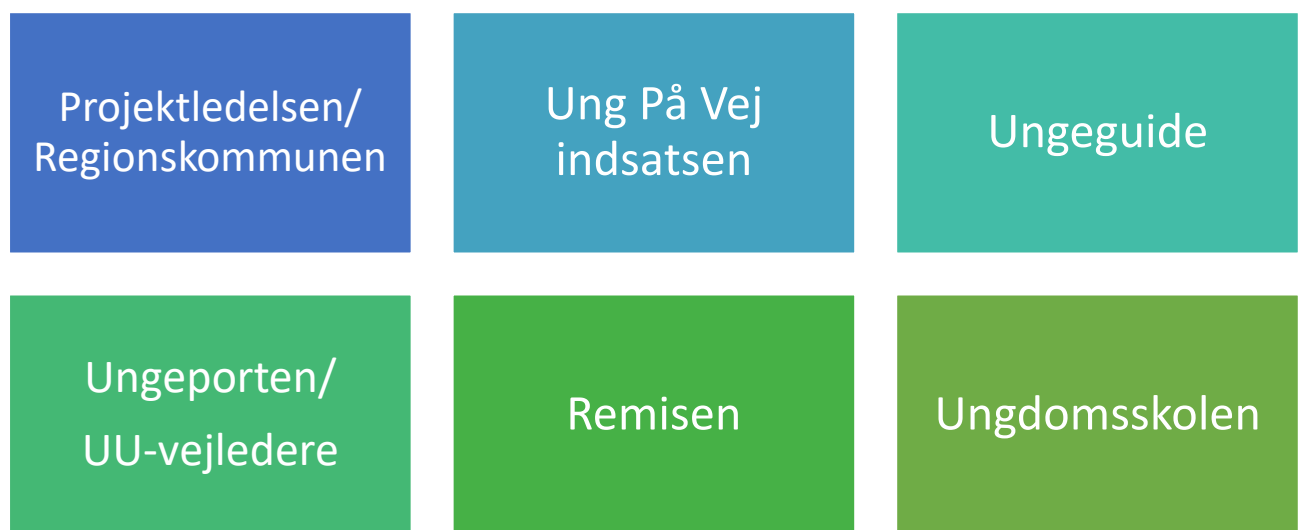
Projekt Ungeguide opstod som følge af projektet ”Uddannelse til Alle – Bornholm” (UTA Bornholm), der løb i fem år med afslutning i ultimo august 2015 (UTA Bornholm, 2015). UTAs målsætning hed ved opstart, at 95 % af en årgang skulle påbegynde en ungdomsuddannelse. Dette mål blev næsten nået med en procentdel på 94 % i henholdsvis 2012 og 2013 (UTA, Bornholm, 2015).

Ved UTAs afslutning blev der udtrykt ønske om at arbejde målrettet videre med de sidste procentdele af unge, der står på kanten til at starte på eller fastholde sig i en ungdomsuddannelse. Indsatsen Ung-På-Vej i samarbejde med Bornholms Ungdomsskole og indsatsen Ungeguide opstod således i kølvandet på dette behov. Det blev ligeledes medtænkt, at projektet skulle medvirke til at etablere et fælles tværfagligt sprog blandt de deltagende praktikere, der alle arbejder med en målgruppe, hvor der er fokus på at støtte unge til at starte eller blive i en ungdomsuddannelse. Projekt Ungeguide indeholder således også et fokus på videndeling og samarbejde på tværs af fagpersoner gennem et fælles fokus på motivation blandt unge. Denne del er understøttet af CeFU i form af facilitering af fire udviklingsseminarer gennem projektets forløb på fire år. Samtidig må det nævnes, at der undervejs i projektperioden fra 2016 til 2019 har været en markant udvikling på Bornholm. I 2016 var perspektivet på Bornholm i overvejende grad præget af, hvordan man kunne komme fri af den økonomiske krise og en fraflytning fra øen. Henover projektperioden har det udviklet sig positivt og Bornholm som arbejds- og bosted har oplevet et reelt boost med stigende tilflytning og udvikling af forskellige nichebrancher. Denne udvikling, der stadig pågår, er værd at have i baghovedet i forhold til nogle af de fund og analyser, der præsenteres i rapporten.

Oversigt over aktiviteter og deltagere i projektet

Som nævnt tidligere, indeholder projekt Ungeguide forskellige indsatser for de unge samt støttende faglig sparring med fagpersoner, der arbejder for og med de unge. På Bornholm findes der ydermere en række indsatser og tilbud, der skal understøtte unge og deres uddannelsesvalg. Det er ikke alle af disse, der har været en del af projekt Ungeguide. Nedenstående skitserer de indsatser, der i højere eller mindre grad har haft part i eller berøringsflade med projekt Ungeguide.

Figur 1: Oversigt over projekt Ungeguide og tilknyttede indsatser i forb. med projekt Ungeguide

Projekt Ungeguide har tre primære aktører:

- Projektledelsen
- Ung-På-Vej
- Ungeguide.

Vi vil kort beskrive disse aktører:

1. **Projektledelsen** har igangsat projektet fra begyndelsen og har generelt haft ledelsesfunktionen undervejs i projektet. Projektet er finansieret af Den Europæiske Socialfond. Formelt set er det Bornholms regionskommune, der har ansøgt Den Europæiske Socialfond om midler og står for gennemførelsen af projektet.
2. **Ung-På-Vej** indsatsen er et heltidsundervisningstilbud. Det er formelt organiseret under ungdomsskolen. Målgruppen er 15-17 årige, der ikke kan gennemføre eller har gennemført grundskolen. Ung-På-Vej er forholdsvist

fagfaglig, da en stor del af undervisningen og timerne er klassisk inddelt i fagene dansk, matematik og engelsk. Unge der visiteres hertil, forventes ved den rette hjælp at kunne tage folkeskolens afgangseksamen inden for halvandet år og derefter fortsætte i det almene uddannelsessystem. I Ung-På-Vej er der ansat tre medarbejdere. Ung-På-Vej skal bidrage med at udsatte unge kan bygge bro *til* en ungdomsuddannelse.

3. **Ungeguide** handler i modsætning til Ung-På-Vej indsatsen om at støtte unge der er i uddannelse. Denne del af projektet skal skabe tilbud, som fastholder unge, der er i uddannelse. Ud over tiltag, der har til formål at fastholde, har indsatsen også til formål at skabe et samlet overblik for de unge over uddannelses-, job- og fritidsmuligheder på Bornholm. Ungeguides samlede platform har også fokus på social og personlig støtte til unge, der kan have brug for hjælp til forskellige problematikker og udfordringer. Der er ansat to medarbejdere på denne del af projektet.

Derudover har en række andre aktører været med til de udviklingsseminarer, CeFU har stået for, som en del af projekt Ungeguide. Disse repræsenterer en række af de andre indsatser rettet mod udsatte unge på Bornholm. I den forstand er det et forsøg på at samle alle aktører, der arbejder med denne gruppe af unge på Bornholm, i et rum. Dette omhandler blandt andet en UU-vejleder og leder fra Ungeporten, medarbejdere fra Remisen og ungdomsskolelederen. Disse vil kort blive beskrevet herunder:

- Ungeporten er en fælles indsats med ungerådgivere, UU-vejledere og sagsbehandlere ansat. Her kan unge få råd og vejledning til uddannelse og karriere, men også til mere personlige udfordringer eller livsændrende situationer. Ungeporten holder til på Campus Bornholm, hvor alle Bornholms ungdomsuddannelser nu er samlet.
- Remisen er et tilbud rettet mod unge mellem 18-30 år, der ikke er påbegyndt uddannelse eller job. Remisens målgruppe er dermed, modsat de unge på Ung-På-Vej, myndige. Målet for de unge, der går på Remisen, er at komme i uddannelse eller i job, og der er derfor også i tæt samarbejde med jobcenteret. På Remisen tilbydes de unge gruppearbejde om fx selvværd, virksomhedspraktik og arbejdsmarkedskendskab. Hverdagen består af arbejde i praksisnære værksteder som 'Træ og Metal' og 'Dyrepasning'.
- Ungdomsskolen var ligeledes repræsenteret ved nogle af udviklingsseminarerne. Udover Ung-På-Vej udbyder ungdomsskolen også andre heltidsundervisningsforløb, hvor der eksempelvis er fokus på mere erhvervsrettede tiltag eller unge med en psykiatrisk diagnose.

Beskrivelse af følgeforskningen

CeFU har i projekt Ungeguide arbejdet med to hovedspor.

- **Hovedspor 1:** CeFU har i projektet arbejdet med udviklingen af et fælles sprog blandt fagpersonalet i projektet, der arbejder med unge og uddannelse. Dette er sket gennem tilrettelæggelse og facilitering af fire udviklingsseminarer for faggrupper gennem projektperioden, der havde til formål at understøtte en sammenhængende forståelse af unges motivation og udfordringer i forbindelse med uddannelse. Denne forståelse skulle gøre det lettere og mere præcist at kommunikere omkring de unges behov og ønsker – set fra de forskellige perspektiver, der kommer til udtryk, når mange forskellige aktører er involveret i arbejdet med de unge. Det fælles sprog skulle også medvirke til at understøtte bedre overgange mellem de forskellige aktører, således at de unge ikke blev ”tabt” mellem forskellige indsatser og aktører.
- **Hovedspor 2:** CeFU har undervejs i projektforsløbet haft til opgave at give et forskningsbaseret blik på aktiviteterne og herigennem dokumentere og evaluere på de erfaringer, der gøres i projekt Ungeguide. CeFU har således løbende indsamlet data gennem spørgeskemaundersøgelse, video-logbøger, interviews og observationer (se oversigt nedenfor). Fælles for det empiriske materiale er, at det giver et indblik i erfaringer fra projektet fra fagpersonerne og de unge selv.

De to beskrevne hovedspor er tæt sammenvævet, og alle aktiviteter, som CeFU har etableret, har således understøttet de to spor. Både aktiviteter tilknyttet etablering af et fælles sprog og evalueringen af projektet bygger på CeFUs tidligere forskning i unges motivation i forbindelse med uddannelse, herunder viden om støtte til at påbegynde og fastholde et ungdomsuddannelsesforløb (Pless et al., 2015; Görlich et al., 2016).

Figur 2: Oversigt over tiltag og aktiviteter i projektet

Oversigt over empiri/data

Projektet indbefatter empirisk materiale, der giver indblik i forskellige erfaringer fra både unge bornholmere, unge der har gjort brug af Ung-På-Vej eller har været gæster på Bornholms UddannelsesMesse (BUM) og en bred vifte af fagpersoner. Materialet danner grundlag for rapportens fund og konklusioner. Nedenstående oversigt giver indblik i det indsamlede empiriske materiale i projekt Ungeguide.

1) Interviews

- Projektledelse (4 medarbejdere), feb. 2018
- UU-vejleder (1 medarbejder), feb. 2018
- Remisen (1 medarbejder), feb. 2018
- Tidligere Ung-På-Vej elever (5 elever), nov. 2018
- Ungeguide (1 medarbejder) – telefon interview, nov. 2018

2) Video

1. BUM (25 unge) – videointerview, nov. 2016

- b. Et mindre antal videoer fra udviklingsseminarer
- 3) Observation/feltnoter
 - a. Feltobservation februar 2016
 - b. Feltobservation april 2016
 - c. Feltnoter november 2018
- 4) Spørgeskema
 - a. Alle unge i 9. og 10. klasse, forår 2018.
- 5) Noter og oplæg fra udviklingsseminarerne

I det følgende vil de enkelte elementer blive yderligere beskrevet.

Interviews

Der er i februar 2018 afholdt interviews med hhv. projektledelsen, UU-vejleder og en ansat på Remisen. Interviewene er et miks af enkelt- og gruppeinterviews.

Interviewene tager udgangspunkt i de centrale temaer, problemstillinger og erfaringer, som projekterne har genereret. Der er i november 2018 foretaget gruppeinterview med fem tidligere elever fra Ung-På-Vej med fokus på deres oplevelser og erfaringer med deres uddannelse og videre forløb efter Ung På Vej. I slutningen af 2018 blev der afholdt telefoninterview med en projektmedarbejder fra Ungeguide-indsatsen.

Der er derudover foretaget in-situ interviews med unge og fagpersoner i forbindelse med to dages feltobservationer på tilbuddet "Ung-På-Vej" i foråret 2018.

Spørgeskema

265 unge bornholmske udskolingselever har i foråret 2018 deltaget i en spørgeskemaundersøgelse om deres overvejelser omkring valg af uddannelse og fremtidsperspektiver. Spørgeskemaet indeholdte 25 spørgsmål. Se bilag 1 for det fulde spørgeskema.

Observationer

I februar og april 2018 blev der foretaget observationer og in-situ interviews med unge og fagpersoner hos Ung-På-Vej. Her var særlig fokus på, hvordan der arbejdes med de unges faglige, sociale og personlige kompetencer, kommunikation mellem de unge og fagpersonerne og hvilke udfordringer og muligheder de unge selv italesatte om forløbet. Feltnoterne herfra benyttes som empirisk materiale.

Videoer

Der er gennem hele projektperioden arbejdet med video som en måde at fastholde deltagernes oplevelser og erfaringer. Videomaterialet består af både praktikernes

refleksioner over deres møde med de unge i deres fagprofessionelle virke og evaluering af deres deltagelse i udviklingsseminarerne. Der er desuden videomateriale fra Bornholms UddannelsesMesse 2016 (BUM 2016), som CeFU deltog i, hvor unge bornholmere svarer på spørgsmål omkring uddannelsesvalg og fremtidsperspektiver.

Læsevejledning

Denne rapport opbygning tager afsæt i de fire områder, som blev skitseret i indledningen. For det første handler det om unge bornholmeres overvejelser om kommende uddannelsesvalg og fremtid i udskolingen. For det andet handler det om indsatsen Ung-På-Vej, hvor vi stiller skarpt på om og hvordan, dette tiltag virker som støtte for udsatte unge. For det tredje vil erfaringer fra indsatsen Ungeguide blive evalueret, og som det fjerde vil forsøget på at etablere et fælles sprog blandt praktikere på Bornholm komme i fokus.

I kapitlerne 2 til 5 vil vi således gennemgå disse fire punkter. I kapitel 2 berører vi overvejelserne gjort af udskolingselever og tilsvarende unge bornholmeres om fremtiden og uddannelsesvalg. Med udgangspunkt primært i spørgeskemadata fra foråret 2018 og korte interviews med unge på Bornholms Uddannelses Messe 2016, undersøges det blik og de generelle tanker, de unge bornholmere har om deres fremtid og uddannelsesmæssige valg. Der vil desuden blive stillet skarpt på, om der kan udledes noget særligt omkring unge bornholmere i henhold til deres overvejelser omkring øens muligheder og begrænsninger, hvad angår uddannelsesvalg og fremtiden.

I Kapitel 3 bevæger vi os væk fra de generelle tendenser blandt unge bornholmere i udskolingen og går i stedet i dybden med den gruppe af unge, der kan kategoriseres som udsatte i forbindelse med at påbegynde eller fastholde/gennemføre en ungdomsuddannelse. I kapitlet vil erfaringer fra projektet Ung-På-Vej således være det centrale omdrejningspunkt. Kapitlet analyserer og evaluerer Ung-På-Vej indsatsen med henblik på at komme nærmere på, hvilke tiltag der fungerer i forhold til at skabe bedst mulige forudsætninger for de unges lyst til uddannelse og deres start på eller fastholdelse i ungdomsuddannelser.

I kapitel 4 vil erfaringer fra indsatsen Ungeguide blive behandlet. Vi vil særligt se nærmere på, hvordan udvalgte aktiviteter kan siges at være blevet modtaget blandt unge og fagfolk og komme med fremadrettede bud på fastholdelse og støtte i ungdomsuddannelsesregi.

I kapitel 5 beskæftiger vi os med den del af projektet, der omhandlede at skabe et fælles sprog for de fagpersoner og -grupper, der arbejder i krydsfeltet mellem uddannelse og unge, særligt unge i udsathed. Kapitlet vil give indblik i de udfordringer, der har været omkring etablering af fælles sprog, herunder mulige grunde til dette.

Kapitel 2: Bornholmske unges overvejelser om uddannelse

I dette kapitel vil vi overordnet beskæftige os med bornholmske unges overvejelser om uddannelsesvalg. Dette gør vi på baggrund af en større spørgeskemaundersøgelse, som alle unge i udskolingen har deltaget i samt andet empirisk materiale i form af video-interviews med unge fra Bornholms UddannelsesMesse 2016 og interviews med fagpersoner. Vi inddrager løbende andre relevante undersøgelser, der kan udvide og understøtte perspektiverne på de bornholmske unges overvejelser om fremtiden og uddannelsesvalg.

Kapitlet indeholder først en analyse af de unges overvejelser om at *blive* på eller *forlade* Bornholm i forbindelse med fremtid og uddannelsesvalg, hernæst en analyse af de unge bornholmers søgen efter vejledning og hjælp til at vælge den rette uddannelsesvej og slutligt et fokus på forventninger og frygten for at fejle.

Fremtiden på Bornholm

Ved Bornholms UddannelsesMesse i 2016 blev unge på messen videointerviewet ud fra spørgsmål omhandlende uddannelses- og fremtidsovervejelser. Unge der går i 7.-10. klasse kan på BUM møde repræsentanter fra en lang række uddannelser og virksomheder og måske komme nærmere deres fremtidige valg af uddannelse- og karrieremuligheder. Mens de unge cirkulerede blandt standene, stoppede vi dem og foretog korte videointerviews. I interviewene fremstod der mange forskellige holdninger til, hvorvidt de unge ville forblive på Bornholm eller ej, når de reflekterede over kommende valg af uddannelse. Dette vil vi i det følgende se nærmere på. De unges overvejelser om at forblive eller forlade Bornholm på baggrund af uddannelse kan analytisk inddeles i tre hovedkategorier eller arketyper, som må forstås som netop analytiske eller karikerede. Herved ment, at mange af de unge i interviewene også udtrykker tvivl, opvejer fordele og ulemper og nuancerer kategorierne ved at udtrykke forskellige bevæggrunde for deres svar¹.

¹ Det skal understreges, at det empiriske materiale peger på tendenser, men idet dataindsamlingen ikke udelukkende har fokuseret på spørgsmålet om en særlig bornholmsk ungdomsforståelse af fremtid og uddannelse, vil en større undersøgelse være nødvendig, såfremt de tre hovedkategorier i højere grad skal udfoldes.

De unges svar kan inddeles i "Hjem-Hjem", "Hjem-Over" og "Hjem-Over-Hjem". Den nærmest klassiske eventyranalytiske komposition (Hjem-Ud-Hjem) erstattes her af betegnelsen "Over". Dette da de unge bornholmere gennemgående betegner andre områder i Danmark, oftest med reference til Sjælland eller København, som netop dette over. I de unges vokabular synes ø-identiteten altså at være indlejret, idet de ikke, som i andre yder- og udkantsområder, skal 'hen', 'op' eller 'ned', men decideret krydse Østersøen og over på den anden side af Sveriges sydspids. Hvorvidt de unge bornholmeres overvejelser om uddannelse og fremtid adskiller sig fra andre unge i yderområder vil løbende blive præsenteret i nedenstående. Det skal dog i denne forbindelse nævnes, at i evalueringen af projektet UTA (Uddannelse Til Alle) bliver det vurderet, at de unge på Bornholm ikke adskiller sig fra den generelle danske ungdom på anden måde end det vilkår, at de bor på en ø. Det er værd at have i mente, når vi i det følgende ser på de unges overvejelser, som de kommer til udtryk i deres egne beretninger.

Hjem-Hjem

Hos nogle af de unge bornholmere i undersøgelsen synes beslutningen om, hvorvidt de skal blive eller tage væk endnu ikke truffet. Disse unge kommer dermed ikke med nogle klare udmeldinger. Det ses eksempelvis hos en ung, der starter med at sige, at hun gerne vil blive på Bornholm og tage en uddannelse, men efterfølgende også siger, at det kunne være spændende at tage væk. Med inddragelse af perspektiver fra "Unge i landdistrikter og yderområder" (Sørensen, Olsen & Pless, 2014) og "Uddannelsesvalg, vejledning og karrierelæring i et ungeperspektiv" (Juul, Pless og Katznelson, 2016), peger det på, at nogle af de unge, der endnu ikke ved hvilke uddannelse de ønsker at påbegynde og derudover heller ikke har et meget veldefineret fremtidsscenario om at bo i en storby, er mere afsøgende og tvivlende i deres valg af ungdomsuddannelse. Hos en anden ung bornholmer er ønsket om at forblive på Bornholm omvendt definerende for, hvilken uddannelsesvej hun må gå, og hendes udmelding er derfor mere klar:

Ung 6: Jeg har tænkt på maler, men så skal jeg over.

Interviewer: Så skal du over, det vil du helst ikk' eller?

Ung 6: Helst ikke.

Interviewer: Hvorfor ikke?

Ung 6: Jeg har det sådan jeg gerne vil have det trygt og samtidig sådan jeg vil helst ikke væk fra Bornholm. Sådan jeg kender alle herovre. Jeg har ikke så meget kendskab over.

Interviewer: Nej nej, men man kan ikke blive maler her eller hvad?

Ung 6: *Nej man skal over, men man kan godt komme i praktik herovre.*

Interviewer: *Men er det så afgørende? Vælger du så noget andet fordi du vil blive her?*

Ung 6: *Ja.*

I ovenstående uddrag bliver faktorer som tryghed og kendskab vigtigere for den unge end det umiddelbare ønske om at blive maler. Der er således en stærk orientering mod 'Hjem', der her forbindes med noget positivt og trygt. Den unge nævner muligheden for praktik på Bornholm, som kunne tyde på, at hun enten stadig afsøger eller i hvert fald har afsøgt muligheden for at kombinere ønsket om at forblive på Bornholm med hendes overvejelse om uddannelsesvalg. Det tyder dog stadig på, at trygheden ved de kendte rammer bliver afgørende, og at hun dermed må vælge en anden uddannelsesvej, end det hun måske havde mest lyst til.

Det særlige ved dette eksempel er samtidigt, at den unge ønsker at påbegynde en erhvervsuddannelse efter folkeskolen. De unge bornholmere, der ønsker at tage gymnasiale uddannelser som STX og HTX – der samtidig blandt unge betegnes som uddannelser, der skaber mange fremadrettede mulige uddannelsesveje (Katznelson, Lundby & Hansen, 2016; Juul, 2018) – kan i højere grad udsætte valget om at forblive eller forlade lokalområdet, da disse uddannelser er mulige at påbegynde på Bornholm. I Sørensen, Olsen & Pless (2014) påpeges det, at langt de fleste unge i landdistrikter og yderområder ikke overvejer at flytte hjemmefra på grund af en ungdomsuddannelse. Grunden hertil skal måske findes i, at mange unge har det komfortabelt i deres nuværende situation – hjemme (Sørensen, Olsen & Pless, 2014:69).

De unge bornholmeres valg mellem at blive eller tage væk kræver ikke blot lang pendlertid som for andre unge i yderområder. Dette valg kræver nok som oftest at flytte, da muligheden for at pendle ikke er oplagt. Valget mellem "Hjem" eller "Over" skal for nogle udskolingselever – de der vælger en ungdomsuddannelse, der eksisterer på Bornholm – først 'rigtigt' besluttes om nogle år. De, der ønsker specifikke erhvervsuddannelser, må træffe valget tidligere i deres ungdomsår. Et valg, der altså ikke blot handler om uddannelse og pendlertid, men som her også kan handle om at flytte fra konformitet, tryghed og kendskab. Dette valg kan være sværere at træffe des yngre den enkelte er – og dermed sværere efter endt folkeskoleuddannelse end efter endt gymnasial uddannelse. Det er samtidig unge, der står med et ønske om en uddannelse, der for mange unge opfattes som fastlåst og definitiv, modsat en bred og almen gymnasial uddannelse. EUD er i forvejen et tilvalg, hvor det almene gymnasium mere er en naturlig forlængelse af folkeskolen – altså nærmest et ikke-valg. Og i forvejen har unge i Danmark – generelt set – svært ved at foretage dette *tilvalg af EUD*,

selvom de måske har ønsker om en EUD. Når dette tilvalg så krydres med et valg om *over*, bliver valget potentielt endnu sværere at træffe. Når man så oveni lægger, at nogle af de potentielle eud-vælgere måske netop har brug for trygheden i dagligdagen, er valget af eud virkelig udfordret på Bornholm. Dette er noget, der kræver opmærksomhed af Bornholms Kommune i arbejdet med de unge: Hvordan kan man sikre tryghed for de unge, der skal *over* for at forfølge deres ungdomsuddannelsesdrømme?

At der er forskel på de unges muligheder, alt efter hvilken ungdomsuddannelse de har planer om at påbegynde, er også en overvejelse projektledelsen udtrykker:

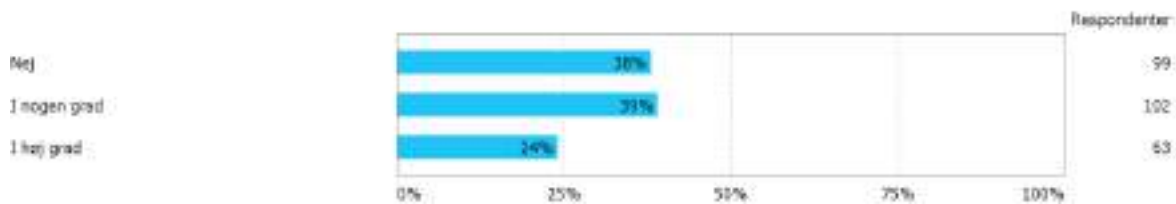
Medarbejder 1, projektledelse: ... der er de generelle, og så er der det der den bornholmske situation... hvis du i forvejen måske ikke er særligt selvstændig eller har lyst til at skulle rejse væk fra nogle ting, så har du et rimeligt begrænset palet i valget af ungdomsuddannelse. Du kan vælge gymnasiale, der kan du vælge sådan set, hvad der, hvad der er muligt, både HHX, HTX, STX. Men ligeså snart du går ind på erhvervsskoleområdet, som er taxameterstyret på den måde, det nu er, så er det et meget begrænset udvalg, og dvs. at enten så skal du tilpasse dig ved at være mobil, eller også så skal du tilpasse dig i forhold til, hvad du ønsker at uddanne dig som, og det er jo den bornholmske kontekst...

Medarbejder 2, projektledelse: Ja, præcis eller bornholmske grundvilkår.

Blandt disse fagpersoner, skriver den unge, der fx gerne vil være maler, sig ind i et større billede; det bornholmske grundvilkår. Hvis du har særlige ønsker på erhvervsuddannelsesområdet, skal du enten være mobil eller tilpasse dig. Med andre ord: flyt eller vælg noget andet. Den unge fra førnævnte eksempel vælger at blive ("Hjem") og vælger dermed at tilpasse sig de omstændigheder, der er på Bornholm. Dette er, som det påpeges i uddraget, ikke gældende for unge, der ønsker at starte på en af de gymnasiale ungdomsuddannelser. Her bliver det i værste fald udskudt tre år, og i bedste fald kan den efterfølgende uddannelse tages på øen.

Med dette in mente bliver det interessant at se nærmere på den spørgeskemaundersøgelse, unge udskolingselever på Bornholm har deltaget i, i forbindelse med projekt Ungeguide og deres vurdering af uddannelsesmulighederne på øen. Her har de unge svaret på, om de synes der mangler valgmuligheder på Bornholm, når det gælder tiden efter folkeskolen.

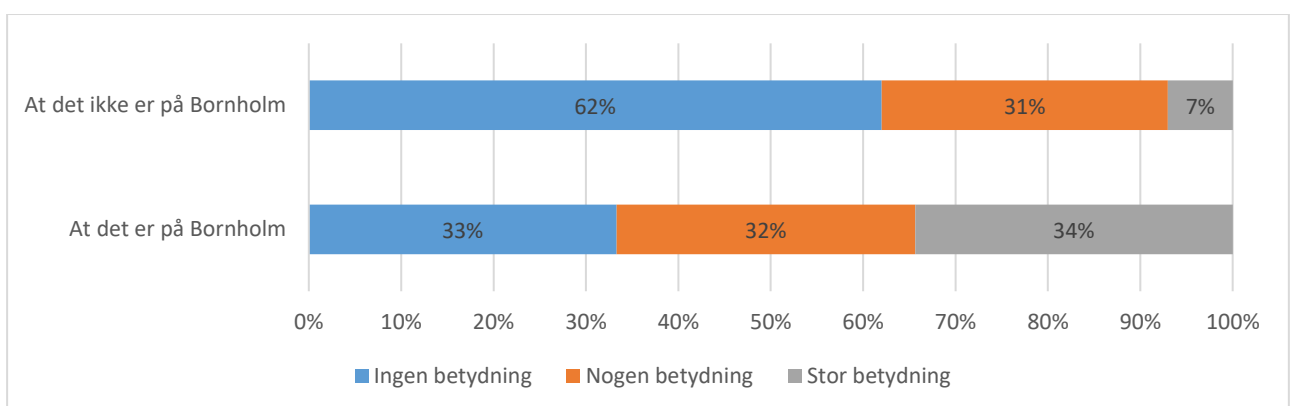
Tabel 1: Hvordan har du det med at skulle vælge, hvad du skal efter sommerferien? - Jeg synes, der mangler valgmuligheder på Bornholm.

I spørgeskemaundersøgelsen er der altså hele 24 % – næsten en fjerdedel – af de udsurgte unge, der i høj grad mener, at der mangler valgmuligheder på Bornholm i forbindelse med at skulle vælge, hvad de ville efter endt folkeskoleforløb. Selvom denne procentdel også kan indeholde unge, der fx ønsker at tage på en særlig efterskolelinje, der ikke findes på Bornholm, så er det slående, at så mange udskolingsunge ikke mener, der findes de muligheder, de har behov for og ønsker eller drømmer om, for at kunne blive på Bornholm.

I det følgende spørges der specifikt ind til valg af ungdomsuddannelse – og altså ikke om de unges overvejelser i henhold til et eventuel videre uddannelsesforløb. De to følgende uddrag fra spørgeskemaet giver indsigt i, hvordan de unge forholder sig til betydningen af koblingen mellem valg af ungdomsuddannelse og lokation/Bornholm:

Tabel 2: Hvilke af følgende har betydning for dig, når du skal vælge ungdomsuddannelse?

Ovenstående data fra spørgeskemaundersøgelsen peger på, det er vigtigere for nogle unge, at ungdomsuddannelsen er på Bornholm, end at den ikke er. Med andre ord har det større betydning for flere af de unge, at de kan forblive på Bornholm under deres ungdomsuddannelsestid, end det har betydning for dem at komme væk i denne periode.

Det tyder altså på, at de unge udskolings elever så at sige foretrækker ”Hjem-Hjem” – i hvert fald når der er tale om tiden umiddelbart efter grundskolens afslutning. Som nævnt er dette ikke et overraskende fund, når vi sammenligner med de fund, der er skitseret i Sørensen, Olsen og Pless’ analyser af unge i landdistrikter og yderområder: De fleste unge foretrækker at bo hjemme i deres ungdomsuddannelses tid (Sørensen, Olsen & Pless, 2014).

Hjem-Over

Som beskrevet i ovenstående, er der for nogle unge tvivl omkring valget i at blive eller tage væk, mens andre unge synes at træffe uddannelsesvalg ud fra præmissen/vigtigheden i at forblive på Bornholm. Her forbindes Bornholm med noget positivt – noget trygt. I modsætning hertil findes de unge, der i høj grad ser frem til at flytte fra Bornholm:

I: *Hvad gør I jer af tanker omkring det?*

Ung 4: *Flytter væk*

I: *Du flytter væk.*

Ung 4: *Ja*

I: *Det siger du meget hurtigt*

Som den unge i uddraget pointerer, sås der ingen tvivl om, hvad fremtiden bringer for ham – han skal flytte væk. En anden ung påpeger ligeledes i et interview fra Bornholms UddannelsesMesse, at han ”*hvert fald flytter over til København*” mens han er ung, da der er ”*meget mere at udforske*”. Disse unge er ikke i tvivl om, hvad deres fremtidsperspektiver er i forhold til bosted, og selvom interviewet hverken be- eller afkræfter om dette har noget at gøre med en bestemt uddannelse, der ikke kan tages på Bornholm, så synes begge unge at kredse om, at de vil væk for at udforske mere, da Bornholm er for småt. Det skal her understreges, at interviewet med de unge ikke peger på, om de unge først vil tage en ungdomsuddannelse på Bornholm, og at deres hurtige svar om at flytte over er tiltænkt videre uddannelsesforløb. Det væsentlige her er, der er unge, der udtrykker ønske om at forlade Bornholm – både for at uddanne sig, men også fordi de gerne vil prøve noget nyt, bo i en storby etc. Så uanset om de unge har virkelig mange muligheder på Bornholm, så vil denne gruppe alligevel rejse væk.

Sørensen, Olsen & Pless (2014) har i deres analyse af andre unge i landdistrikter og yderområder påpeget, at mange unge forbinder det lokale som noget, der ikke egner sig for ungdomslivet. De unge mener kort fortalt, at deres lokalsamfund er for småt, og de finder det vigtigt at se noget nyt og møde nye mennesker (Sørensen, Olsen & Pless,

2014:70). Lysten til at drage ud – over – er altså ikke enestående for de bornholmske unges overvejelser om fremtiden. At nogle unge så derudover har et stærkt ønske om at vende tilbage til Bornholm efter endt uddannelse kommer til udtryk i den sidste arketype/kategori, som vi i det følgende vil se nærmere på.

Hjem-Over-Hjem

Blandt de unge på Bornholms UddannelsesMesse 2016 (BUM) er der også overvejelser, der kredser om at tage væk fra Bornholm for at tage en uddannelse, men efterfølgende vende tilbage. En ung siger for eksempel, at *”det kan godt være uddannelsen ikke er her, men så længe jobbet er her”* og understreger dermed, at hun gerne vil vende tilbage til Bornholm for at arbejde. Hos en anden lyder overvejelserne som følgende:

Ung 1: Altså uddannelsen bliver højst sandsynligt jo uden for Bornholm ikk’?

I: Ja hvorfor?

Ung 1: Fordi det er der de fleste er, altså hvis man gerne, altså man kan selvfølgelig godt tage en uddannelse her, men så er det begrænset hvad man kan tage. Så uddannelse er nok noget jeg tager over ikk’, men jeg kommer tilbage.

I: Hvad nu hvis man kunne tage den uddannelse I gerne ville have her på Bornholm.

Ville I så blive og tage den her?

Ung 1: Ja det ville jeg

I dette uddrag bliver det tydeligt, at det grundet valgmulighederne på Bornholm virker som en nødvendighed at tage sin uddannelse andre steder. Den unge vil gerne kunne tage sin uddannelse på øen, men tvivler altså på at dette bliver en realitet for hans vedkommende. Modsat eksemplet i afsnittet ”Hjem-Hjem”, hvor den unge vægtede det at blive på Bornholm over ønsket om at uddanne sig til maler, vægter denne unge behovet for at tage den rette uddannelse højere end at forblive på Bornholm. Dette hænger sammen med, at det at flytte væk for at tage en uddannelse forbindes med at være en begrænset periode, hvorefter han igen kan vende hjem.

Ved igen at vende blikket mod rapporten af Sørensen, Olsen & Pless om unge i landdistrikter og yderområder peges der på en tendens om, at unge finder deres lokalmiljø forudsigeligt, småt og sikkert – som der også peges på i afsnittet ”Hjem-Over” – men at de unge af selvsamme grunde også anser lokalområdet som attraktivt at vende tilbage til, når der skal stiftes familie (Ibid. 2014:72-74). Dette påpeges ikke direkte her, men blandt de unge bornholmere er der altså en forestilling om, de skal vende tilbage for at arbejde, hvilket kunne betyde, at forestillingen om ’voksenlivet’ også forbindes med det at bo på Bornholm.

I et interview med projektledelsen på Ungeguide, påpeges der i forlængelse heraf to tendenser i henhold til de unge, der forlader øen for at tage en uddannelse. Den ene tendens, der beskrives, er, at de unge, der tager væk og bliver, ikke kun er dem, der er taget væk for at tage en lang videregående uddannelse. Da nogle unge må forlade øen for at tage en erhvervsuddannelse, vender heller ikke disse unge nødvendigvis tilbage:

Medarbejder, projektledelse: ... hvor ender de her altså mænd og kvinder, når de ligesom vælger at få en erhvervsuddannelse her eller, eller på den anden side af vandet...? Mange af dem bliver simpelthen i København, og dvs. at de bliver jo faktisk en rygrad i meget i København, altså både for håndværk, for SOSU, for mange områder, så det er ikke kun dem, som tager en længere videregående, som havner i København, men det er hele vejen rundt.

Den ene tendens er så at sige, at nogle unge ikke vender tilbage – de forbliver i kategorien ”Hjem-Over”. En anden tendens projektledelsen ligeledes fremhæver er dog: *”Og så kommer de jo tilbage, men det er de højtuddannede”*.

Projektlederen peger i interviewet på en bølge, hvor højtuddannede vender tilbage til Bornholm, hvilket udtalelserne fra Bornholms UddannelsesMesse synes at understøtte, i form af at de unge, der udtaler drømme om mellemlange og lange uddannelser, samtidig drømmer om at flytte tilbage til Bornholm. Fra den tidligere nævnte rapport om projekt UTA, blev der arbejdet med en skelnen mellem tre typer af unge, som også afspejler nogle af de overvejelser, vi her har skitseret, men også peger på, hvad de unge overvejer i forbindelse med et senere arbejdsliv på Bornholm. De typer er for det første ”Ambassadørerne”. Det er de unge, der rejser fra øen på grund af job eller uddannelse. Den anden er de ”Ansatte”. Det er den gruppe af unge, som bliver eller kommer tilbage til øen og får ansættelse inden for det offentlige eller det private. Endelig er der en tredje kategori – ”Iværksætterne” – som er den gruppe unge, som bliver eller kommer tilbage til øen for at blive selvstændige/ iværksættere.

Opmærksomhedspunkter på baggrund af de tre kategorier

De tre karikerede kategorier, der er skitseret i overstående, er som nævnt et analytisk blik på de overvejelser, unge gør sig i henhold til uddannelsesvalg og fremtiden på Bornholm. De forskellige typer, kategorierne, er ikke atypiske, når disse sammenlignes med andre unge i yderområder og landdistrikter i Danmark. Når det er slået fast, så synes det dog alligevel relevant at understrege et par pointer fra ovenstående. De unge bornholmere, der ønsker at tage bestemte erhvervsuddannelser, har den udfordring, at de ikke blot skal pendle langt – de skal højst flytte væk fra øen. Dette kan givetvist få

dem til at vælge en anden uddannelsesretning, men faren eller frygten kan ligeledes være, at disse unge står i en mere udsat position i forhold til at påbegynde eller fastholde en ungdomsuddannelse, da deres førstevalg ikke var muligt. En anden vigtig pointe er, at der synes at være mange unge, der gerne vil tilbage til Bornholm, når de er færdige med deres uddannelse. Derfor kan det være relevant at tænke fremadrettet i, hvordan kommunen gøres endnu mere attraktiv i henhold til fx jobmuligheder og familieliv.

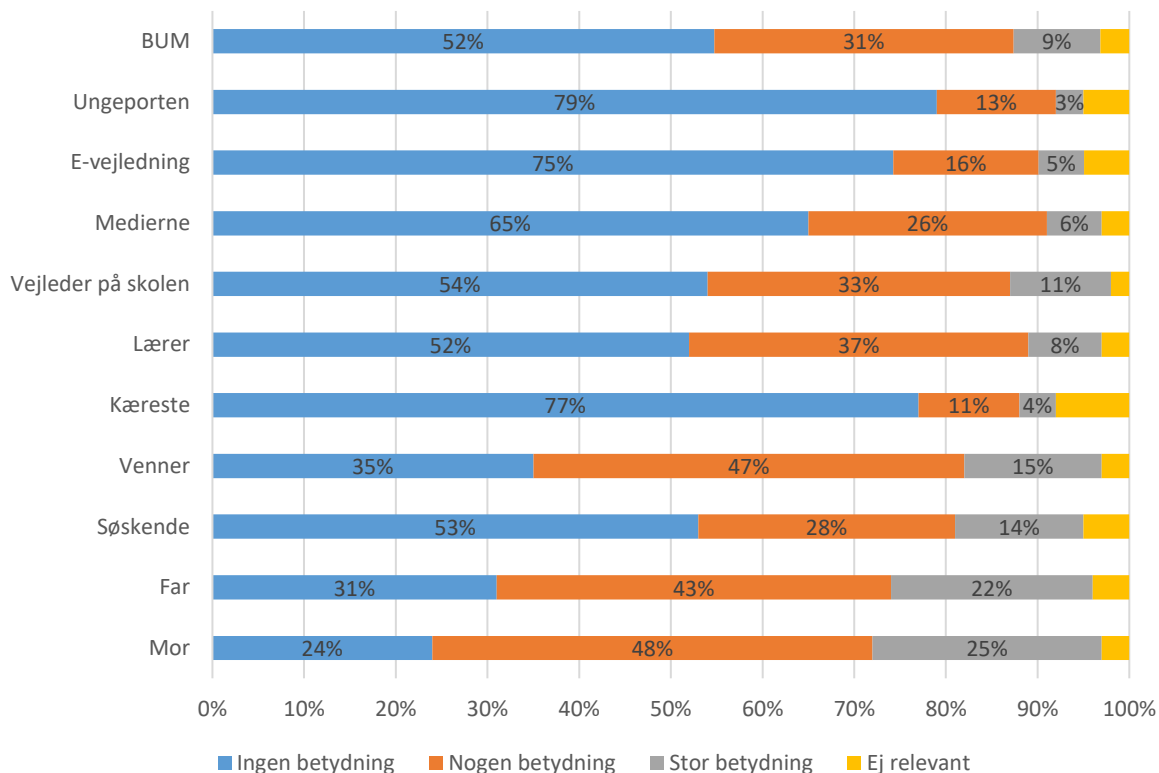
Relationel og professionel indflydelse på uddannelsesvalg

Vi vil i det følgende afsnit se nærmere på, hvordan unge bornholmere forholder sig til valg af uddannelse, herunder både opsøgning af råd/vejledning og hvordan/hvem, der indvirker på dette valg. Vi vil løbende sammenholde fundene med tendenser fra andre undersøgelser om unge og uddannelsesvalg.

Det samlede empiriske materiale peger på, at unge i udskoling på Bornholm, søger vejledning og råd omkring uddannelsesvalg i det, der kunne beskrives som to analytiske hovedkategorier: Relationel og professionel. Med relationel menes fx bekendte, venner og familie, mens den professionelle kategori består af tilbud som UG.dk, Bornholms UddannelsesMesse (BUM), praktik, brobygning og kontakt med UU-vejledning.

Som det indikeres i spørgeskemaundersøgelsen, svarer langt de fleste unge dog "Nej" eller "Nogen indflydelse" til spørgsmålet om, hvorvidt en relation eller et vejledningstilbud har haft indflydelse på deres valg.

Tabel 3: Har nogle af disse haft indflydelse på dit valg af ungdomsuddannelse?

I den relationelle kategori scorer "Mor", "Far" og "Venner" højest, når deltagerne skal svare på, hvem der har haft indflydelse på valg af ungdomsuddannelse. Disse tal er ikke overraskende i henhold til andre danske undersøgelser om unges perspektiver på relationers indflydelse på valg af ungdomsuddannelse: Unge søger råd om uddannelse hos familien (Madsen, Jensen & Vejbæk, 2017). Andre relationer, såsom søskende og kæreste, har ifølge de bornholmske unge ikke nær så stor indflydelse. Vi ser en mindre adskillelse i henhold til søskende, idet der i undersøgelse fra Danmarks Evalueringsinstitut (EVA) med 8. klasseelever gives et indblik i, at denne relation har en forholdsvis stor indvirkning; unge spejler sig i og bliver inspireret af ældre søskende (Madsen, Jensen & Vejbæk, 2017:31).

Både til kategorien "Søskende" og "Kæreste" kan der være en usikkerhed forbundet i henhold til spørgeskemaets svarfordeling, idet der kan være unge, der ikke har søskende eller kæreste, der har svaret "Nej" til spørgsmålet i stedet for "Ikke relevant". De kan ligeledes godt have søskende, der ikke er ældre end dem, og dermed ikke – som fundet hos EVA – kan relatere til at spejle sig i disse i henhold til uddannelse. Dermed bliver usikkerheden omkring sammenhold af disse svar væsentlig at have in mente.

I den professionelle kategori har særligt "Lærere" og "Vejledere" indflydelse på valg af ungdomsuddannelse, dog kun en smule mere end "Bornholms UddannelsesMesse (BUM)". BUM skiller sig ud ved at have en større indflydelse på valget end andre tilbud som "E-vejledningen" og "Ungeporten".

Det er interessant, at der også i den professionelle kategori kan siges at vægtes en personlig og relationel kontakt. Forstået på den måde at læreren, vejlederen og BUM – hvor de unge fysisk/ansigt-til-ansigt bliver præsenteret for og snakker med andre unge og fagpersoner om uddannelse – har haft større betydning end online vejledning.

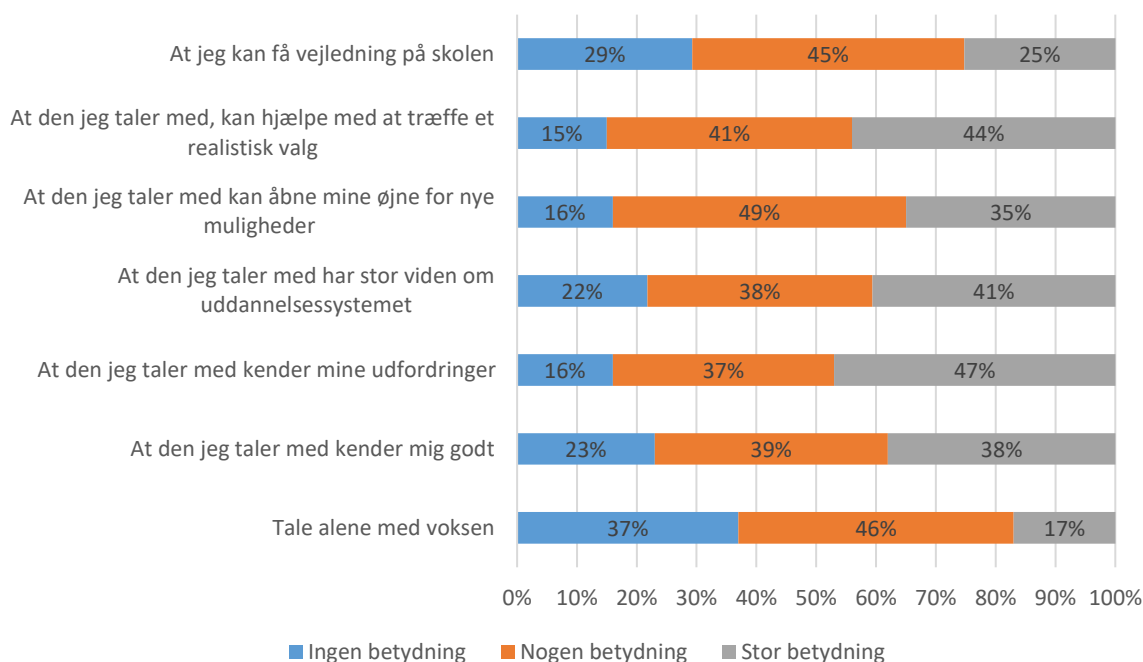
Som det også fremgår i undersøgelsen, svarer de unge dog overvejende nej til langt de fleste svarmuligheder udover "Mor", "Far" og "Venner", hvor en større procentdel svarer, at disse har haft "Nogen betydning" på deres valg. Der bliver ikke spurgt direkte i spørgeskemaet, om de unge har en primær forståelse for, at de overvejende eller udelukkende selv har betydning på deres valg af ungdomsuddannelse. Det kunne dog godt være på spil, at de unge føler, at det er eller bør være sådan. Denne tese beror på andre undersøgelser om unges perspektiver på valg af uddannelse.

I EVAs undersøgelse af 9.klasselevers oplevelse af uddannelsesvalg og vejledning står der: "*Nogle unge har mulighed for at tale med en vejleder eller en lærer, nogle taler med deres forældre, og andre med deres venner, men i sidste ende fremhæver de unge, at valget af ungdomsuddannelse er, og skal være, deres eget valg.*" (Madsen, Jensen & Vejbæk, 2018:15). Ligeledes giver mange unge udtryk for: "*... at det er forældrenes grundholdning, at det er den unge, som skal træffe valget.*" (Juul, Pless & Katznelson, 2016:74; Juul, 2018).

Noget kunne tyde på, at de bornholmske unge måske, ligesom andre danske unge, har en overvejende holdning om, at uddannelsesvalget er deres eget. Som vi i næste afsnit vil berøre, kan dette dog være en forestilling, hvor forældrenes forventning og implicite holdninger alligevel danner visse mulige fremtidsperspektiver for den unge frem for andre.

Forklaringen på, at det er mor, far og venner – og den tætte relation generelt – der scorer højest, kan måske spores i de unges svar på, hvad der er betydningsfuldt for dem, når de skal tale med nogle om uddannelsesvalg.

Tabel 4: Hvor stor betydning har følgende for dig, når du skal tale med nogle om dit uddannelsesvalg?

Som det fremgår i spørgeskemaundersøgelsen, lægger de unge (særligt) vægt på, at personen de skal tale uddannelse med, skal kende dem godt, forstå deres udfordringer, have stor indsigt i uddannelsessystemet og hjælpe dem med at træffe et realistisk valg. Særligt de to første – at kende den unge og dennes udfordringer godt – er nok for langt de fleste unge noget, de kan finde hos deres forældre eller hos deres venner. At personen ligeledes skal have stor indsigt i uddannelsessystemet og hjælpe dem med at træffe et realistisk valg, kan hos nogle unge sandsynligvis også findes hos forældrene, og ellers kan den løbende kontakt med fx en vejleder ligeledes bistå med dette.

Svarene på spørgeskemaundersøgelsen på Bornholm er ikke overraskende, når vi ser nærmere på lignende undersøgelser fra resten af Danmark. Unge i andre undersøgelser vægter ligeledes nær familie og tætte relationer, når de skal opsøge råd og vejledning om uddannelse (Juul, 2018).

Det er interessant, at BUM i spørgeskemaet for nogle unge har haft indflydelse på deres uddannelsesvalg, da denne messe ikke umiddelbart synes at leve op til kravene om at 'kende dem godt' og 'forstå deres udfordringer'. En ung forklarer i et interview, hvad der er særligt ved BUM, nemlig det praktiske aspekt:

Udskolingslev, BUM: Få et andet indblik i, hvordan det er med uddannelse sådan generelt og arbejde, i forhold til papirer altså vi kan læse om det og sådan men det er

ikke rigtig det samme. Altså her kan vi måske snakke med nogle, der måske selv har prøvet det og nogle, der har lidt mere erfaring end hvad vores lærer kan lære os.

For denne unge bornholmer er det centralt at få indblik i uddannelserne ved at tale med nogle, der har erfaringer fra uddannelsen. Erfaringer fra studiet og arbejdet formidles bedst i den fysiske kontakt fremfor at læse om det i en brochure eller på en hjemmeside. BUM kan derfor placeres under 'stor viden om uddannelsessystemet', som også scorede højt på de unges svar omkring, hvad der er vigtigt for dem, når de skal tale med nogle om deres uddannelsesvalg. Det er positivt, at BUM scorer højt, idet andre undersøgelser påpeger, at forældrene – hvor de unge som nævnt søger råd – oftest vil vejlede ud fra et begrænset kendskab til de mange uddannelsesmuligheder, der findes i dag. Undersøgelser påpeger ligeledes, at forældrenes egen uddannelsesbaggrund og socioøkonomiske forhold indvirker på råd og vejledning og, at der er en tendens til at gymnasiale uddannelser vægtes højest blandt forældre, uanset de unges forudsætninger herfor (Juul, 2018). Ved tiltag som BUM kan de unge (eventuelt i selskab med deres forældre) opsøge ny viden om uddannelsesmulighederne. Noget der måske kan medvirke til at udvide deres søgemønster – særligt i forhold til EUD-området. Det er også noget, der i øjeblikket arbejdes på mange steder i landet i form af de mange brobygningsprojekter og tidlige vejlednings og erhvervspraktikindsatser, der afprøves i 8., 9. og 10. klasse. At give praktiske – nærværende – hands-on-erfaringer med andre uddannelser og erhverv (herunder EUD) (Louw & Hansen, 2018).

I det ovenstående peger vi på, at unge bornholmere som oftest søger råd og vejledning hos forældrene og vennerne. Derudover er den professionelle vejledning særlig brugbar, når de unge oplever en form for positiv relation. Overordnet set virker de unge dog til at mene, at valget omkring uddannelse er deres eget. Dette afspejler tendenser, der ses i andre undersøgelser.

Vi vil i det følgende se nærmere på de forventninger og det pres, der også synes at være til stede hos de unge, når det handler om uddannelsesvalg og fremtid.

Forventninger og pres

Vi vil i det følgende skitsere de analytiske fund, der giver indblik i unge bornholmeres forventninger til uddannelsesvalg, herunder egne og andres forventninger til at vælge den rigtige uddannelse.

I et interview med en UU-vejleder fra Ungeporten reflekteres der over generelle samfundsmæssige tendenser i henhold til at unge i dag skal fremstå perfekte – en

præstationspræget ungdoms- og uddannelseskultur. Snakken falder her på, om og hvorvidt vejlederen oplever dette i sit professionelle virke på Bornholm.

Vejlederen påpeger, som det fremgår i det følgende, at de fleste unge har høje krav og forventninger til sig selv i henhold til uddannelsesvalg:

UU-vejleder: Det tror jeg faktisk, de fleste unge i dag har i en eller anden grad. Altså jeg tror, de er meget, altså det er de sociale medier og like kultur osv. Det er min fornemmelse, at det faktisk spiller en rolle. Jeg tænker også, det spiller en rolle i valg af uddannelse.

Interviewer: Hvordan oplever du det?

UU-vejleder: Hvad er socialt acceptabelt osv. Det er der også vejledningsteorier, der går på, at, man finder sådan et mix på en eller anden måde, ikke også, som er socialt acceptabelt for den gruppe, man nu er i... øhm ja, det tror jeg.

Interviewer: Jamen jeg sidder også og tænker, hvor meget et arbejde det er at gå ind og snakke med nogen som måske.

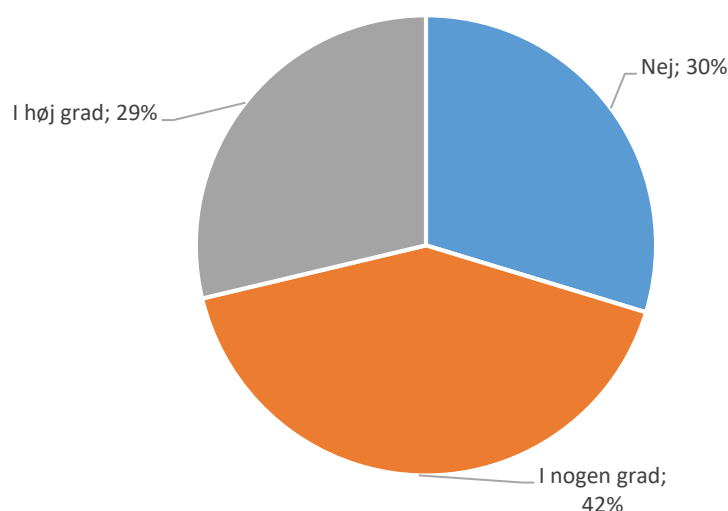
UU-vejleder: Ja, det er forventninger, det er høje forventninger.

I ovenstående fremgår det, at unges uddannelsesvalg i UU-vejlederens optik går hånd i hånd med den unges forventninger til sig selv og forestillingen om, hvad andre i den unges omgangskreds – også den digitale – vil finde acceptabelt. Ifølge UU-vejlederen er venner en af de kategorier, der også har indflydelse på de bornholmske unges valg af uddannelse, hvilket også kom til udtryk i foregående afsnit. Det centrale i henhold til dette afsnit er, at der her påpeges flere forskellige faktorer, der sammen udgør høje forventninger til de unges valg af uddannelse: Vennernes indflydelse går i hånd i hånd med forventningen om, hvad der er socialt accepteret i netop den vennegruppe, den unge nu engang befinder sig i. Dette kan selvfølgelig ikke stå fuldkommen isoleret, da der også i andre undersøgelser påpeges den stigende generelle samfundsmæssige tendens, hvor nogle (ungdoms)uddannelser anses som mere værdifulde eller prestigefyldte. Dette synes til dels af kunne lægge i tråd med UU-vejlederens oplevelse af, at sociale medier og 'like kulturen' også spiller en rolle; forholdet mellem hvilke uddannelser der generelt set har et mere prestigefyldt omdømme i kombination med, om denne passer til den identitet, den unge ønsker at skabe – den identitet, den unge opnår social anerkendelse og 'likes' for. I den forbindelse må det ikke glemmes, at denne kombination for den enkelte unge ikke nødvendigvis er mulig på baggrund af eksempelvis karakterkrav. Dette kunne hypotetisk medvirke til et stigende pres, der forbindes med høje forventninger. Det centrale i den forbindelse er de unges (selv)arbejde i forhold til at opretholde og vedligeholde deres identitet. Når de unge

oplever begrænsninger (fx i form af karakterer), tages ansvaret på dem selv for så at skabe et meningsfyldt narrativ omkring det valg, der så skal træffes – der er således ikke et blik på deres vilkår, snarere et blik på sig selv (Louw & Katznelson, 2018; Brown, 2017).

Hvis vi vender blikket fra UU-vejlederen og de generelle samfundsmæssige tendenser og i stedet ser på de unge bornholmere selv, fortæller de unge i spørgeskemaundersøgelsen, at væsentlige andele af dem oplever et pres i forbindelse med valget af ungdomsuddannelse.

Tabel 5: Hvordan har du det med at skulle vælge, hvad du skal efter sommerferien? – Det er et stort pres at vælge ”rigtigt”.

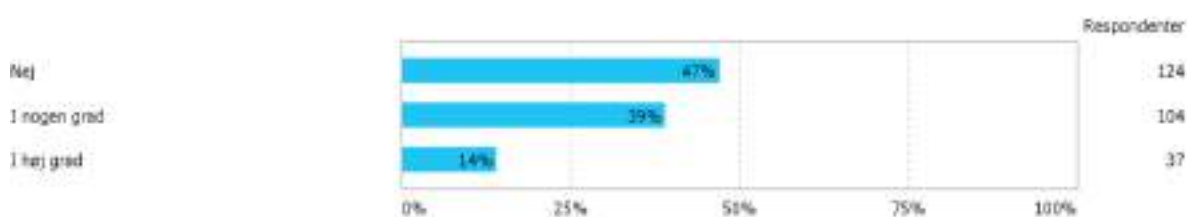
29 % af de unge oplever, at der ”I høj grad” er et stort pres forbundet med at vælge rigtigt i forhold til, hvad de skal efter sommerferien. Yderligere 42 % oplever i nogen grad et pres. Når folkeskolen lakker mod enden og undervisningspligten ophører, står de unge således over for et valg, som både kan handle om, om de skal fortsætte i 10.klasse, om denne skal foregå på en efterskole, om de skal påbegynde en ungdomsuddannelse eller noget helt andet. Denne overgang fra noget kendt og ’tvungent’ til det ukendte og ’frie’, synes altså i spørgeskemaundersøgelsen at skabe et pres hos en stor del af de bornholmske unge. Ifølge en større kortlægning fra EVA tegner lignende tendenser sig blandt andre unge, her blandt 8. klasseelever: ”44 % af de unge er helt (18 %) eller nærmest enige (26 %) i, at det er et stort pres at skulle vælge, hvad de skal efter skolen” (Madsen et al., 2017:43). EVA følger de unge udskolingselever over en længere periode, og i deres undersøgelse året efter med 9.klasseelever, der er endnu tættere på valget, tegner der sig stadig et billede af pres i

henhold til valg af ungdomsuddannelse (Madsen, Jensen & Vejbæk, 2018). Her pointeres: ”Stort set alle de unge i undersøgelsen taler om, at uddannelsesvalget er forbundet med en form for pres, men det er meget forskelligt, hvad de unge forstår som pres, og i hvilken udstrækning det påvirker deres valgproces.” (Madsen, Jensen & Vejbæk 2018:5). Pres kan med andre ord siges at være en forholdsvis stor del af at skulle vælge ungdomsuddannelse eller andet efter folkeskolen. Pres skal ikke forstås som udelukkende negativt: De unge oplever, at valget er vigtigt, og der dermed naturligvis er et vis pres forbundet med valget. Der, hvor det er vigtigt at have en særlig opmærksomhed, er, hvis presset og forventningerne skaber for store udfordringer for den unge. Dette vil vi kort behandle senere i kapitlet.

EVA lokaliserer fem faktorer, der synes at skabe oplevelsen af pres hos de unge. Det drejer sig om: ”Ikke at vide, hvad man vil”, ”At vælge rigtigt første gang”, ”Forældrenes forventning”, ”Karakterkrav” og ”Uddannelsesparathed” (Madsen, Jensen & Vejbæk, 2018:5). Undersøgelsen peger altså blandt andet på, at der hos de unge er et pres forbundet med at skulle vælge den rigtige ungdomsuddannelse, og at det rigtige valg skal ske fra start. Vi vender tilbage til forældrenes forventninger senere.

Sammenligner vi de unge bornholmeres svar om et stort pres med svarene på, hvorvidt de følte sig klar til at tage det valg, tegner der sig et billede af, at 53 % af de unge i nogen eller høj grad ikke følte sig klar til at vælge. Næsten halvdelen af de bornholmske unge svarede modsat nej, hvilket indikerer, at de følte sig klar.

Tabel 6: Hvordan har du det med at skulle vælge, hvad du skal efter sommerferien? - Jeg følte mig ikke klar til at vælge

Om begrundelsen for ikke at føle sig klar til at træffe et valg hænger sammen med frygten for at vælge forkert, eller om det i højere grad handler om, at der ikke var nok muligheder på Bornholm eller at den unge ikke kendte mulighederne, kan være svært at udlede fra spørgeskemaundersøgelsen.

I følgende uddrag beskriver en medarbejder fra Remisen en mulig konsekvens af de høje krav og forventninger. Remisen er som nævnt en indsats for unge under 30 år, der

skal understøtte den unge i at påbegynde en uddannelse. Citatet peger på, at dette pres ikke kun rammer de svage unge. Det kan også have store konsekvenser for, hvad man kunne kalde for velfungerende unge, der klarer sig fagligt godt i skolen. Uddraget fra medarbejderen tager udgangspunkt i en fortælling om en ung, der går på Remisen:

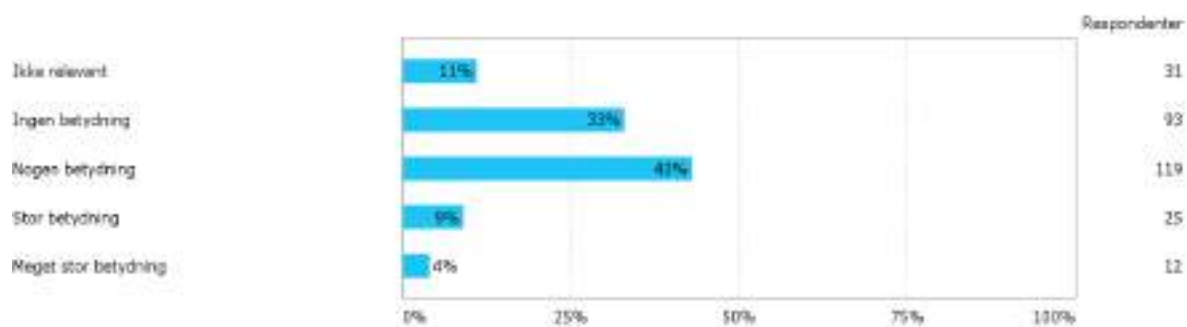
Medarbejder, Remisen: *Den unge person her er jo nået frem til, at det vedkommende har villet med sit liv har jo ikke været eget ønske, det har været præget af omverdenen for at gøre alle glade: 'nåh du siger, jeg er god til tal, nå men så kan jeg læse til x-uddannelse', og så starter vedkommende på det, og så går det jo ikke, for det er jo ikke vedkommendes eget ønske. Så det er meget de her pæne piger, som skal få det hele til at se så fint ud, og det er meget svært at arbejde med, for de kommer jo hjem til deres familie, som har meget, meget høje forventninger til dem, som de prøver at imødekomme, og det kan de jo ikke, og så føler de nederlag, og så starter vi næsten forfra hver gang, ikke (uddannelse er anonymiseret, red.).*

I ovenstående uddrag giver en medarbejder perspektiver på, hvordan unges frygt for at fejle, ønsket om at gøre andre glade i henhold til valg og forældrenes forventninger til uddannelse og præstation, kan medvirke til et endnu større pres. Det kan for nogle få den konsekvens, at deres nederlag ved ikke at leve op til disse forventninger udmønter sig i et endnu større nederlag. Dette gør, at medarbejderne må 'starte forfra hver gang', for at opbygge den unges tro på egne evner og lyst i henhold til uddannelse. Det kan således være vigtigt at have for øje, at det ikke blot er unge, der har udfordringer fagligt, der kan opleve pres ved skolegang og forventningerne til uddannelse. Unge, der på papiret fagligt er i stand til at gennemføre en uddannelse, kan altså opleve et forventningspres, der i længden ender med at gøre det endnu svære at fastholde og gennemføre en ungdomsuddannelse, fordi de oplever en diskrepans mellem de krav, de oplever og deres muligheder for at gennemføre uddannelse eller egne ønsker.

Forældrenes betydning

I EVAs kortlægning er forældrenes forventning en af de faktorer, der opleves som et pres for de unge, når de skal vælge ungdomsuddannelse. Vi vil derfor nu se lidt nærmere på denne faktor i en bornholmsk kontekst. Vi begynder med at se nærmere på, hvad de unge bornholmere svarer i forhold til, om forældrenes forventninger overhovedet synes at have en betydning for valget af uddannelse:

Tabel 7: Hvor stor betydning har dine forældres forventninger for dit valg af uddannelse?

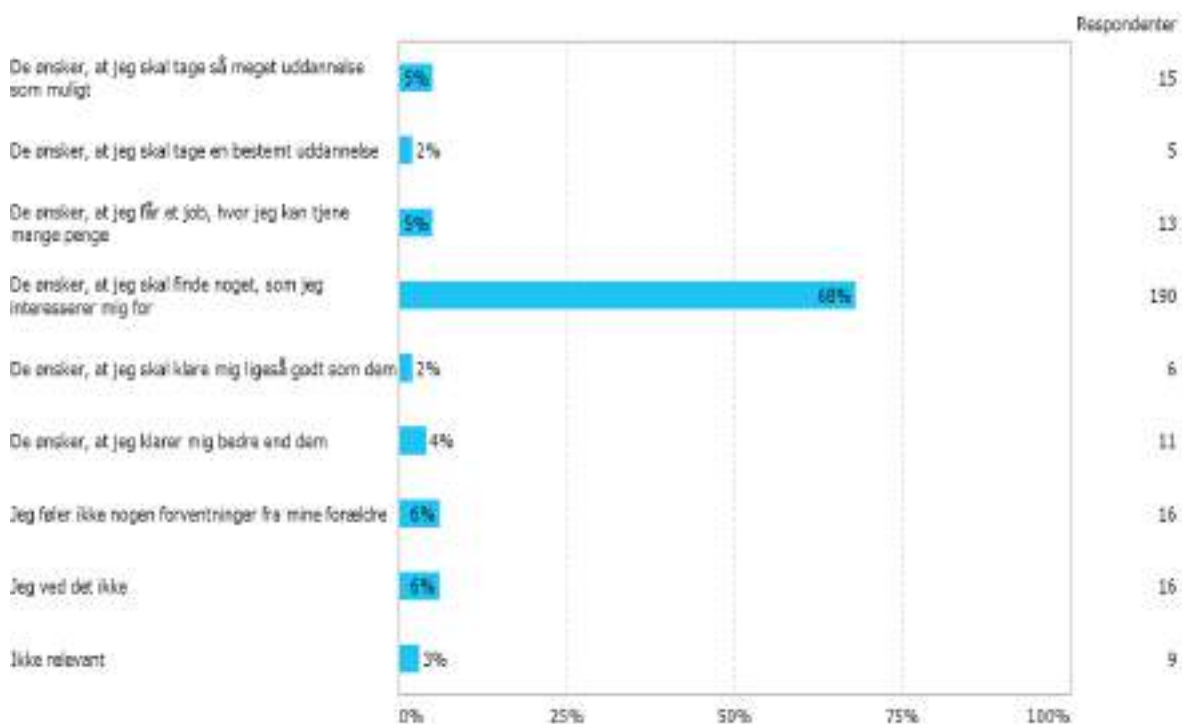

Som det fremgår, tillægger 43 % af de unge bornholmere deres forældres forventninger ”Nogen betydning” og 13 % tillægger forældrenes forventninger ”Stor” eller ”Meget stor” betydning. Sammenligner vi disse svar med data fra Juul, Pless og Katznelson (2016) fremgår følgende: *”Spørger vi de unge, hvor stor betydning forældrenes forventninger har for deres valg, så angiver godt to ud af tre (67 %), at det har nogen eller stor betydning.”* (reference, side 75). Samme tal går igen i Juuls ph.d.-afhandling (2018: 179). Vi pegede tidligere på, at de unge bornholmere til dels kunne have en forståelse af, at valget om uddannelse skulle være deres eget. Alligevel svarer næsten halvdelen af deltagerne, at deres forældres forventning har en indflydelse. Lad os derfor se lidt nærmere på, hvad det er for nogle forventninger, forældrene kunne have.

Undersøgelsen af udskolings elever foretaget af EVA peger på, at stort set alle unge, der har deltaget, forbinder uddannelsesvalget med noget seriøst og vigtigt, der har stor betydning for deres fremadrettede liv. De unge ønsker at vælge rigtigt, og de ønsker at lykkes med at tage en uddannelse. Der peges på, at de unge finder det brugbart at søge information og vejledning hos deres forældre i henhold til uddannelsesvalg, som vi også behandlede tidligere, men de unge udtrykker samtidig: *”... at de føler sig pressede af deres forældres forventninger, som særligt handler om, at de unge får høje karakterer, eller at de unge vælger en gymnasial ungdomsuddannelse.”* (Madsen, Jensen & Vejebak, 2018:17). Forældrenes forventninger øger dermed et pres hos mange unge. I EVAs kortlægning af 8.klasses elever understreges det, at de fleste unge har en fornemmelse af, at deres forældre primært har et ønske om, at de finder en uddannelse, de finder interessant: *”I spørgeskemaundersøgelsen udtrykker de unge også, at deres forældre i høj grad har forventninger om, at de skal vælge det, de har lyst til, og understreger dermed, at valget er de unges eget. Langt de fleste (74 %) svarer således, at deres forældre forventer, at de vælger det, de helst vil”* (Madsen et al., 2017:37). I Juul, Pless og Katznelson (2016:78) ser vi det samme, hvor langt de fleste unge svarer, at de tror deres forældres forventning er, at de finder noget, de interesserer sig for. At de danske unge primært har en forestilling om, at deres

forældre ønsker, at de skal påbegynde en uddannelse ud fra interesse og lyst afspejles også i denne undersøgelse, som nedenstående figur indikerer.

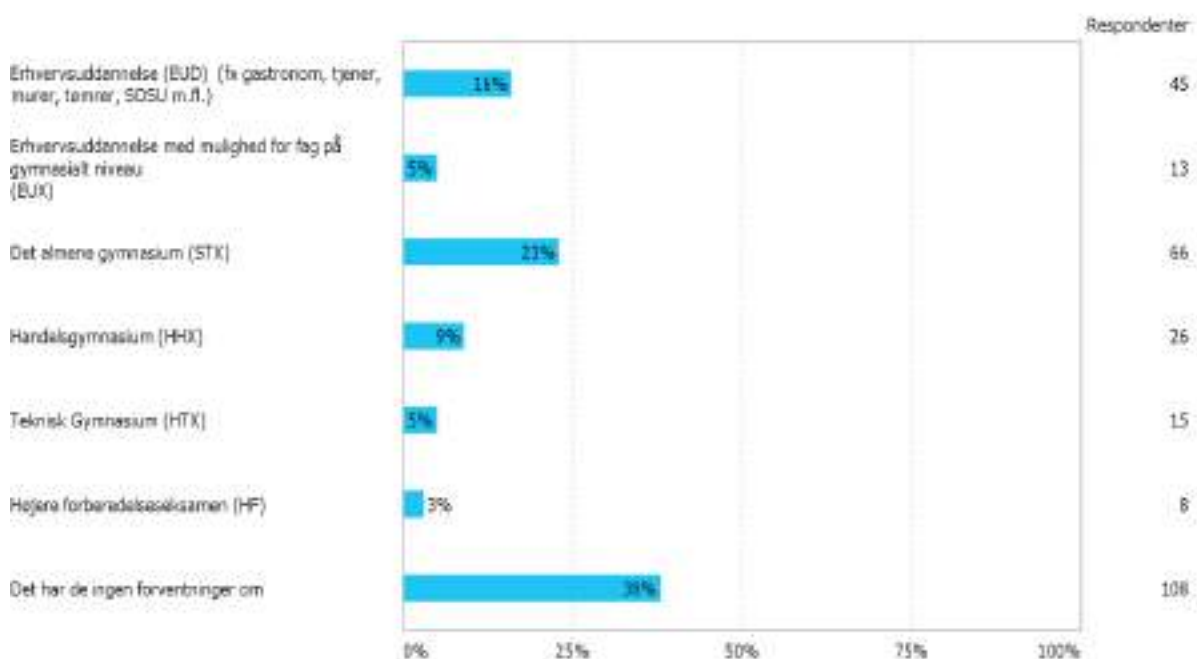
Tabel 8: Hvad tror du, at dine forældre har af forventninger til dit valg af uddannelse? (vælg den vigtigste)

Ud fra ovenstående og tidligere pointer om unge og uddannelsesvalg tegner der sig således et billede af, at unge på den ene side søger vejledning hos deres forældre, men at de samtidig anser valget af uddannelse som deres eget. Der understreges hos de unge, at forældrene ønsker, at de blot skal finde noget, de interesserer dem for, men samtidig kan forældrenes forventninger om høje karakterer og en gymnasial uddannelse for nogle unge medføre udfordringer. Som medarbejderen fra Remisen påpegede, kan dette få de konsekvenser, at det er endnu sværere at støtte den unge til og i uddannelse. I Juul 2018 er det en pointe at: *”De fleste unge siger dog, at de og deres forældre er ’enige’ om, hvad der er en god idé. Dette kan skyldes, at børnenes habituelle orienteringer ofte stemmer overens med forældrenes. Men det kan også skyldes, at forældrene har ’overbevist’ børnene om, hvad der er en god idé, og at de derfor har overtaget idéen som deres egen.”* (Juul, 2018:181). Det kan derfor ikke entydigt siges, at forældrenes forventninger til valg af uddannelse udelukkende består af det interessebåret. Interessen for uddannelse kan være påvirket (om end måske implicit) gennem forældrenes ideer og forventninger til den unge.

Selvom de unge har en klar oplevelse af, at forældrene primært forventer, at de skal vælge uddannelse ud fra et interessebåret fokus, synes der dog alligevel på tværs af undersøgelser samtidig at tegne sig et billede af, at forældre i høj grad også (måske implicit) kommer til at vejlede om uddannelse ud fra en til tider begrænset viden. Det medfører, at forældre derfor oftere vejleder i, at de unge kan påbegynde en gymnasial uddannelse – og allerhelst en STX, da denne uddannelse tillægges at åbne døre og er mulig at falde tilbage på (Juul, 2018). Sammenligner vi dette med, hvad unge bornholmere mener, deres forældre helst ønsker, de gennemfører af ungdomsuddannelse, ser svarfordelingen således ud:

Tabel 9: Hvilken ungdomsuddannelse tror du helst, dine forældre vil have, at du gennemfører?

Den største andel oplever, at deres forældre helst ser, at de gennemfører det almene gymnasium. På den måde ligner det mønstre, som andre undersøgelser peger på, men det er interessant, at der er 16 % af de unge, der oplever, at forældrene gerne ser, at de tager en EUD-uddannelse. Hvis man regner den andel, hvor forældrene gerne ser, at den unge tager en erhvervsuddannelse med mulighed for fag på gymnasialt niveau (EUX), med, svarer det til omtrent hver femte ung på Bornholm, der oplever en forventning fra forældrenes side om en uddannelse på EUD-området. Det er væsentligt flere, end hvad der ses i andre undersøgelser (Juul, Pless og Katznelson, 2016).

Opsummering - Bornholmske unges overvejelser om uddannelse

I dette kapitel har vi undersøgt de bornholmske unges overvejelser omkring uddannelse og fremtidige arbejdsliv. Vi har primært taget afsæt i de unge Bornholmeres besvarelser af et spørgeskema, som alle unge i udskoling på øens skoler har haft mulighed for at svare på. Dette er blevet koblet til en række interviews foretaget på BUM og en række eksisterende undersøgelser.

I vores analyser har vi fremskrevet tre analytiske blikke på de overvejelser, unge på Bornholm har, når de beskriver deres overvejelser omkring uddannelse og det efterfølgende arbejdsliv. Disse blikke indskrives i en række af de tendenser, vi har beskrevet i kapitel 1. Her beskrev vi en række generelle samfundsmæssige tendenser, såsom præstationspres, individualisering og perfektion som det nye normale. Det er tendenser, som de unge i varierende grad er påvirket af, og som medvirker til at definere rammerne om deres overvejelser. Det er træk, der også kommer til udtryk blandt de unge i udskoling på Bornholm, og som der må tages højde for i understøttelsen af deres valg. Når det er sagt, så er der samtidigt også nogle forhold, der har afsæt i, at Bornholm er et *særligt sted*. De udspringer af de geografiske forhold – ikke alle uddannelser udbydes på øen, så nogle unge skal ”over” til en anden landsdel for at tage deres ønskede uddannelse – kombineret med de unges behov for trygheden ved det velkendte på øen. Vi har i kapitlet fremskrevet tre karakteristiske mønstre, som er defineret ved disse to elementer:

- Den første gruppe er de unge, der ønsker at forblive på Bornholm. De tilpasser deres uddannelsesvalg de muligheder, der er på øen, også selvom det indebærer et fravalg af en ønskeuddannelse. Trygheden ved det velkendte er central for denne gruppe. Udfordringen i forhold til denne gruppe er at åbne muligheder og engagement for uddannelse på en måde, hvor de stadig er trygge, også selvom det måske indebærer skoleforløb andre steder end Bornholm. En risiko ved denne gruppe er nemlig, at de unge risikerer at ende uden uddannelse, da motivationen for uddannelse er sekundær i forhold til behovet for tryghed, og hvis de falder fra en uddannelse, kan det være svært at få dem i gang igen – særligt, hvis der ikke er andre uddannelsesmuligheder på øen end den allerede afprøvede.
- Den anden gruppe indeholder de unge, der er indstillet på at tage væk fra Bornholm for at uddanne sig, men hvor destinationen endnu er uafklaret, når det gælder deres arbejdsliv. Det kan være, at det bliver Bornholm, men det kan lige så vel blive et andet sted. Udfordringen i relation til denne gruppe er at gøre

øen attraktiv nok til, at de vælger at flytte tilbage, når de skal ud på arbejdsmarkedet. I forhold til denne gruppe handler det måske om at italesætte interesser og muligheder, således at øens muligheder står klare for dem.

- Den sidste gruppe af unge dækker over de unge, der forventer at tage væk fra øen i et eller andet tidsrum, men som har et stærkt ønske og en forventning om at vende tilbage. De er på mange måder den letteste gruppe at have med at gøre, da de er selvkørende. Man kan dog overveje, hvordan deres proces støttes bedst muligt, særlig med tanke på de unges overvejelser omkring tryghed og det attraktive ved et arbejdsliv på Bornholm.

En række af disse bevægelser og overvejelser kan genkendes i andre undersøgelser om unge i ydre- og udkantsområder, hvor ikke alle uddannelser er repræsenteret. Der er dog en vis forskel på unge i ydre- og udkantsområder i Danmark generelt og så ung på Bornholm. Denne forskel bunder i afstand og vand. Den relativ større afstand fra Bornholm til det øvrige Danmark og det faktum, at rejsen skal gøres med fly eller færge, og ikke 'blot' med tog, bus eller bil, udgør en ekstra dimension til temaet omkring de unge bornholmeres ungdomsuddannelsesovervejelser.

En vigtig pointe i den forbindelse er, at det er muligt at tage alle gymnasiale uddannelser på Bornholm, men ikke alle erhvervsuddannelser. Det betyder, at unge der ønsker at nogle bestemte erhvervsuddannelser bliver nødt til at flytte væk fra Bornholm. Dette spiller sammen de unges generelle uddannelsesorientering, hvor unge oplever, at erhvervsuddannelser er mindre prestigefyldte og åbner færre uddannelsesmæssige døre. Derfor kan det være en ekstra udfordring, når valget af en erhvervsuddannelse indebærer en flytning og et fravalg af det trygge og velkendte i en ung alder. Valget af en erhvervsuddannelse bliver således for visse af de unge til et dobbelt-tilvalg – både af en uddannelse og ift. at flytte hjemmefra. For nogle af de unge kommer dette dobbelt-tilvalg til at være ét valg for meget, og det kan få den konsekvens, at de unge, der ønsker at tage en bestemt erhvervsuddannelse, ikke påbegynder denne, fordi *fravalget* om at flytte overtager *tilvalget* af erhvervsuddannelsesdrømmen.

Vi så i kapitlet, at unge bornholmere har samme oplevelser om forventninger og pres i forbindelse med uddannelsesvalg som andre unge i Danmark. Ligeledes er der sammenhæng mellem unge bornholmere og andre danske unge, når det kommer til, hvem der tales med om vejledning af uddannelse, og hvilken indflydelse denne har på den unges valg.

For de unge, der overvejer at tage en uddannelse væk fra Bornholm og vende tilbage, vægter uddannelsesdrømmen tungere end fravalget af Bornholm for en tid. Men nogle

af disse unge udtrykker samtidig et ønske om at vende tilbage, og de understreger således en positiv vurdering af deres fremtidsmuligheder i voksenlivet på Bornholm efter endt uddannelse. Dette peger på en stigende tendens, som har kunne iagttages undervejs i projektperioden, at flere unge, der overvejer at forlader Bornholm for at uddanne sig, drømmer om at vende tilbage til Bornholm.

Materialet peger på, at unge i udskoling på Bornholm søger vejledning og råd omkring uddannelsesvalg i det, der kunne beskrives som to analytiske hovedkategorier: relationel og professionel. Lærere og vejledere har særlig stor indflydelse på de unges valg af uddannelse. Men den årlige uddannelsesmesse på Bornholm (BUM) i november scorer også højt i de unges svar. På BUM har unge fra 7.-10. klasse mulighed for at møde en lang række af fag og uddannelser, både gymnasiale og erhvervsrettede, der præsenterer sig på stande, hvor de unge fx kan prøve at skifte hjul på en bil eller reparere et elektrisk relæ. De unge har også mulighed for at møde råd og vejledning fra fagpersoner – både fra uddannelserne og fra vejledningsindsatser som UU og Ungeporten. Uddannelsesmessen kan på den måde være med til at åbne de unges øjne for forskellige fag og mulighederne med dem samtidig med, at det giver de unge nogle konkrete og praktiske erfaringer med forskellige fag.

I spørgeskemaundersøgelsen skiller BUM sig også ud ved at have en større indflydelse på de unges valg af uddannelse end andre tilbud som E-Vejledning og Ungeporten. Dette peger på, at relationer, hvor de unge kan komme til at snakke face-to-face med fagprofessionelle om deres uddannelsesønsker samt konkrete praktiske erfaringer med fag og uddannelse, har stor betydning for de unges overvejelser omkring, hvilken ungdomsuddannelse, de skal vælge.

I forhold til temaet omkring forventninger og pres peger undersøgelsen på, at de unge på Bornholm – i lighed med unge i resten af landet – oplever et stort pres for at tage en uddannelse, og at de generelt har høje krav og forventninger til sig selv. Her blander venner, identitet og prestige blandt visse ungdomsuddannelser sig sammen, som nogle af de mest betydningsfulde elementer i forhold til det pres, de unge oplever, men også lægger på sig selv for at vælge en uddannelse og vælge rigtigt. Som det fremgår af undersøgelsen, er der en tendens til, at de unge bornholmere oplever, at deres forældre har store forventninger til deres valg af uddannelse, om end det ligger under tal fra andre lignende landsdækkende undersøgelser. Og selvom de unge bornholmere udtrykker, at de oplever et pres fra forældrene om at klare sig godt i grundskolen og tage en gymnasial uddannelse, er der dog to bemærkelsesværdige forhold, som det er værd at nævne. For det første svarer hele 68 % af de unge i spørgeskemaundersøgelsen, at de tror, at deres forældre ønsker, at de skal finde noget,

som de interesserer sig for. Det vil sige, at for 2/3 af de unge gør det sig gældende, at de oplever, at deres forældre vægter deres interesser højest i valget af ungdomsuddannelse. For det andet svarer 16 % af de unge, at de tror, at deres forældre helst vil have, at de gennemfører en erhvervsuddannelse. Dette er ca. dobbelt så mange, som på landsplan. Fx angiver kun 5 % af de unge i Juuls afhandling om unges motiver for valg af uddannelse, at de tror at deres forældre vil have, de vælger en EUD (Juul, 2018), og som det påpeges i en undersøgelse for kommunernes landsforening, vil kun 7 % af forældrene råde deres børn til at tage en erhvervsuddannelse (Kudahl, 2012). Dette indikerer, at Bornholm er godt rustet i forhold til at påvirke de unges orientering mod EUD-området i en positiv retning, som der fra regeringens side er voksende fokus på (Undervisningsministeriet, 2018).

Kapitel 3: Indsatsen Ung-På-Vej

Ung-På-Vej er en indsats, der blev etableret i forbindelse med projekt Ungeguide. Ung-På-Vej er et heltidsundervisningstilbud for unge bornholmere mellem 15-17 år, der af forskellige årsager i en periode har været væk fra grundskolen. Ung-På-Vej kan rumme op til 12 unge og har tre medarbejdere tilknyttet som undervisere. De unge kan have været ude af skolesystemet i kortere eller længere perioder, før de henvises til og starter på Ung-På-Vej.

Vi vil i dette kapitel skitsere de muligheder og udfordringer, tilbuddet Ung-På-Vej har for unge og deres vej til en ungdomsuddannelse. Dette gøres på baggrund af vores empiriske materiale, herunder interviews med og observationer af de unge og interviews og videoer med fagpersoner omkring de unge.

Målgruppen i Ung-På-Vej er karakteriseret ved, at det vurderes, at det er realistisk, at de ved hjælp af heltidsundervisningen kan blive uddannelsesparate og dermed i stand til at tage folkeskolens afgangseksamen inden for halvandet år fra starten på deres tid på projektet og derefter påbegynde en ungdomsuddannelse. Ung-På-Vej tilbyder undervisning i Dansk, Engelsk og Matematik, men har desuden et pædagogisk fokus på andre tiltag og fag, der understøtter de unge i vejen til uddannelse og dannelse til fremtiden og livet som voksen generelt – herunder (videre)udvikling af sociale og personlige kompetencer.

Heltidsundervisning i Ungdomsskolen

Ung-På-Vej er et heltidsundervisningstilbud i ungdomsskoleregi. Det er dermed en del af ungdomsskoleloven. Det betyder, at Ung-På-Vej har andre rammer, end hvis tilbuddet var placeret under folkeskoleloven. Disse vil i det følgende kort blive skitseret, da det har betydning for indsatsen.

Da Ung-På-Vej skrives ind under ungdomsskoleloven, har dette betydning for hvilke regler og krav, der forventes af undervisningen. Det betyder, at Ung-På-Vej ikke skal leve op til bestemmelser omkring klasse- og fagopdeling og desuden ikke nødvendigvis skal undervise i alle folkeskolens afgangsfag – og er dermed ej heller med til udtrækningen af de årlige prøvfag til folkeskolens afgangseksamen (Retsinformation 2018). Undervisningen, der foregår, skal stadig kunne stå på mål for det, der kræves af eleverne ved folkeskolens afgangseksamen (Retsinformation 2018). Der er således mulighed for at skabe andre didaktiske og pædagogiske rammer end i den almene folkeskole, såfremt undervisningen stadig formår at klargøre eleverne til folkeskolens

bundne afgangseksamen i Dansk, Engelsk og Matematik. Vi vil senere i dette kapitel se nærmere på de pædagogiske tiltag, der bringes i anvendelse på Ung-På-Vej.

EVA har i rapporten ”Evaluering af ungdomsskolens heltidsundervisning” (Facijs, Pedersen & Hansen, 2010) undersøgt forskellige faktorer, der kan siges at indvirke på heltidsundervisningens effekt. Som det løbende gennem dette kapitel vil analyseres, synes flere af de punkter, EVA fremskriver, som relevante også at kunne ses i det empiriske materiale fra Ung-På-Vej². Andre undersøgelser, der har fokus på udsatte unge og (ungdoms)uddannelse, vil ligeledes inddrages løbende.

Statistik fra Ung-På-Vej

Hvis vi ser på Ung-På-Vejs egne opgørelser over deres elevers videre færd, når de forlader tilbuddet, så tegner det et positivt billede. Pr. 31. august 2018 har 34 unge været indskrevet på Ung-På-Vej, heraf var syv af dem stadig indskrevet og i gang med forløbet. Af de 27 resterende havde 18 fuldført forløbet og 19 unge var efterfølgende startet på en ungdomsuddannelse. Det svarer til, at næsten 70 % af de unge, der har været indskrevet på Ung-På-Vej, efterfølgende er påbegyndt et videre ungdomsuddannelsesforløb. Unge, der ikke har fuldført Ung-På-Vej, kan være rykket til andre tilbud, der var mere relevante for deres situation. Dette kunne være andre heltidsundervisningstilbud på Bornholm, hvor den pædagogiske og didaktiske praksis i højere grad arbejder med eksempelvis psykiske diagnoser eller erhvervsrettede praksis. Dette vidner statistikken ikke umiddelbart noget om, men fra interne evalueringsdokumenter fra Ung-På-Vej fremgår det, at flere unge, der ikke gennemførte Ung-På-Vej, blev visiteret til andre tilbud (herunder fx heltidsundervisning, behandling eller produktionsskole) grundet deres faglige eller sociale situation.

Sammenligner vi med tal fra andre af CeFUs evalueringer af indsatser rettet mod unge i udsathed i henhold til at påbegynde en ungdomsuddannelse, tegner der sig et positivt billede af indsatsen Ung-På-Vej. I ”Evaluering af forsøg med brobygning til uddannelse

² Det skal dog understreges, at tilrettelæggelsen og målgruppen for heltidsundervisningstilbud synes at være både lokalforankret og bred, og da EVAs undersøgelse beror på et stort udsnit af heltidsundervisning, kan Ung-På-Vejs pædagogiske tiltag og den tiltænkte og indskrevne målgruppe ikke nødvendigvis sammenlignes med andre heltidsundervisningstilbud, som EVAs fund er tiltænkt. Det er vigtig at være opmærksom på, at Ung-På-Vej er et heltidsundervisningstilbud for unge, der af personlige årsager har været væk fra skolesystemet, og som stadig er under 18 år. Det er unge, som bliver vurderet til at være i stand til at tage folkeskolen afgangseksamen i Dansk, Engelsk og Matematik inden for halvandet år. Andre heltidsundervisningstilbud – som indgår i EVAs undersøgelse – har andre målgrupper.

på højskoler og frie fagskoler” (Hansen, Louw & Rønaa, 2017), hvor unge uddannelseshjælpsmodtagere gennem et ophold på en højskole eller en fri fagskole gerne skulle komme tættere på at påbegynde uddannelse eller job, tegner følgende billede sig: 51 % af de unge fra dette projekt påbegyndte efterfølgende en ungdomsuddannelse, 26 % fortsatte på uddannelseshjælp og 23 % lå i kategorien ’andet’, hvilket bl.a. kunne betyde arbejde (Hansen, Louw & Rønaa, 2017:26).

Når vi sammenligner disse tal, så er Ung-På-Vej godt med, med næsten 70 % unge der efterfølgende starter en ungdomsuddannelse. Begge statistikker må siges at anses som positive, da de beskrevet indsats er rettet mod unge, der var ude af skolesystemet og i fare for ikke at komme tilbage til det. Der skal dog tages et væsentligt forbehold for, at der er tale om to forskellige indsats med hver deres målgrupper, ressourcer og indsats. Tallene skal derfor læses med det i erindringen. Men sammenligningen indikerer, at Ung-På-Vej gennemfører en indsats, der hjælper mange af de unge, der bliver visiteret til tilbuddet.

Vi vil i det følgende analysere, hvad der kan siges at ”virke” i Ung-På-Vejs arbejde med de unge. Det vil vi gøre ved at se nærmere på de begrundelser, tidligere elever fremhæver. Inden dette vil vi dog først lige se på visitation til indsatsen og målgruppen for Ung-På-Vej, da det også er et væsentligt element i denne forbindelse.

Visitation

Det er primært UU-vejlederne, der udfører visitation til Ung-På-Vej. Da Ung-På-Vej er ét af flere tilbud til unge på Bornholm, der har udfordringer i folkeskolen, er det vigtigt, at de unge, der henvises til Ung-På-Vej, passer ind i indsatsens målgruppe fremfor i andre forløb. Statistikkerne for henholdsvis frafald og overgang til ungdomsuddannelserne må derfor ses i sammenhæng med, at nogle unge allerede er blevet sorteret fra ved visitationen til Ung-På-Vej. Det er også en proces for Ung-På-Vej at navigere i forhold til omverdenens forventninger til projektet og de andre tilbud, der også retter sig mod gruppen af udsatte unge på øen. Fx fremgår det af feltnoterne, at man på et tidspunkt ønskede at sende alle unge – også de unge med misbrugsproblemer – til Ung-På-Vej, men at projektet måtte argumentere for, at de primært skulle have unge, der i en eller anden udstrækning er uddannelsesparate og har en rimelig sandsynlighed for at blive i stand til at begynde en ungdomsuddannelse inden for de rammer og den indsats, som Ung-På-Vej kan tilbyde.

I vores interviews med medarbejdere fra Ung-På-Vej, fremgår det som yderst centralt, at det er den rette målgruppe, der visiteres til forløbet. Det kræver med andre ord, at de unges udfordringer – af forskellige slags – har en karakter, der kan håndteres inden

for de rammer og ressourcer, Ung-På-Vej råder over. Gennem projektperioden har der været unge, der havde behov for at gå i andre forløb med andre pædagogiske og faglige fokuspunkter, og som dermed kunne siges at være fejlplaceret hos Ung-På-Vej. Det skal hermed understreges, at Ung-På-Vej er et heltidsundervisningsforløb, der ikke kan stå alene og som meningsfyldt kan rumme alle unge, der er ude af skolesystemet. Som det allerede er nævnt, har Bornholm andre heltidsundervisningsforløb, som er tiltænkt andre målgrupper. Det er dermed vigtigt at opretholde forskellige tilbud for forskellige udsatte unge for at sikre, at der er et givende uddannelsessted for flere forskellige udsatte ungegrupper, men det er også væsentligt at grænsedragningen mellem de forskellige tilbud bliver ekspliceret.

At være ens om at være forskellige

Selvom de unge, der er målgruppen for Ung-På-Vej, har visse fælles karakteristika, så er de unge der går på Ung-På-Vej alligevel en broget flok, der har forskellige sociale og faglige udfordringer. Tidligere elever fra Ung-På-Vej giver i det følgende indblik i, hvad det er, der gør dem ens:

Ung 3: Jeg tror også det er det der med at her på Ung-På-Vej har vi så mange ting til fælles med hvad vi har været i gennem, vi er sådan ens på en eller anden måde, lidt mærkelige og problembørn.

Ung 5: De fleste på Ung-På-Vej er blevet mobbet med et eller andet.

Ung 3: Vi har alle sammen været ude for et eller andet og så bare kunne dele det med hinanden og ligesom tænke nå du har været lidt igennem det samme som mig, skal vi være venner eller sådan noget der.

Ung 1: Og hjælpe hinanden med og kunne komme videre på en eller anden måde, eller det ved jeg hvert fald det der med at kunne snakke med nogen og kunne sige hey du har det på samme måde.

Ung 3: Vi forstår hinanden.

De unge kategoriserer sig selv som nogle, der har mange ting til fælles ved i bund og grund at have været "ude for noget" og have haft det svært i grundskolen. Andetsteds i interviewet kommer det frem, at de fem unge har forskellige oplevelser med skolegang – nogle havde ikke været i skole siden 5-6.klasse, nogle havde skiftet skole mange gange og andre stoppede med at følge med grundet mobning, angst el.lign. De unge har ligeledes forskellige faglige udfordringer og niveauer, ligesom de har forskellige sociale udfordringer. Det kan dermed siges, at de unge ikke som sådan er ens, men grundet

deres nærmest fælles oplevelser med ikke at være inkluderet i den ordinære folkeskole, bliver de unge alligevel knyttet til hinandens forskelligheder, da de er fælles om at forstå oplevelsen af ikke at "passe ind". Dette medfører en samhørighed:

Ung 1: Ja, det er rart på den måde, at man ligesom, at de andre ikke har nogen fordomme imod dig, det er mere, du kan selv fortælle hvordan du er og ikke hvordan du har hørt fra en anden person at du er sådan.

Ung 3: Vi dømmes ikke hinanden fordi vi ved jo selv hvordan det er, og vi skal ikke rigtig snakke, når vi selv et eller andet.

Ung 5: Vi ved selv hvordan det er at have et eller andet at slås med og vi ved selv hvordan det er at blive hængt ud for det.

Den grundlæggende præmis og sammenhørighed i, at de unge godt ved, at de andre de går i skole med på Ung-På-Vej også kommer fra en udfordrende skolegang, giver således et fællesskab: De unge "skal ikke rigtig snakke", fordi de godt ved, at de selv har "noget at slås med". Der er således et potentiale i, at de unge spejler sig og føler sig repræsenteret i mødet med de andre unge, samtidig med, at de ikke bruger deres udfordringer mod hinanden. En ung beskriver fællesskabet i Ung-På-Vej således:

Ung 5: Det er ligesom hvis man skulle male et billede af det, at man egentligt kommer, man er alene på en lille tømmerflåde, og så støder man ind i en større med alle mulige forskellige andre mennesker, og så skal man så lærer at arbejde sammen med de andre mennesker, snakke med dem, omgås med dem, det lærer man her.

I en pædagogisk praksis kan det måske nok være udfordrende, at eleverne på Ung-På-Vej kan have mange forskellige typer af sociale og faglige udfordringer, men det er på en og samme tid en central pædagogisk styrke, at de unge (måske for første gang) oplever at være 'ligesom de andre' i et sammensat, forpligtende og ikke-selvvalgt fællesskab, som er en grundpræmis i grundskolen og også i Ung-På-Vej-regi.

Social træningslejr og fagligt løft

De unge oplever, som beskrevet i ovenstående, at de på Ung-På-Vej kan spejle sig – og støtte sig op af – andre unge, der har lignende oplevelser som dem selv. Denne forståelse for hinandens situationer og det fællesskab, der bliver opridset (og lærernes rolle, som senere vil blive uddybet), har en effekt blandt de unge. I interviewet med de tidligere elever beskrives en fornyet lyst og gåpåmod til at komme i skole, voksende selvtillid og selvværd, der før var stort set ikke eksisterende, minimale drillerier (som

står i modsætning til deres folkeskoletid) og opbygningen af vigtige relationer og venskaber. De tidligere elever, vi har interviewet, understreger desuden selv, at de aldrig var på påbegyndt en ungdomsuddannelse, hvis det ikke havde været for Ung-På-Vej.

Der er ingen tvivl om, at dette kun kan anses som positivt og givende for den enkelte unge. Det der på længere sigt blandt fagpersoner bør overvejes er, om der er en fare for, de unge så at sige bevæger sig i en boble på Ung-På-Vej, hvor de positive oplevelser ved at gå i skole ikke fastholdes efterfølgende i et videre uddannelsesforløb, fordi de rammer, der har medvirket til den positive oplevelse, ikke længere eksisterer omkring de unge. Det er med andre ord vigtigt at stille spørgsmålet, om de unge kan transformere deres positive oplevelser omkring skolegang og uddannelse til nye *settings* og dermed bygge videre på succesen. Dette kommer tidligere elever fra Ung-På-Vej ind på i det følgende:

Ung 4: Ung-På-Vej har hvert fald virkelig hjulpet mig med det sociale, altså hvis jeg havde gået direkte fra niende til X-ungdomsuddannelse så var jeg gået ud efter nogle måneder ligesom jeg gjorde med tiende for det kunne jeg jo bare slet ikke, så det har virkelig forberedt mig på det sociale, og jeg har også fået venner i min klasse som jeg nok ikke ville have fået på det tidspunkt.

I: Når du siger det har hjulpet dig med det sociale er det så din måde at være i sociale sammenhænge på eller hvad mener du?

Ung 4: Altså jeg har en diagnose så de der sociale ting de er lidt sådan mærkelige, det er svært at håndtere, men det har jeg så lært her, det er ligesom et træningsområde.

Interviewer: Ung-På-Vej?

Ung 4: Ja, et socialt træningsområde, som jeg så brugte til at kunne komme ud og igen ikke kendte nogen.

Og i et andet interview siges det, at:

Ung 2: Altså man har lært herude, da jeg kom herud hvert fald, så var jeg bange for åh nej folk kan sikkert ikke lide mig, det har min frygt altid været hver gang jeg har skiftet skole, for på de fleste folkeskoler så går man hen på, så har det også været sådan noget med man har følt sig uden for men her så...

Ung 2: Jamen også her følte man sig velkommen, så nu da jeg skulle starte på SOSU så var jeg slet ikke lige så bange, for nu havde jeg jo lige haft en mega god oplevelse med det her ude, så man har ikke samme frygt for at blive hadet eller hvad man siger.

De to tidligere Ung-På-Vej elever kommer begge i ovenstående uddrag ind på, hvordan forløbet har indvirket på nye sammenhænge. I det første uddrag har vi med en elev at gøre, der fagligt klarede sig godt i folkeskolen. Han var – på (karakter)papiret – i stand til at påbegynde en ungdomsuddannelse. Han mener dog selv, at han hurtigt var droppet ud af ungdomsuddannelsen, hvis det ikke havde været for den sociale træning, han har oparbejdet på Ung-På-Vej. Som han påpeger i uddraget, lærte han at håndtere det sociale, og hvordan dette kunne bruges, når han igen skulle ud i situationer – eksempelvis et nyt uddannelsessted – hvor han ingen kendte. Progressionen er ifølge den unge selv kommet ved de pædagogiske tiltag, der findes på Ung-På-Vej, herunder de fælles måltider som betyder, at de unge i trygge rammer kan øve sig i samtaler, smalltalke og forholde sig til væsentlige nyheder og samfundsmæssige debatter.

I det andet uddrag har den unge både haft sociale og faglige vanskeligheder forud for Ung-På-Vej-forløbet. Her påpeges det, hvordan frygten for skole var tæt knyttet med at føle sig udenfor, og at de andre ikke ville kunne lide hende. Vedkommende understreger andetsteds i interviewet, at vedkommendes dansk har forbedret sig så meget, at vedkommende nu ikke har problemer med at følge med i danskundervisningen på den nuværende uddannelse. Ud over den faglige progression lægges der altså vægt på, at man kan tage det sociale med sig fra Ung-På-Vej. Som uddraget understreger, har den positive oplevelse af at føle sig velkommen hos Ung-På-Vej gjort det mindre frygtsomt at starte nye steder – og dermed måske også overhovedet muligt at starte på en ungdomsuddannelse.

De unge beskriver altså, at deres sociale kompetencer har udviklet sig ved at være tilknyttet Ung-På-Vej. Ikke nok med det, har deres træning i sociale færdigheder medført, at de er i stand til at benytte sig af visse strategier i uddannelsessituationer, der er nye og ukendte, hvor der tidligere har været en frygt for social eksklusion allerede inden påbegyndt uddannelse. Det er således yderst centralt, at de unge oplever et social løft, og at dette ikke stopper ved endt Ung-På-Vej-forløb, men faktisk kan smitte af på nye sammenhænge og arenaer.

Det er ikke *blot* styrkelsen af socialt selvværd, de unge italesætter. De faglige kompetencer er ligeledes vokset undervejs i forløbet, og dette har medvirket til faglig succes og faglig selvtillid. Det fremgår ligeledes af interviewene med de unge, at fagligheden til dels tages med videre: Nogle af de tidligere Ung-På-Vej elever påpeger i interviewet, at deres faglige selvtillid og faglige niveau nu enten svarer til eller ligger højere end de andre elever i deres nye ungdomsuddannelsesklasse.

Den faglige og sociale selvtillid, der er opbygget i Ung-På-Vej ”træningslejren”, kan i

praksis ikke adskilles så skarpt. Herved ment, at de for nogle elever er sammensmeltet og gensidigt påvirkelige. Alligevel fremhæves særligt den fornyede sociale kompetence og selvtillid som afgørende for deres videre ungdomsuddannelsesforløb, om end dette naturligvis ikke kunne ske i praksis uden også et fagligt løft, så folkeskolens afgangseksamen fx kunne tages. Koblingen mellem det sociale og det faglige er derfor et væsentligt element i og forudsætning for arbejdet med de unge på Ung-På-Vej.

Pædagogik, didaktiske overvejelser og lærernes indflydelse

I det følgende afsnit vil vi se nærmere på de didaktiske og pædagogiske overvejelser hos medarbejderne på Ung-På-Vej, herunder hvilke indsatser der gøres i det daglige arbejde, og hvordan deres lærerrolle udspiller sig. Afsnittet vil både tage udgangspunkt i observationer fra Ung-På-Vej og inddrage perspektiver fra både medarbejderne og tidligere Ung-På-Vej elever. Vi vil ligeledes bevæge os nærmere ind på, hvordan tiltagene opfattes og virker.

Størrelse, tryghed og tid

Som allerede beskrevet i ovenstående afsnit er Ung-På-Vej et sted, hvor de unge oplever at kunne træne deres sociale kompetencer og styrke deres faglighed sammen med andre unge, der ligesom dem har udfordringer ved den ordinære skolegang.

Denne oplevelse stammer i høj grad fra en oplevelse af, at der er trygt at være, og at der er tid til den enkelte. Både medarbejderne og de unge selv lægger vægt på, at de er et lille hold og en lille enhed, og at dette i kombination med tre lærere gør, at alle eleverne kan blive set, hørt og få den rette støtte og hjælp. Noget der ofte adskiller sig fra de unges oplevelser fra folkeskolen, hvor de store klassestørrelser og ofte en enkelt lærer ikke altid havde ressourcer til at støtte de elever, der måtte have både sociale og faglige udfordringer.

Ud over, at der er tale om et mindre hold med flere lærere til rådighed, som må siges at indvirke på, hvordan skolegang oplevelse på en ny og positiv måde for de unge, vil vi i det følgende dykke ned i andre pædagogiske og didaktiske områder, der medvirker til, hvorfor Ung-På-Vej fungerer i henhold til at få unge med udfordringer/unge i udsathed til at komme videre i uddannelsessystemet.

Understøttelse af et givende fællesskab

Hos Ung-På-Vej er der klar og tydelig politik over for drillerier og mobning. Og selvom dette måske er eller burde være gennemgående (og ønskværdigt) i andre skoletilbud, så har de unge, der har gået på Ung-På-Vej en fortælling om, at mange der går på Ung-På-Vej blev mobbet eller voldsomt drillet i deres folkeskoletid. En ung, der blev mobbet i sin tidligere folkeskoleklasse, udtaler eksempelvis i vores empiriske materiale, at folkeskolen var ”et helvede på jord”.

De unge fremhæver nultolerance hos Ung-På-Vej, som sigende for den tryghed, de beskriver som værende afgørende for deres udvikling af sociale og faglige kompetencer: Lærerne ”slår ned på” alle former for drillerier. Som det fremgår i interviewet med tidligere Ung-På-Vej elever:

Ung 2: Lærerne går også utroligt meget op i, at når der sådan kommer en ny, at selvom vi måske kender dem og ikke bryder os om dem, skal vi ikke sige noget, så skal vi bare helst undgå, de går meget op i at vi skal tage godt i mod dem, og så snart de ser et eller andet så slår de ned med det på det samme, så man tør slet ikke gøre noget galt, man tør kun at tage godt i mod dem.

I: Hvad kan det være de ser et eller andet?

Ung 2: Altså nogle blikke eller et eller andet.

Ung 1: Eller folk sidder sådan her til hinanden eller et eller andet.

Ung 3: Og et enkelt ord og så er det nærmest en hel retssag.

Ung 2: Men det er jo bare godt at lærerne er sådan.

At lærerne har en udtalt pædagogik omkring mobning, opfattes hos eleverne som en tydelig og klar rammesætning. De ved og stoler på, at lærerne vil slå ned på både verbale og kropslige tegn på mobning eller social eksklusion. Lærerne har altså meget klare retningslinjer og en konsekvent adfærd, hvilket giver en genkendelig, klar struktur og en forventelig reaktion: De ved, hvordan lærerne vil reagere på mobbende adfærd. Hver gang. I EVAs evaluering af ungdomsskolens heltidsundervisning, fremhæves det, at: ”Lærerne skal ikke have en rolle som venner eller kammerater, men som nogle der viser hvordan man bør handle.” (Facijs, Pedersen & Hansen, 2010). Når de tidligere Ung- På-Vej elever her fremhæver – måske lidt karikeret – at der kommer en hel retssag ud af et enkelt ord, er der således tale om konsekvent pædagogik, der fordrer et bestemt handlemønster for de unge. Lærerne viser, hvordan eleverne bør handle og opføre sig over for de andre elever ved at være konsekvente hver gang.

En måde at understøtte fællesskabet på Ung-På-Vej er brugen af tydelige retningslinjer for, hvordan de unge skal begå sig sammen og en samtidig forudsigelighed omkring lærernes reaktionsmønstre. At holde fast i en klar og tydelig mobbepolitik gør det trygt for eleverne at være i fællesskabet, en tryghed de netop ikke før har oplevet grundet mobning og klasserumsdynamikker. Denne tryghed kunne også siges at smitte af på, hvordan de unge fagligt begår sig i klassen. To tidligere Ung-På-Vej-elever nævner eksempelvis at: *"... det der med man ikke har en følelse af åh hvad sidder ham der eller hende der nu og tænker og hvad siger de nu til det"* og *"... det der med ikke at være bange for at række hånden op og sige noget og sige noget dumt"*. Det at understøtte fællesskabet blandt de unge på Ung-På-Vej i en meget klar udtalt politik, der skal muliggøre, at der er plads til alle, gør samtidig, at de unge oplever, at de i højere grad tør udtrykke sig fagligt. Faren for, at ens svar har social betydning, er i højere grad fjernet fra den enkeltes skuldre, hvilket gør det nemmere at turde afprøve sine faglighed i plenum.

I undersøgelsen "Når kunst gør en forskel" (Nielsen & Sørensen, 2017), påpeges det, at ritualer, rutiner og regler skaber genkendelighed og struktur både kollektivt og individuelt. Selvom denne undersøgelse har fokus på kunst- og kulturprojekter og dermed kreative processer, så kan pointer herfra alligevel understøtte analysen af de processer, vi her ser hos Ung-På-Vej, hvor processen er at tillære sig evner til at gå i skole, have samværsformer med andre og udvikle faglige kompetencer i skoleregi. Selvom de tre (ritualer, rutiner og regler) er sammenvævede og tæt knyttet med hinanden, adskiller vi dem her analytisk. Som det vil fremgå senere, så findes der nemlig også ritualer og rutiner på Ung-På-Vej. Her er der dog tale om en tydelig regel (ingen mobning), som stiller krav til de unges adfærds- og samværsformer med de andre unge. I "Når kunst gør en forskel" beskrives rutiner, regler og ritualer som medvirkende til, at der skabes en ramme om en ellers uforudsigelig og flydende hverdag, og samtidig medvirker de til at skabe en fælleshed, der gør det muligt for de unge at åbne op og også dele det, der ikke umiddelbart lykkes for dem – også i en faglig kontekst (Nielsen & Sørensen, 2017:71-77). På samme vis kan det siges, at de unge i ovenstående uddrag udtrykker, at nultolerance-reglen omkring mobning samtidig skaber plads til at turde fejle i plenum og dermed også at turde afprøve sin faglighed.

Individuel fælles undervisning

En anden måde at understøtte en faglig og social udvikling hos eleverne er at skabe undervisning, der er tilpasset den enkeltes niveau frem for det klassetrin og faglige niveau, eleven ordinært burde befinde sig på. De tidligere Ung-På-Vej-elever kommer i det følgende ind på, hvordan de oplever undervisningen på Ung-På-Vej:

Ung 5: *Der bliver samlet op indtil du er med.*

Ung 1: *Ja lige præcis.*

Ung 4: *Det er ligesom individuel undervisning hvis man kan sige det.*

I: *Prøv at sig noget mere om det...*

Ung 4: *At vi sådan har vores eget niveau.*

Ung 1: *Som vi arbejder videre op mod, op på.*

Ung 4: *Så det er på en måde fælles men hvor vi arbejder med vores egne ting.*

Ung 1: *Altså jeg ved hvert fald at jeg var på 9. klasse niveau og Ung 4 var på tiende, men alligevel kunne vi arbejde sammen om nogen ting.*

I: *Så fælles undervisning men individuelt. Hvordan hænger det sammen?*

Ung 5: *Jamen, der bliver taget højde for den individuelle elev, sådan så, vi sidder alle sammen sammen i det samme rum, med det samme.*

Ung 1: *stof...*

Ung 5: *Ja, og så ud fra det bliver der sagt okay du er lidt lavere niveau så i stedet for kan vi prøve at lave det på den og den måde og også lige prøve at samle alle sammen op, prøve at få det på samme niveau, men stadig tage højde for dem der er på et lavere niveau.*

Den faglige undervisningstilrettelæggelse og udførelse har fokus på at udfordre den enkelte på et passende og givende niveau. Den differentierede undervisning i kombination med antallet af elever og medarbejdere gør samtidig, at der er tid til hjælp og fordybelse i det eleven finder udfordrende. Som en elev påpeger i ovenstående: ”indtil du er med”.

Et eksempel på den fælles individuelle undervisning blev tydelig under et besøg på Ung-På-Vej. Her havde eleverne arbejdet med Australien i Engelsk og havde i den forbindelse udarbejdet plancher. En medarbejder fra Ung-På-Vej forklarede med et blik hen mod plancherne, at for nogle elever havde det været et passende niveau at søge på og finde billeder af australske dyr, mens andre havde lavet længere engelske beskrivelser af Aborigines. Der er således en didaktisk strategi i, at eleverne samlet set har det samme emne i fagene – det skaber sammenhængskraft og fælles referencerammer. Men det gøres på en måde, hvor eleverne udfordres på det faglige niveau, de er på, modsat hvor de burde, som ses i den mere lineære klasstrinsprogressionstanke, der er i folkeskolen. Som det fremgår i uddraget, medvirker det samtidig til, at eleverne godt ved, at nogle er på et lavere niveau, og at de netop har forskellige faglige udgangspunkter. De unge italesætter det på en naturlig

og ligefrem måde, der giver indblik i, at elevernes forskellige udfordringer ikke gemmes væk eller skjules (heller ikke for dem selv). Det kunne virke som om, eleverne har blik for egne faglige udviklinger og progressioner.

Hos Ung-På-Vej er der ikke kun klassiske faglige fag på skoleskemaet. Hver dag er der fælles måltider til morgen og frokost, ligesom fx faget Lifeskills også er på programmet i løbet af ugen. I faget Lifeskills tages der emner op, som de unge i deres hverdag har udfordringer med. Det kan være hjælp til e-boks, at søge feriepenge eller færdigheder i, hvordan man vasker tøj. At der er andre fag end i folkeskolen er en tendens, der er gennemgående i heltidsundervisningstilbud. Fag, der ikke er fagfaglige, kan hos udsatte unge være en god måde at øve sociale og personlige færdigheder og kompetencer på, som ikke nødvendigvis er givet på forhånd hjemmefra. Nogle af de unge, der går på Ung-På-Vej, kan have været mere eller mindre socialt isoleret i en periode og kan have adgang til begrænsede ressourcer i form af hjælp til dagligdagens gøremål og fremadrettet selvstændighed. Som det i det følgende fremgår, bliver medarbejderne på Ung-På-Vej også spurgt til råds, hvad angår andre omstændigheder i denne unges liv end blot fagfagligt:

Ung 2: Også hvis man kommer og spørger lærerne: 'Kan I lige hjælpe mig med min e-boks et eller andet?', så er de sådan: 'Nå men det kan vi lige tage op næste gang til Lifeskills, sådan så alle får, for der er jo sikkert flere der har spørgsmål til det'. Så hvis der er en der kommer med et problem, så er det ligesom det vi har om.

Medarbejderne på Ung-På-Vej tager således udgangspunkt i elevernes egne her-og-nu problematikker og livssituationer og hjælper de unge med fremadrettet selv at kunne søge information el.lign. At have et fag, hvor der er fokus på at øve livsfærdigheder, kan medvirke til at øve eleverne i at tage ansvar og et kommende voksenliv. Det giver samtidig eleverne mulighed for at spørge til råds om det, de møder på deres vej af udfordringer. De oplever, at der tages hånd om disse udfordringer; at medarbejderne tager deres situation alvorlig – og at deres spørgsmål og situation ikke er 'enestående', da de andre eleverne nok også kan bruge dette. Et fag som Lifeskills kan altså ved første øjekast være et fag, der giver eleverne konkrete færdigheder i eksempelvis at vaske tøj, men faget kan også medvirke til at ruste eleverne fremadrettet og skabe en forståelse af, at de bliver taget alvorligt, og at deres spørgsmål er vedkommende.

Vendes blikket mod de fælles måltider, der en fast del af hverdagen på Ung-På-Vej, bliver det beskrevet som en tid, hvor der øves sociale kompetencer samtidig med, at der tages enten personlige eller samfundsaktuelle emner op. Tiden under måltiderne fungerer således også som et slags både fællesskabsdannende og samfundsfagligt

indspark. Måltiderne skaber samtidig et forpligtende fællesskab, hvor de unge hjælper til med at klargøre måltidssituationerne. Dette gør således, at ansvaret for måltiderne også lægger hos eleverne – på skift – og de skal dermed sikre, at de andre eleverne kan møde op til et veldækket bord, før den fagfaglige undervisning begynder. De unge beskriver de fælles madsituationer som yderst givende, da de, ud over ovenstående, kan få luft for de udfordringer og problematikker, der måtte stå i vejen for at koncentrere sig fagligt – ved at give plads og rum i begyndelsen af dagen til disse snakke, kan der samtidig gives plads til faglig læring.

I EVAs evaluering af heltidsundervisning (Facijs, Pedersen & Hansen, 2010), understreges vigtigheden i de fælles måltider:

”I stedet for at begynde dagen med en lektion i dansk eller matematik giver interviewene indtryk af at morgenmaden er med til at skabe et socialt samvær som ifølge lærerne har betydning for læringsmiljøet. Det opleves som nødvendigt at eleverne får tid til at etablere sig i fællesskabet, da det efterfølgende vil være nemmere at motivere dem til at deltage i undervisningen.” (Facijs, Pedersen & Hansen, 2010: 73-74).

De fælles måltider har således en positiv funktion i forhold til at skabe bedre læringsforudsætninger. Dette ses også i interviewet med de tidligere Ung-På-Vej elever, der understreger, at det er en god måde at starte dagen på, da hjernen så har indstillet sig på, at det efterfølgende er tid til mere boglige og fagfaglige fag.

Når vi igen kaster et blik på begreberne ”ritualer, rutiner og regler” fra ”Når kunst gør en forskel” (Nielsen & Sørensen, 2017), så kan måltiderne anses som værende en rutine, der er gennemgående for de unges skolegang. Det er et element, der ikke på samme måde er til stede i en ordinær grundskole, men her er det fast på dagens program. Denne rutine skaber genkendelighed og struktur, træner eleverne i socialisering, gør dem klar til dagens undervisning og stiller krav til eleverne i form af, at andre regner med dem. Alt sammen pakket ind i samværsform, en setting, der kan stå i kontrast til hvad de unge tidligere har forbundet med skolegang.

Eksplicite forventninger og lærernes rolle

Det er gennemgående i interviewet med de tidligere elever fra Ung-På-Vej, at lærerne har stor betydning for deres tid i heltidsundervisningsforløbet. Det er derfor centralt at fokusere på, hvordan lærernes rolle italesættes af de unge.

Som allerede nævnt, har eleverne en klar og tydelig forståelse af, at lærerne vil slå hårdt ned på al form for mobning. Det hænger sammen med de krav og forventninger, der er karakteriseret ved lærernes tilgang til Ung-På-Vej-eleverne. Ud over en forventning om at alle skal føle sig trygge på stedet, har lærerne også eksplicitte forventninger til de unge, om fx mødestabilitet og at de "laver noget i timerne", som en elev udtrykker det.

De tydelige forventninger til de unge, er, ved vores in-situ interviews med medarbejderne, en klar strategi. Nogle af de unge kommer fra hjem og baggrunde, hvor der ikke tidligere er blevet sat tydelig krav til, hvad der forventes eller hvor kravene har været for lave. Udover fra hjemmet kan de unge have oplevelser fra deres tidligere skolegang, hvor de ikke har følt sig i stand til at leve op til fx de boglige og faglige krav, hvilket kunne medføre en følelse af, at forventninger til dem nærmest forsvinder i takt med ikke at kunne leve op til kravene.

Ifølge EVA rapporten (Facijs, Pedersen & Hansen, 2010), er det centralt for lærerne i heltidsundervisning at stille krav og forventninger til de unge – forventninger til at de "faktisk godt kan": *"At stille krav og have forventninger bidrager ikke blot til at bryde elevernes negative selvforståelse. Af forskningen fremgår det at eleverne også generelt opnår bedre resultater når lærerne har høje forventninger til dem (se fx også Nordenbo 2010)."* (Facijs, Pedersen & Hansen, 2010:76).

Eleverne forklarer selv om lærerne: *"Jeg tror også de prøver at skubbe ens grænser, men ikke på en overrumplet måde, på en stille og rolig måde"*, og sætter dermed ord på, hvordan forudsigelige krav og realistiske forventninger medvirker til udvikling og nye faglige og sociale strategier hos eleverne.

Eleverne kalder blandt andet lærerne på Ung-På-Vej for de bedste, de har haft, entusiastiske og som et ekstra sæt forældre, der "ikke bare lader dig sejle i din egen sø". Disse beskrivelser af medarbejderne på Ung-På-Vej, står i skarp kontrast til beskrivelserne af deres oplevelser af at gå i en ordinær folkeskoleklasse:

Ung 3: *Altså, sådan noget med de fleste lærer på fx folkeskoler eller sådan noget hvis man har haft en dårlig dag, hvis man fx. ikke har lyst til at fortælle det, så er de bare sådan nå så må det bare være sådan, det gider vi ikke høre på du må gå hjem og her er det meget sådan kom nu fortæl.*

Ung 5: *De bliver ved med at prikke til en.*

Interviewer: *Hvorfor tror I at der er den forskel?*

Ung 2: *Der er mindre elever*

I: *Altså mindre antal?*

Flere: *Ja*

Som det fremgår i uddraget, italesættes lærerne i modsætning til folkeskolens lærere, der har haft for travlt til at "tage sig af" dårlige dage. Samme tendens ser vi i EVA rapporten, hvor eleverne også beskriver heltidsundervisningslærerne i modsætning til de travle grundskolelærere, der ikke har tid til den enkelte elev grundet høje klassekvotienter (Facijs, Pedersen & Hansen, 2010:45, 52-53). Forskellen i rammerne giver lærerne på Ung-På-Vej andre muligheder for at støtte eleverne, hvor de er, også når livet gør knuder, og de har en dårlig dag.

Medarbejderne på Ung-På-Vej pædagogiske tilgang er ikke blot præget af tydelige forventninger til de unge og mere tid til den enkelte. Det virker til, at de unge kan spejle sig i medarbejderne, da de fx fremhæver lærernes humor og "skørhed". De føler sig set, hørt og respekteret af de voksne, da disse voksne både møder dem med krav og forventninger, men samtidig "taler deres sprog" gennem humor.

De tidligere Ung-På-Vej-elever lægger vægt på, at de har en oplevelse af, at lærerne aldrig giver op på dem, og at de er til at komme i kontakt med – også uden for skoletiden – hvis de mangler nogle at tale med. Dette gælder både under og efter deres forløb er afsluttet. Elevernes relation til lærerne er således ikke udelukkende inden for et begrænset fysisk rum eller en begrænset tidsramme, men opleves af de unge som mere flydende og mere tilgængeligt. I EVAs evaluering af heltidsundervisning er dette ligeledes genkendeligt. Langt de fleste lærere og ledere påpeger, at rigtigt mange lærere står til rådighed – fx tager telefonen – uden for heltidsundervisningens ordinære åbningstider, såfremt eleverne har akut brug for dem. Der foreligger således en pædagogisk interesse og en forebyggelsesstrategi i at være en del af – og eventuelt til rådighed – i elevens andre sfærer: *"Begrundelsen for at stå til rådighed for eleverne uden for skoletiden er at når eleverne står i en vanskelig situation, betaler det sig at hjælpe dem her og nu. Venter man til dagen efter, kan elevens vanskeligheder komme til at påvirke undervisningen og samværet negativt."* (Facijs, Pedersen & Hansen, 2010:58).

At en god relation mellem lærere og elever er central for at skabe faglig og social progression, er identificeret i EVAs evaluering af heltidsundervisning:

"Generelt vurderer de interviewede lærere at arbejdet med at skabe gode relationer til eleverne er afgørende for også at kunne opnå den faglige udvikling. Lærerne fremhæver at det er vigtigt at disse elever oplever heltidsundervisningen som et godt og trygt sted hvor de har lyst til at komme, og hvor deres vanskeligheder bearbejdes

så de kan få overskud til andet end netop at håndtere disse vanskeligheder.” (Facijs, Pedersen & Hansen, 2010:52).

Det er altså ikke uvæsentligt for unge i udsathed at opleve en givende voksenkontakt, hvor både krav og humor er i spil. Hos de interviewede lærere i EVA rapporten, betegnes det som ligefrem afgørende for, at eleven kan udvikle sig fagligt (Facijs, Pedersen & Hansen, 2010:52). At bruge en stor del af tiden på relationsopbygning kan derfor ikke betegnes at tage tid væk fra en faglig oprustning, da forudsætningen for at udvikle sig fagligt – og gennemføre folkeskolens afgangseksamen og komme videre i uddannelsessystemet – for unge i udsathed beror på en pædagogik og lærerrolle, der også arbejder med det relationelle og sociale.

Samlet set har projektets pædagogik, didaktiske grundlag, lærerne og lærerne og elevernes gensidige relation stor betydning for, hvorfor Ung-På-Vej fungerer i henhold til at skabe gode forudsætninger for unge, der har brug for støtte til at komme videre i uddannelsesforløb. Det er tydeligt, at en stor del af virkningen, der fremhæves blandt eleverne, jo netop beror på de personer, der bærer Ung-På-Vej: De andre elever og lærerne. Det åbner en risiko ved, at tiltag som disse bliver personbåret. Forstået på den måde, at det, der fungerer, også er sårbart, eksempelvis ved langtidssygemeldinger eller når elever visiteres forkert. Gruppen på maks. 12 elever og 3 medarbejdere, der er på Ung-På-Vej, har altså en enorm styrke og et stort potentiale, men gør også projektet sårbar i den forstand.

Overgangsmentorer

Som allerede nævnt i starten af dette kapitel, er det over to tredjedele af de unge, der gennemfører forløbet på Ung-På-Vej, der efterfølgende påbegynder en ungdomsuddannelse. Hvor mange af de unge, der fortsætter og fastholder deres ungdomsuddannelsesforløb efter Ung-På-Vej-forløbet eller et andet heltidsundervisningsforløb, har desværre ikke været muligt at få oplysninger om.

Ved at kaste et blik på EVAs undersøgelse af effekten ved heltidsundervisning gives der indsigt i, at 46 % af unge, der har modtaget heltidsundervisning og som efterfølgende har påbegyndt en ungdomsuddannelse, dropper ud fra den påbegyndte uddannelse (Facijs, Persen & Hansen, 2010). Disse tal skal anses som pejlemærker og ikke nødvendigvis som direkte overførbare til en bornholmsk Ung-På-Vej-kontekst. EVA peger endvidere på, at indsatsen, der sikrer en god overgang fra heltidsundervisning til fastholdelse i ungdomsuddannelse, bør vægtes. Ung-På-Vej har på nuværende tidspunkt allerede forsøgt sig med at skabe en god overgang fra deres forløb til

ungdomsuddannelserne ved at lade de unge møde ind hos Ung-På-Vej en uge inden opstart af den nye uddannelse. Baggrunden for dette initiativ beror på erfaringer om, at de unge efter en lang sommerferie kan have svært ved at påbegynde en skolegang igen – og særligt i et nyt og ukendt miljø.

I understøttelsen af den gode overgang fra Ung-På-Vej til ungdomsuddannelserne er der ligeledes indført muligheden for at søge om en overgangsmentor. Ifølge medarbejderne fra Ung-På-Vej er ansøgningerne om at få tildelt overgangsmentor til de unge indtil videre blevet imødekommet og godkendt. Konkret bliver enten en af medarbejderne fra Ung-På-Vej eller en SPS-medarbejder tilknyttet den unge frem til efterårsferien og fungerer således som støttende overgang i et par måneder ved en ny påbegyndt uddannelse.

Erfaringen fra Ung-På-Vej er, at overgangsmentorordningen fungerer bedst, når mentoren er kendt af den unge, så den unge føler sig tryk ved mentoren og benytter sig af muligheden for støtte, ligeså vel som den fagprofessionelles viden om den unges begrænsninger og muligheder i langt højere grad kan komme i spil i praksis, såfremt denne tidligere har arbejdet med den unge.

I projekt Uddannelse Til Alle (UTA), som Bornholms Regionskommune tidligere var tilknyttet, var det på tværs af landets deltagende kommuner, en del af deres handleplan, at have tilknyttet mentorer (Katznelson, Murning & Pless, 2009:50). Det fremgår i evalueringen, at selve etableringen og udmøntningen ser forskellig ud alt efter, hvordan kommunerne griber opgaven an, men samlet set er der positive erfaringer forbundet med mentorordninger. Med andre ord påpeges der i evalueringen, at mentorordninger reducerer frafald på ungdomsuddannelser (Katznelson, Murning & Pless 2009:52). I evalueringen lyder det: *”Der er gode erfaringer med mentorstøtte i overgangen fra grundskolen til ungdomsuddannelse til sårbare unge.”* (Katznelson, Murning & Pless, 2009:18), hvilket understreger, at mentorordningen kan være et godt redskab i arbejdet med at støtte og fastholde udsatte og sårbare unge i overgang til en ny uddannelse.

Flere undersøgelser (fx Görlich et al., 2016) peger på, at mentorordninger, der understøtter den gode overgang fra grundskoletilbud til ungdomsuddannelse, er yderst givende, såfremt mentorerne er klædt ordentligt på til at varetage opgaven med de specifikke elever. Det giver på sin vis rigtig god mening, med ovenstående pointer in mente, at det er Ung-På-Vej-medarbejdere eller SPS-medarbejdere, der varetager mentorfunktionen for Ung-På-Vej-eleverne. Det skal dog understreges, at disse netop skal have ressourcerne til at varetage denne funktion i form af fx tid og sparring med andre fagpersoner. På samme vis bør det her påpeges, at der kunne tænkes i, om denne

type mentorordning med fordel kunne suppleres med andre mentorordninger, der i højere grad var tilknyttet det nye uddannelsessted. Herved ment, at det også med fordel kunne være givende for de udsatte unge at knytte bånd til det nye uddannelsessted gennem enten en tryk relation til en fagperson eller til elever fra ældre årgange.

I "Kortlægning af mentorordninger på CPH West, SOSU C og TEC" (Stigaard, 2010), gives der indblik i mange forskellige typer af mentorordninger, som netop med fordel kunne kombineres, hvis der er et ønske om at gøre tilknytningen til det nye uddannelsessted større for de udsatte unge i kombination med en god overgang, hvor en tryk og kendt medarbejder støtter i begyndelsen. I denne diskussion er det også væsentligt at være opmærksom på, at der er en særlig forpligtelse fra kommunens side, når det gælder de elever som er uddannelsesparate, men hvor der er en øget risiko for at de ikke begynder på eller gennemfører uddannelsen. I disse tilfælde er kommunen i henhold til den nyeste bekendtgørelse om vejledning om valg af ungdomsuddannelse og erhverv forpligtet til at tilbyde eleverne personlig støtte gennem bl.a. mentorordninger (BEK nr. 873 af 7.7.2010, kap. 6, § 11).

Forældresamarbejde

De unge, der visiteres til Ung-På-Vej, er under 18 år. Det betyder, at der i højere grad er en forpligtelse til at medinddrage forældre og omsorgspersoner i arbejdet for og med den unge. Udover at være lovpligtigt, beskriver medarbejderne på Ung-På-Vej, at det er yderst centralt at have tæt kontakt med forældrene. Forældrene bliver kaldt løbende ind til samtaler med medarbejderne for at skabe en fælles indsats til gavn for de unge. Medarbejderne fra Ung-På-Vej udtaler på baggrund af erfaringere, at det kræver en fælles strategi med forældrene, da nogle af de unge kommer fra hjem, hvor de krav og forventninger, der stilles hjemme, ikke matcher det, som de unge mødes med på Ung-På-Vej.

At det er vigtigt at have forældrene for øje i arbejdet med udsatte unge og uddannelse, og at forældrenes forventninger til hvad den unge kan, til tider skal korrigeres, nikkes der genkendende til i interviewet med en UU-vejleder:

UU-vejleder: Når vi har haft nogle forældrerelationer og noget samarbejde, hvor det kan være både det en til, til den ene side med en, nogle, nogle urealistiske forældreforventninger, det kan også være til den anden side, at de faktisk tror for lidt om deres børn. Hvor vores rolle både som skole og som vejleder egentlig bliver at give dem noget tiltro til at sige, det skal da nok gå. Der er nogle forældre, der er

nervøse for at slippe dem også lidt, ikk' - eller virker nervøse for at slippe dem, ikk', af mange grunde tænker jeg.

Der bruges således en del løbende ressourcer på forældresamarbejde, både i Ung-På-Vej og hos UU-vejledning, idet det vurderes, at dette i sidste ende er givende.

Forældresamarbejdet på Ung-På-Vej kan beskrive som svingende – alt efter hvilke faktorer, der har betydning for de enkelte forældre og omsorgspersoner. Det er dog værd at have øje for, at der i Ung-På-Vej medarbejdernes evaluering af skoleåret 16/17 og 17/18 påpeges, at få eller ingen forældre eller værger deltog i UU-møde og intromøder på ungdomsuddannelserne. Derimod beskrives der, at et forældrearrangement omhandlende angst havde stor succes. Det kunne tyde på, at de unges forældre har vurderet et stort behov for mere indsigt og viden omkring angst end på kommende valg af ungdomsuddannelser. Det kan der være mange årsager til, fx at forældrene finder udfordringer og sårbarheder omkring angst som sværere at takle, som mere relevante eller presserende for dem at få information omkring, eller at forældrene allerede føler sig nok orienteret i henhold til uddannelsesovervejelser. Dette er gisninger, men noget tyder på, at hvis der er et ønske om at klæde forældrene bedre på til at hjælpe de unge med vejledning, råd og valg i henhold til ungdomsuddannelse, er der behov for at tænke i nye eller andre indsatser herom. Dette bør ses i lyset af, at Juul (2018) understreger, at forældre faktisk på tværs af social klasse finder det væsentligt og er optaget af at vejlede deres børn og unge omkring uddannelse, men at selve ”vejledningskapaciteten” er meget forskellig alt efter forældrenes baggrund (Juul, 2018:195-202). Det tyder altså på, at der faktisk er en velvillighed blandt forældre i henhold til at hjælpe deres børn og unge med at vælge uddannelse, men at det af forskellige årsager kan være udfordrende for nogle forældre. I Juul, Pless og Katznelson (2016) fremgår det desuden, at forældrene selv godt ved, at deres vejledning er begrænset, og at de derfor oftest ender med at vejlede de unge til de mere almene ungdomsuddannelser primært STX (se også Juul, 2018). I kapitel 2 så vi, at unge ofte søger råd og vejledning om uddannelse hos deres forældre. Det skal ligeledes understreges her, at der i ”Bekendtgørelse af lov om vejledning om uddannelse og erhverv samt pligt til uddannelse, beskæftigelse m.v.” (Retsinformation, 2017) er en forpligtelse i form af forældreinddragelse: ”§3, Stk. 4. Kommunalbestyrelsen skal sørge for, at borgere i kommunen, som har forældremyndighed over unge i alderen fra 15 til 18 år, modtager almen orientering om den vejledning om valg af uddannelse og erhverv, som tilbydes de unge, herunder orientering om de unges uddannelsesmuligheder”.

Opsummerende kan det således siges, at det ressourcekrævende men tætte og løbende forældresamarbejde, der forefindes på Ung-På-Vej, er givende i form af at skabe bedre forudsætninger for den unge elevs sociale og faglige udvikling, er målsætningen for Ung-På-Vej.

Opsamling på kapitel 3 – Erfaringer med indsatsen Ung-på-vej

I dette kapitel har vi set nærmere på den del af projekt Ung-på-vej, der arbejder med at hjælpe unge, der befinder sig uden for det ordinære skolesystem. Vi har evalueret indsatsen Ung-På-Vej, som er et heltidsundervisningstilbud for unge under 18 år, der af forskellige årsager har været ude af det ordinære skolesystem i en kortere eller længere periode. Det er et tilbud, der er placeret under ungdomsskoleloven, hvilket giver nogle andre rammer og muligheder end tilbud, der er placeret under anden lovgivning, som fx folkeskolen. Igennem kapitlet har vi stillet skarpt på både de udfordringer og potentialer, der analytisk synes at kunne identificeres hos Ung-På-Vej med afsæt i det empiriske materiale.

For det første er det værd at fremhæve, at Ung-På-Vej grundlæggende fungerer i henhold til målsætningen om, at unge der visiteres hertil i løbet af maksimum halvandet år er i stand til at tage folkeskolens afgangsprøve og derefter påbegynde en ungdomsuddannelse. Af en opgørelse, der er udarbejdet af Ung-På-Vej selv, fremgår det, at omkring 70 % af de unge, der har været gennem et Ung-På-Vej-forløb, er kommet videre i et ungdomsuddannelsesforløb. Tallene skal tages ved et vist forbehold. Dels er der ikke tale om en stor totalpopulation (34 unge i alt), hvilket i sig selv udgør et usikkerhedsmoment i statistisk forstand, selvom det indikerer, at projektet i den forstand er en succes. Og dels beror denne høje succesrate givetvis også på selve elevgrundlaget; altså i selektionen af unge til tilbuddet. Det er centralt i visitationen af de unge til Ung-På-Vej, at det er unge, der vurderes at kunne fortsætte i ungdomsuddannelse inden for 1 ½ år, der får muligheden for at indgå i tilbuddet. I det lys er der tale om en selektion, hvor de unge, der ikke vurderes at kunne opfylde det kriterium, sies fra og indgår i andre tilbud. Men selvom der sker en udvælgelse, ændrer det ikke ved, at 70 % af de unge, der opfylder succeskriteriet, er en væsentlig og flot andel, også, når der ses på andre tilsvarende projekter (som fx hos Görlich et al., 2016 eller Hansen, Louw & Rønaa, 2017).

Det mest bemærkelsesværdige ligger måske ikke alene i de 70 % som sig selv, men i den lyst til læring og uddannelse som det lykkes Ung-På-Vej at tænde hos de unge og den tro på dem selv, som de unge forlader et Ung-På-Vej forløb med.

I analyserne er det blevet klart at de unge, der påbegynder forløbet på Ung-På-Vej, alle har – af mange forskellige årsager – haft en udfordrende og svær skolegang. Der er ofte tale om unge, der har oplevet mobning, (mange) skoleskift, angst og andre psykiske problemstillinger, faglige udfordringer m.m. Det betyder, at det, der samler de unge på Ung-på-Vej, netop er, at de på forskellig vis har oplevelser af at have stået uden for folkeskolens fællesskab. Det er om noget denne fælles oplevelse af udenforskab, der samler de unge på Ung-På-Vej og netop giver dem en radikal anderledes oplevelse af deres tid på Ung-På-Vej. I Ung-På-Vej bliver de en del af et forpligtende fællesskab med andre unge, hvor de føler sig inkluderet og anerkendt, hvilket giver basis for personlig og faglig udvikling, der åbner de ellers lukkede veje (i deres øjne) ind i uddannelsessystemet og arbejdsmarkedet.

Hvad er årsagerne til, at Ung-På-Vej formår at løfte og hjælpe denne gruppe af sårbare og udsatte unge? Hvad bygger denne effekt på? Evalueringen peger på, at det er en kombination af flere ting. Det er således ikke et enkelt greb. Det er en række forskellige ting både i rammerne om undervisningen og i selve undervisningen, der skal være tilstede og som gensidigt medvirker til at understøtte projektets effekt.

For det første har underviserne en nul-tolerance overfor mobberi – det være sig verbalt eller fysisk. Dette fremhæves af flere af de unge i gruppeinterviewet som afgørende for, at de kan føle sig trygge og sikre i fællesskabet og tør at åbne sig op, både socialt og fagligt. Denne nul-tolerance mobbepolitik er således et helt centralt didaktisk princip og afgørende for Ung-På-Vej's succes med de unges faglige og sociale progression.

For det andet fremhæves det som afgørende af både lærere og elever, at holdet er lille, og at der er tre forskellige lærere tilknyttet. 12 elever til 3 lærere synes ret præcist at udgøre smertegrænsen for lære-elev ratioen. Er der flere end 12 elever eller færre end 3 lærere, er det vanskeligt at have den smidighed og fleksibilitet i den daglige undervisning, som det kræver med denne gruppe af unge, og tilmed bliver det svært at udføre det relationsarbejde, som det også kræver. Samtidig bliver det vanskeligt at have blik for den enkelte unges behov og forudsætninger, og dermed er det ikke muligt at undervisningsdifferentiere i praksis, hvilket *for det tredje* også må konstateres er afgørende for Ung-På-Vej's succes.

For det fjerde er der selve den institutionelle ramme. Ung-På-Vej er som sagt et heltidsundervisningstilbud under ungdomsskoleloven, og det betyder, at dagen kan tilrettelægges lidt mere frit, end hvis det lå under folkeskoleloven. Denne institutionelle forankring er vigtig for, at Ung-På-Vej kan strukturere det pædagogiske tilbud, så det passer til den enkelte unge på forløbet.

For det femte: Hver dag på Ung-På-Vej har en ret fast og velkendt struktur og faste rutiner. Det betyder, at de unge ved, hvad der skal foregå hver dag og kan have tryk og tillid til, at de kender dagens struktur. Den daglige undervisning er ligeledes rammesæt af fælles måltider – morgenmad og frokost. Her kan alt mellem himmel og jord, både fagligt, personlig og socialt, tages op. Disse fælles måltider kan nok virke banale, men de udgør et centralt element af den *sociale og faglige træningslejr*, som Ung-På-Vej omtales som. Måltider giver både rammerne om et forpligtende fællesskab – de unge dækker bord og rydder af på skift. Samtidig giver de fælles måltider unikke rammer for lærernes fokus på – og arbejde med – dannelse af de unge i bredere forstand. Ung-På-Vejs pædagogiske tilrettelæggelse og faste daglige struktur med mikset af faglighed og social træning beskrives af eleverne selv som yderst centrale for den progression, de oplever undervejs på Ung-På-Vej-forløbet og deres senere muligheder for at fortsætte i ordinær uddannelse. Og som en af de unge fremhæver i gruppeinterviewet, så oplever hun at have rykket sig fra 7. til 9. klasses niveau på få måneder på Ung-På-Vej. Hun oplever videre, at hun nu er en af de fagligt bedste på hendes ungdomsuddannelse. Og dette tilskriver hun netop både det faglige og det sociale fokus på Ung-På-Vej.

Det er centralt i den forbindelse, at eleverne har en oplevelse af, at det, de lærer på Ung-På-Vej, er noget, de kan tages med videre. Herved forstået at deres faglige og sociale progression kan hjælpe dem videre i systemet; de unge italesætter selvværd og lyst til socialt samvær med andre, hvilket medvirker til at de unge ikke i samme grad føler sig uden for i nye sociale sammenhænge på deres nye uddannelsessteder.

I kapitlet blev det også synligt, at fokus på den gode overgang fra Ung-På-Vej til ny uddannelse er yderst central. Der er påbegyndt forskellige tiltag, der skal gøre det lettere for de unge at starte på en ungdomsuddannelse, herunder eksempelvis at møde ind hos Ung-På-Vej en uge inden ungdomsuddannelsesstart og overgangsmentorer, der støtter i den første periode. Disse tiltag er vigtige, men kunne med fordel kombineres med tiltag, der i højere grad var knyttet til de unges nye uddannelsessted, således at der også blev knyttet bånd til medarbejdere og/eller elever fra ældre årgange her. Dette for at sikre et fremadrettet blik på fastholdelse og støtte – også når overgangsmentoren fra Ung-På-Vej (officielt) slipper de unge efter et par måneder.

Et sidste vigtigt element i Ung-på-vejs arbejde er forældresamarbejde. Hos Ung-På-Vej fremhæves forældreinddragelse som vigtig for, at de unge kan udvikle sig fagligt, personligt og socialt undervejs i forløbet. Den unges forskellige arenaer – her skolen og hjemmet – skal have en vis form for overensstemmelse, hvad angår forventninger til eksempelvis mødestabilitet, men også til de unges drømme og forventninger til

fremtiden. På Ung-På-Vej er det således en central del af den pædagogiske tænkning *rundt om* eleverne, at der etableres et godt og stabilt samarbejde med de unges forældre, hvor der netop kan forventningsafstemmes omkring, hvilken fremtidsforventninger til uddannelse, der kan være realistiske og ønskværdige for den konkrete unge, og hvordan de unge bedst støttes i disse.

Evalueringen peger således samlet set på, at tankerne og intentionerne bag Ung-På-Vej er lykkedes. Der er skabt et tilbud, der kan hjælpe den påtænkte målgruppe, og som gør det med stor succes. Evalueringen peger samtidigt på, at dette må tilskrives en lang række forhold. Forhold der alle bidrager til at projektet "virker", men som også gør det sårbart i den forstand, at de alle skal være tilstede, og at ændringer – i fx rammerne for projektet – kan mindske dets effektivitet. Skal tilbuddet ændres eller nytænkes, bør det ske med hensyntagen til de forskellige faktorer.

Kapitel 4 Erfaringer med indsatsen Ungeguide

Vi har i ovenstående analyseret og evalueret på Ung-På-Vej-indsatsen. En anden del af projektet Ungeguide er indsatsen med samme navn. Denne indsats, Ungeguide, har haft til formål at understøtte fastholdelse af elever på ungdomsuddannelserne. Vi vil kort berøre denne del af projektet i det følgende, men vil gøre opmærksom på, at vi i denne evalueringsrapport har nedtonet blikket på de aktiviteter, der var og er rettet mod ordinære unge i ungdomsuddannelsesregi.

Som nævnt, er Ungeguide en indsats, der i den fireårige projektperiode har til formål at støtte og fastholde unge i en ungdomsuddannelse. Målgruppen kan således ikke beskrives som udsatte i den forstand, at de står på kanten til at komme ind i uddannelsessystemet, da det er unge, der altså er indskrevet og påbegyndt en ungdomsuddannelse. Alligevel må målgruppen siges at være flertydig, idet Ungeguide således berører såkaldte 'ordinære unge', der ikke umiddelbart er til fare for at falde ud af uddannelsessystemet og samtidig må siges at have en målgruppe af unge udsatte, der af forskellige årsager kan have svært ved at fastholde og gennemføre deres påbegyndte ungdomsuddannelse.

Flere forskellige aktiviteter har været søsat af indsatsen Ungeguide, hvoraf følgende kan fremhæves:

- Årlig undersøgelse af Bornholms ungdomskultur
- Generel understøttelse af sociale aktiviteter på ungdomsuddannelserne
- Ung.Bornholmr (Hjemmeside og sociale medier)

De seneste par år, og så sent som i start december 2018, har Ungeguide udsendt spørgeskemaundersøgelse til unge på tværs af Bornholms ungdomsuddannelser. Ifølge en medarbejder fra Ungeguide er svarprocenten årligt rigtig god. Spørgeskemaet berører en bred vifte af forskellige emner, fx både trivsel på uddannelse, sports- og fritidsinteresser, skærmforbrug, rygning og alkohol o. lign. Formålet er at få en bred indsigt i den bornholmske ungdomskultur for derved bedst muligt at kunne skabe indsatser, der er til gavn for de unge. I et telefoninterview med en Ungeguide-medarbejder, oplyses det, at den kvantitative spørgeskemaundersøgelse været suppleret af kvalitative interviews med unge for at komme mere i dybden med baggrunden for de unges svar. Den data, undersøgelsen genererer, har påvirket, hvilke indsatser Ungeguide har påbegyndt; et større fokus på og understøttelse af ungefællesskaber på Bornholm, der ikke nødvendigvis eller udelukkende inkluderer alkohol, blev fx sat under lup efter én af de årlige undersøgelser.

At understøtte nye og andre ungdomsfællesskaber på og omkring ungdomsuddannelserne har overordnet været én af de fokusområder, Ungeguide har haft. Tesen er, at når unges sociale netværk også udvikles og udspiller sig på uddannelserne vil fastholdelsen og lysten til ungdomsuddannelsen styrkes. Ungeguide har dermed været opsøgende omkring de allerede eksisterende fællesskaber, der fandtes på ungdomsuddannelserne – som fredagscaféerne – men har gennem dialog med de unge understøttet at skabe rammer, der skulle inkludere flere unge i de sociale aktiviteter, herunder at give plads til andet end alkoholprægende aktiviteter.

Ud over et opsøgende – og understøttende – arbejde om og med unge på ungdomsskolerne på Bornholm har indsatsen Ungeguide haft til formål at skabe tilgængelighed og synlighed i forhold til, hvor unge på Bornholm kan søge støtte, vejledning og overblik; både i forhold til uddannelse, men også til personlige og sociale udfordringer, der kan indvirke på den unges trivsel og fastholdelse af en ungdomsuddannelse. Ungeguide har på baggrund heraf (videre)udviklet hjemmesiden Ung.Bornholmr, med dertilhørende synlighed på de sociale medier Facebook og Instagram.

Når det kommer til etablering af en fælles platform, hvor unge kan opsøge råd og vejledning, fremgår det i spørgeskemaundersøgelsen, at der ikke er store kendskab til disse. Det er dog også forventeligt, da målgruppen er unge på ungdomsuddannelserne på Bornholm og ikke de unge, som har deltaget i spørgeskemaundersøgelsen (som går i udskolingen).

Tabel 10: Kender du nogle af de følgende? - Facebooksiden: Ung.Bornholmr

Der er ikke spurgt direkte ind til hjemmesiden Ung.Bornholmr.dk, men i stedet til den facebookside, der er knyttet til. Tallene her tyder på, at en stor del af de unge bornholmere ikke kender til siden – og dermed tilbuddet – hvilket i høj grad kunne tyde på, at de endnu ikke benytter sig af det samlede tilbud om overblik og vejledning. En medarbejder fra Ungeguide påpeger selv, at det kan være svært at lave en præcis effektmåling af de forskelligartede aktiviteter, Ungeguide har søsat, men understreger desuden:

Medarbejder, Ungeguide: Hjemmesiden UngBornholmr har også et rigtig godt potentiale og UU her fra Ungeporten, de kan også se et formål i det, de forskellige centre kan se et formål i det.

Herved tydeliggøres det, at fagpersonerne finder hjemmesiden meningsfuld i henhold til at samle forskellige typer af vejledning og støttemuligheder for de unge. At den samlede informationsportal giver mening blandt UU-vejlederne kunne være et tegn på, at der i praksis er et helhedsblik på unge, hvor sociale og faglige omstændigheder ikke kan adskilles og dermed begge skal understøttes, når en ung skal støttes i ungdomsuddannelsesregi. Ung.Bornholmr må ses i lyset af, hvilket succeskriterie der opstilles, såsom hvor længe et nyt digitalt værktøj og platform er om at blive en del af både de unges og fagpersonernes bevidsthed og praksis.

Der bliver indsamlet statistisk på hjemmesiden Ungbornholmr af projektejerne, og de peger på, at siden bliver brugt. Og at brugen af siden er i stigning. Over et halvt år (1. september 2018 til 28. februar 2019) har der været 3110 unikke besøgende. Dette er en stigning på 243 % fra den foregående periode, hvor der var 1275 unikke besøgende. Det noteres dog samtidigt at størsteparten af de besøgende er over 35 år og dermed falder uden for målgruppen (intern notat, Projekt Ungeguide).

Det er centralt, at de aktiviteter, den viden og de unge-kontakter, Ungeguide har opbygget gennem de seneste år, fastholdes fremadrettet efter endt projektperiode. Overlevering og implementering er således centralt at have for øje slutligt i projektperioden og i perioden lige efter. Dette gælder således både opretholdelsen og opdatering af hjemmeside, at gøre brug af den viden, der er genereret gennem spørgeskemaundersøgelserne og den kontakt, der er skabt til ungefællesskaber på ungdomsuddannelserne.

I Ungeguide-indsatsen har der været fokus på at skabe givende, inkluderende sociale aktiviteter på ungdomsuddannelserne, ud fra den tese, at trivsel, fællesskab og socialt samvær, er med til at støtte og fastholde de unge. Herved ment, at arbejdet med fællesskaber på ungdomsuddannelserne med fordel kan have både 'rent sociale' og 'fagligt sociale' aktiviteter for øje (Brown, Louw & Katznelson, 2011). At skelne mellem rent sociale og fagligt sociale er ikke nødvendigvis muligt i praksis, men det kan være godt at have blik for, om fagligt sociale fællesskaber understøttes af tiltag, når det drejer sig om fastholdelse af udsatte unge på ungdomsuddannelserne. Dette da nogle elever ikke nødvendigvis vægter fredagscafeerne som udsalgsgivende, men som i højere grad vil have godt af at bygge netværk omkring det faglige på studiet. At opbygge et fagligt seriøst netværk af elev-elevrelationer, kan for nogle dermed sikre en højere grad af fastholdelse (Brown, Louw & Katznelson, 2011: 6). Dermed ikke sagt at

ikke-faglige sociale aktiviteter skal nedprioriteres, men blot at forskellige elevtyper kalder på forskellige typer af strategier for fastholdelse.

Opsummering – Erfaringer med indsatsen Ungeguide

Det er vanskeligt at foretage en evaluering af indsatsen Ungeguide. Der er tale om en indsats, der strækker sig over lang tid, der har indeholdt forskellige aktiviteter og haft forskellige mål. Det er derfor ikke særligt synligt, hvilke parametre det er formålstjenlige at bedømme indsatsen i lyset af. Dels fordi målgruppen har været bred – unge på Bornholm – og dels pga. det lange tidsrum, hvor der været en relativ lav kadence i aktiviteterne. I dette kapitel har vi valgt at trække på to perspektiver – praktikernes og de unges – i det omfang disse er til stede i vores materiale.

Blandt de praktikere, der har været i berøring med indsatsen, vurderes den som gavnlig og positiv i forhold til at kunne arbejde støttende med de unge i uddannelse på Bornholm. I et fremtidigt perspektiv peger det på, at der er et behov for den type af indsats, som ungeguiden repræsenterer. En indsats der kan gå på tværs af institutioner, og som kan skræddersyes efter de skiftende behov – både blandt unge og blandt institutionerne, der har at gøre med de unge. At der er en mulighed for dette kan være en vigtig kapacitet at råde over.

Så det grundlæggende spørgsmål, som det er væsentligt at overveje i denne forbindelse, er, hvorvidt denne indsats er relevant i et fremtidigt perspektiv? Evalueringen indikerer, at projektet er værdifuldt i den forstand, at den giver et tilbud til en gruppe, der ikke er i sigtekornet for andre tilbud. Det markeres som en styrke, at indsatsen går på tværs af institutionelle og administrative opdelinger og giver en enkelt indgang for unge, hvilket bør gøre det lettere for unge at finde en relevant hjælp, hvis de skulle få brug for det. Hertil kan der tilføjes to andre argumenter. Det første er, at indsatsen kan ses i et fastholdelsesperspektiv. I de tidligere analyser pegede vi på nogle af de overvejelser, unge på Bornholm har mht. fremtidig uddannelse og arbejdsliv. Der blev skitseret tre idealtypiske overvejelsermønstre med udgangspunkt i tryghed og jobmuligheder. I den forbindelse kunne det være relevant at tænke en evt. indsats ind i forhold til disse, således at de unges overvejelser understøttes. For det andet kan der peges på, at Bornholm som samfund også har behov for at tiltrække unge fra andre egne, og her kan indsatsen måske også medvirke til at understøtte en god velkomst og integration af unge, der flytter til øen – uanset årsagen.

I et fremadrettet perspektiv kan der peges på to forhold som væsentlige at fremhæve, hvis indsatsen skal fortsætte. For det første er det væsentligt, at de positive elementer fra indsatsen og den viden, der er genereret undervejs i projektperioden, fastholdes og bliver bragt i anvendelse også fremadrettet, når projektperioden udløber. Her bliver overlevering og overvejelser om, hvordan indsatsens aktiviteter kan implementeres i vedvarende praksisser, centrale.

For det andet kan det være værd at overveje, hvordan *blandingsforholdet* mellem det sociale og det faglige skal være for at møde de unges behov. Her kan der være en risiko for, at *for meget socialt* betyder, at det rammer forbi de unge, der i høj grad også vægter det at bygge netværk med andre unge omkring det faglige på studiet. Hvordan det faglige og det sociale blandes i et udviklingsperspektiv synes således centralt som opmærksomhedspunkt.

Kapitel 5: Erfaringerne med indsatsen Fælles

Sprog

Projektledelsen på projekt Ungeguide blev ved afslutningen af projektet Uddannelse Til Alle (UTA) opmærksomme på, hvordan et fokus på motivation og fælles sprog kunne være en tilgang, der ville være givende for praktikernes fremadrettede arbejde med unge og uddannelse på Bornholm. Dette resulterede således i, at motivation blev sat på dagsorden i projekt Ungeguides udviklingsseminarer, hvor formålet var at skabe et fælles sprog blandt praktikerne på tværs af enheder og professioner i deres daglige arbejde med og omkring unge. I dette kapitel undersøger vi erfaringerne omkring etableringen af et fælles sprog.

Motivation som fælles sprog

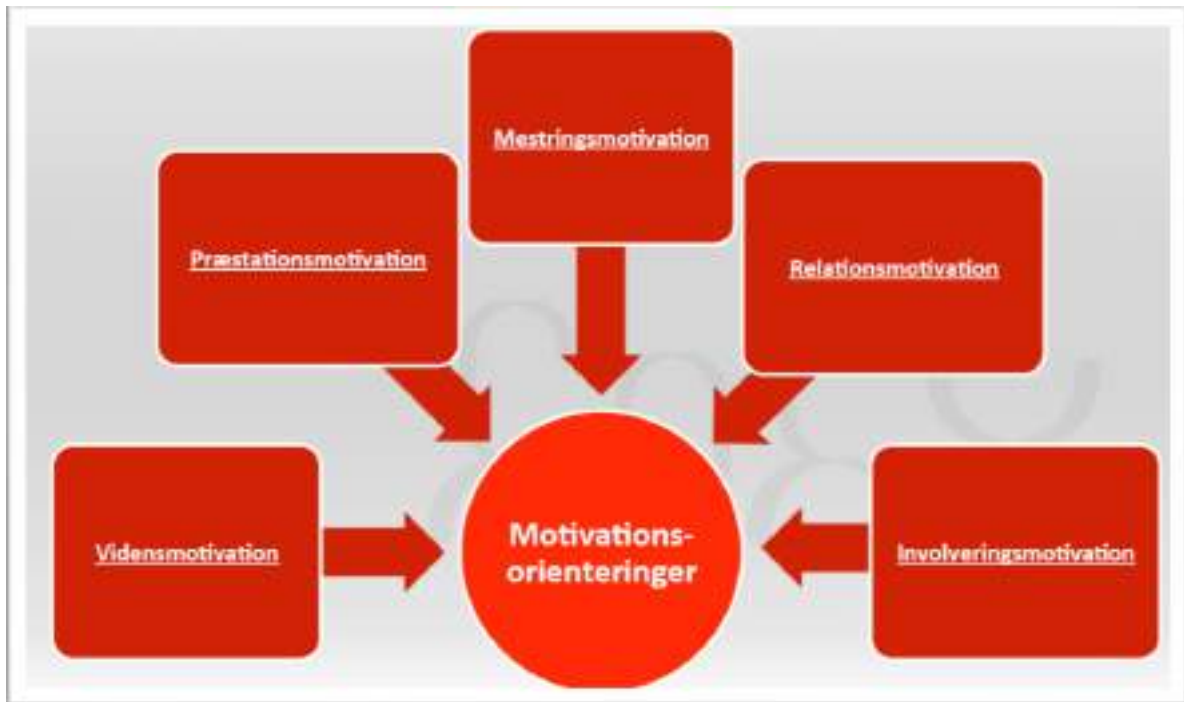
Forståelse af og blikket på unges motivation var i projekt Ungeguide et centralt element i ønsket om at etablere et fælles sprog blandt praktikere, der arbejder med unge og uddannelsesvalg. På de fælles udviklingsseminarer, faciliteret af forskere fra CeFU, var dette således omdrejningspunktet. I det følgende afsnit vil CeFUs forståelse af motivation derfor *kort* skitseres, inden vi efterfølgende dykker ned i analysen af, hvorvidt etableringen af et fælles sprog lykkedes og var meningsfyldt for praktikerne. Vi henviser til CeFUs kortlægning af "Unge motivation i udskoling" for et mere dybdegående indblik i den forståelse af motivation, der i projektet er arbejdet ud fra (Pless et al., 2015).

CeFUs forståelse af unges uddannelsesmotivation

Blikket på motivation, der skulle danne grundlag for etablering af et fælles sprog, handler helt centralt om ikke kun at forstå den enkelte unge, som en der besidder (eller ikke besidder) motivation, men også at forstå motivation som noget, der relationelt opstår i samspil med andre komponenter (Pless et al., 2015). Motivation er noget, der opstår kontekstuel og er således omskifteligt: "*Motivation er dermed også noget, man kan arbejde med og som kan skifte fra fag til fag. Fra time til time. Fra skole til skole*" (Pless et al., 2015:12). Motivation forstået relationelt er altså ikke en størrelse, der er klistret til den enkelte elev, som en slags betingelse for at lære noget i skolen. Det er tværtimod resultatet af det, der finder sted i skolesammenhænge (ibid.).

I projekt Ungeguide har arbejdet med motivation haft hovedudgangspunkt i følgende motivationsmodel, hvor ovenstående teoretiske overvejelser omkring motivation er indlejret:

Figur 1: Model over motivationsorienteringer

(Pless et al., 2015)

Modellen illustrerer, at motivation kan forstås som orienteringer og nuancerer dermed forståelsen af, at unges motivation i skole- og uddannelsessammenhænge udelukkende skulle bestå af en 'vidensmotivation' – altså at en stor nysgerrighed for faget udelukkende er afgørende for den unges deltagelse – eller ikke-deltagelse (Pless et al., 2015: 13). Motivation kan altså også skabes gennem fx relationer, karakterer osv. De forskellige motivationsorienteringer kan være sammenflettede og være til stede på samme tid.

Ved at anvende denne forståelse af motivation bliver begrebet flerdimensionelt og nuanceret. Motivation anskues altså dermed også som noget, der opstår i og omkring læringsituationer – og altså ikke som en forudsætning for selv samme. Dette kan medvirke til en ny forståelse af unges motivation for uddannelse – og dermed en ny forståelse af hvordan arbejdet med unge i en udsat position kan tilrettelægges.

Tidslinje/Udviklingsseminarerne

Denne tabel oplister de forskellige seminarer, der er afholdt undervejs i projektperioden samt en overskrift for de tematikker, som er blevet adresseret på det pågældende seminar.

Opstartsseminar	26. sep. 2016	Unge transitionsprocesser og overgange. Fælles sprog brainstorm
1. udviklingsseminar	20. april 2017	BUM. Motivation.
2. udviklingsseminar	31. okt. 2017	Forbløffende praksisser
3. udviklingsseminar	12. april 2018	Erfaringer fra andre kommuner. Erfaringer med unges motivationer på tværs af praksis(ser). Gode overgange
4. udviklingsseminar	27. sep. 2018	Ungefællesskaber
Afslutningskonference	12. marts 2019	Præsentation af væsentlige fund

Erfaringer med etablering af fælles sprog

Vi vil i dette afsnit se nærmere på erfaringerne, herunder udfordringerne, ved at etablere motivationstænkningen som et fælles sprog. Vi vender derfor først og fremmest blikket mod en erfaring, der er gennemgående for vores empiriske materiale, nemlig at praktikerne ikke ”greb fokuset” på motivation. Vi vil i det følgende diskutere mulige bud på dette.

En Ung-På-Vej-medarbejder fortæller på 3. udviklingsseminar:

Medarbejder, Ung-På-Vej: Jamen vi i Ung-På-Vej har faktisk snakket lidt om at det vi tager med os fra i dag det er at vi jo faktisk er en frygtelig masse fagfolk her der er enormt sprudlende og har en masse gode ambitioner over hvad det er vi går og gør, men at vi skal blive rigtig meget bedre til at kunne fortælle alle mulig andre om hvorfor vi gør som vi gør og at det er glædeligt at få nogen forskere på og kigge på de ting vi laver, men også at vi nogen gange bliver lidt forbløffende over, at nogen at de

her ting som vi tager som helt naturligt og normalt, som de synes er vildt revolutionerende og åbenbarende og spændende.

Som uddraget illustrerer, funderer medarbejderen her over, hvordan noget af det, der blev præsenteret på udviklingsseminariet, blev fremstillet som ny, revolutionerende viden, men i virkeligheden synes at være dagligdagspraksis – en normalitet. I interviewet med projektledelsen falder snakken ligeledes på, at praktikerne måske ikke oplevede det som ny viden. Her italesættes det, at praktikerne allerede anså relationsmotivation som en grundlæggende forudsætning for deres arbejde, og at der derfor ikke var opbakning til at arbejde med motivation som fælles sprog. Dette perspektiv kunne til dels siges at blive understøttet af vores fund i kapitel 3, da vi her påpegede vægtningen af den gode lærer-elevrelation og elev-elevrelation som afgørende for, at elever på Ung-På-Vej kunne udvikle deres personlige, sociale og faglige kompetencer. Medarbejdernes pædagogiske praksis beror således på relationsarbejde som centralt. Som det videre i interviewet lyder hos projektledelsen om motivation og medarbejderne:

Medarbejder, projektledelse: For dem er det måske ikke så, altså måske udfordrer det dem ikke så meget, fordi måske har de ikke siddet og, altså måske har de haft den forståelse af det i forvejen, og så, så er det måske ikke dem, der skulle have.

Praktikerne har altså således en oplevelse af, at det fælles sprog, der forsøges at blive etableret på tværs af fagfolk og implementeret som en baggrundsviden for det daglige arbejde med de unge, ikke er ny viden. Dette skaber genklang hos projektledelsen, der stiller spørgsmål ved, om motivationstænkningen udfordrer – og dermed udvikler – deres praksis.

I det empiriske materiale fremgår det desuden, at praktikerne i langt højere grad efterspørger konkrete redskaber, der mere direkte kan bruges i det daglige arbejde med de unge. Forklaringen hertil kunne være, at de, som i ovenstående, allerede mener, at de arbejder med den motivationstænkning, der blev præsenteret for dem. Hos projektledelsen nævnes også, at forklaringen også kunne lyde, at motivationstænkningen kræver for meget "oversættelsesarbejde" (fra teoretisk tænkning til konkret praksis), og at praktikerne i højere grad mener, at de har behov for pædagogiske værktøjer nu og her, der er til at tage og føle på; Værktøjer der kan implementeres i daglig brug, uden det kræver for meget 'praksisoversættelse'.

Og netop et fælles sprog, der taler ind i denne form, kan siges måske alligevel at være opstået undervejs i projekt Ungeguides levetid. Flere medarbejdere på tværs af uddannelsesinstitutioner på Bornholm blev i slutningen af 2016 certificerede

Feuerstein-undervisere. Om end dette ikke var inkorporeret i projekt Ungeguide, skete det således sideløbende med motivation som fælles sprog. Feuerstein har en række konkrete øvelser og redskaber og synes derfor i højere grad at lægge tæt op af det, praktikerne har efterspurgt. Projektledelsen påpeger i interviewet, at praktikerne i højere grad havde en velvillighed omkring dette kursus. At Feuerstein kan siges at blive et fælles sprog blandt praktikerne på tværs af forskellige enheder og tilbud, kan eksempelvis ses i følgende citat. Her har arbejdet med Feuerstein sat sine spor, også blandt de unge, der arbejdes med:

Medarbejder, Remisen: Men, men det er jo, der kommer også et sprog for det, fordi nogle af de unge på Remisen der har udtalt, at, at ting de ikke kunne løse så, ej men jeg feuersteinede den lige.

Projektledelsen er dog opmærksomme på, Feuersteins brugbare redskaber, der kræver mindre 'praktikeroversættelsesarbejde' end motivationsmodellen, ikke udelukkende skal bruges, netop fordi det er nemmere at gå til:

Medarbejder, projektledelse: Altså Feuerstein er jo sådan en helt fast tilrettelagt pakke, hvor du starter her, og så går du den vej. Og det de siger også ude på Remisen, når de skal fremhæve noget, den kan, som andre metoder ikke kan, er blandt andet altså også at det er nemmere at gå til, og det er meget nemmere at bruge det, og det er måske også der, man også skal være lidt varsom, fordi spørgsmålet er så også, om det er en metode, man så bruger, fordi den er så nem at bruge.

Der påpeges ovenstående, at det er centralt, at der ikke vælges redskaber og 'fælles sprog' ud fra noget, der lige er det nemmeste. Herved ikke ment at dette nødvendigvis er tilfældet, hvad angår Feuerstein, men blot at det her understreges, at projektledelsen har fokus på, at konkrete, praksisnære værktøjer måske benyttes i højere grad, fordi der her er tale om en fastlagt pakke. Det kan gøre det nemmere at gå ud og anvende i praksis, men kan samtidig også blive begrænset af, at der tale om færdige koncepter, der ikke som sådan ligger op til lærermyndighed og dømmekraft (Biesta, 2018). Motivationstænkningens styrke er måske lige præcis, at den ikke er så praksiskonkret – men måske derfor også lægger op til mere refleksion selv, hvilket kan være svært i en presset hverdag.

En anden plausibel forklaring på, hvorfor praktikerne har haft svært ved at gøre løbende brug af motivationsopmærksomheden i deres praksis, kan være selve tilrettelæggelsen af – eller nærmere tiden mellem – udviklingsseminarerne. Noget

tyder på, at det har været udfordrende for fagpersonerne at gøre brug af deres viden fra udviklingsseminarerne og mødes på tværs i de halvårslige perioder mellem seminarerne. Denne forklaring er ikke i modstrid med hhv. 'ikke-ny viden' og 'for meget oversættelse'. Med andre ord kan der være mange simultane forklaringer i spil. Hos en medarbejder fra indsatsen Ungeguide lyder det om fælles sprog:

Medarbejder, Ungeguiden: Jeg kunne sagtens se formålet, for jeg synes det giver god mening, at i et stort projekt som Ungeguide, der har flere ben, så er det vigtigt at have det her fælles sprog. Men jeg tror at grunden til, at jeg lidt føler, at det har været sådan lidt påklistret, det er ikke fordi det har været der, men det er fordi det har været der to gange årligt, og så ugen op til, gud, der var også et eller med at vi skulle sende nogle film. Fordi de der mellemliggende perioder har vi ikke arbejdet med hverken motivationer eller samarbejde på tværs.

Og lidt senere fremgår det, at:

Jeg siger ikke man behøvede at man skulle lave lektier eller forberede det helt store, men bare at man selv sagde at nej ved du hvad vi har forpligtet os til de her ting, nu må vi også lige gøre en indsats. Og sige: jamen, i de mellemliggende perioder der skal vi mødes en gang i mellem og der bliver udstukket et tema eller en dagsorden. Altså fordi selvfølgelig skal vi ikke mødes for mødernes skyld, men ligge lidt op til, hvad var det vi lærte, hvordan er det vi kan bruge det.

Som det fremgår i ovenstående, kan det for nogle fagpersoner være relevant og give mening med etablering af fælles sprog, men selve tilrettelæggelsen har været for spredt, og der er så at sige således ikke løbende blevet hældt brænde på bålet. I stedet har der været en oplevelse af, at bålet skulle tændes på ny hver gang. Medarbejderen beskriver selv, at lidt flere løbende møder med udgangspunkt i at holde det fælles sprog i gang og tæt på praksis kunne have været brugbart.

Som det fremgår i ovenstående, har etableringen af motivation som fælles sprog haft udfordringer i form af, at praktikerne ikke synes at finde den brugbar – enten fordi det ikke var ny viden, at viden fra udviklingsseminarer ikke blev fulgt op løbende eller fordi de faktisk etablerede et andet fælles sprog eller referenceramme gennem deres brug af de praksisnære Feuerstein redskaber. Det bliver vigtigt herved at lede opmærksomheden mod, hvorfor og hvorfra tanken om motivation og fælles sprog blev søsat.

Projekt Ungeguides projektledelse påpeger i et interview, at tanken om motivation som fælles sprog i høj grad synes at komme fra en tanke om, at et fælles sprog om motivation og et nyt blik på de unge kunne være interessant og givende. Som det fremgår i interviewet, var CeFU's beskrivelser af motivation ved afslutningen af Uddannelse til Alle noget projektledelsen blev fanget af og kunne se mening i at gå videre med. Et centralt spørgsmål hertil må være, om praktikernes oplevelser af, hvad der var behov for i etableringen af et fælles sprog på tværs, har været efterspurgt og efterlevet.

Projektledelsen påpegede i interviewet fortaget i foråret 2018, at motivationstækningen stadig var relevant og givende, men at det også ville kunne kombineres med fx Feuersteintækningen. De understreger ligeledes, at fokuset på motivation som fælles sprog også havde til henseende at nuancere sproget omkring de unge særligt i modvægt til "regnearkstækning" og det økonomiske blik på sociale indsatser:

Medarbejder, projektledelse: Nu har vi lige siddet og haft et møde nu her inden, hvor, hvor man snakker helt, om, om hvorvidt er du hele tiden i regnearkstanke, eller kan du få et sprog, som ligesom giver nogle flere nuancer på det her... motivationsformerne. Netop så vi ikke endte i den her med, om det du er motiveret, eller er du ikke motiveret, men at den bliver nuanceret. Det har vi haft behov for at få nuanceret, har fortsat behov for at nuancere, hver gang vi skal til at tale økonomi ind i social indsats og så videre. Men jeg har også tvivl om, hvorvidt den sprogudvikling er der behov for ude i praktikerfeltet. Men jeg er også stadigvæk i tvivl om, hvorvidt den ikke bliver grebet derude, om det er ligeså meget, fordi at der en nervøsitet ved at være åben, altså om det er fordi der er en grundlæggende usikkerhed...

Som det fremgår i uddraget, kunne det altså tyde på, at motivation er et sprog, der er værd at have for øje i eksempelvis projektledelsens virke, når der skal fondes penge eller lignende. Det er således nærmest et praktikersprog, eller en teoretisk forståelsesramme bag det arbejde praktikerne fuldfører, der er brugbart for projektledelsen. Det – motivation – er måske netop et sprog, der allerede tales i praksis, og som det fremgår i citatet, funderer en af medarbejderne fra projektledelsen da også over, om det er denne type af sprogudvikling, der har været brug for i praksis. Uddraget stiller skarpt på netop humlen herved: Har det fælles sprog primært været tiltænkt fra og brugbart for projektledelsen, idet motivationstækningen ikke var ny eller umiddelbar blev opfattet som direkte brugbar i praksis for medarbejderne "på gulvet"? Dette giver mulighed for at skabe grobund for en overvejelse omkring, at der

fremadrettet med fordel kan tænkes i, om projektledelsen har brug for visse typer af udviklingsseminarer og praktikerne andre, sådan så disse netop kan gøre brug af hinandens sprog i deres forskellige blikke i og på praksis. Det giver samtidig mulighed for at skærpe interessen for, hvilke værktøjer praktikerne på tværs af enheder kunne have gavn af på Bornholm, for at sikre bedst muligt samarbejde om udsatte unge i uddannelsesøjemed. Her synes det oplagt at tage et skridt tilbage og undersøge, hvad praktikerne selv efterspørger for at etablere et givende samarbejde på tværs. Det synes nemlig tydeligt i videointerviewmateriale fra 3. udviklingsseminar, at stort set alle praktikerne på tværs af enheder fremhæver det positive ved videndeling og helhedsblikket på den unge. Men som en fagperson også siger:

"Jamen jeg tager med mig, at jeg synes nogen gange stadig at vi sådan snakker lidt meget om alle mulige ting så nu kunne jeg godt tænke mig at vi greb nogen af boldene og blev lidt mere konkrete på hvad vi så gjorde med al den viden vi havde fået, sådan mere konkret og lavpraktisk."

Fremadrettet kunne der således tænkes i, at understøtte praktikerne i at gribe de mange bolde, som allerede er i spil, og som er til gavn for dem og deres praksis – både på den enkelte matrikel og i samarbejdet på tværs.

Der kunne ligeledes tænkes i, om andre relevante fagpersoner skulle inddrages i et struktureret og tilrettelagt samarbejde, hermed ment fx mentorer, lærere fra Campus Bornholm, sagsbehandlere, børne- og ungekonsulenter med videre.

Vi vil i det følgende se nærmere på det tværfaglige samarbejde på Bornholm.

Samarbejde på tværs – faggrupperne på Bornholm

I det empiriske materiale tydeliggøres det fra flere fagpersoner, at de oftest mødes med hinanden enten ved planlagte sparringsmøder eller ved 'at stikke hovedet ind forbi'.

Det er tydeligt i vores data, at fagpersonerne omkring de unge oplever, at de kommer med forskellige perspektiver på de unge, og at deres forskellige perspektiver kan være brugbare i arbejdet med at skabe målrettede og givende indsatser for den enkelte unge. Herved ment, at når de forskellige perspektiver bruges optimalt, giver det et nuanceret blik på den unge og dermed en højere grad af indsigt i, hvordan fagpersonerne bedst muligt kan imødekomme udfordringer. Det empiriske materiale peger på, at de fagprofessionelle har en forståelse for, at den unges forskellige sfærer indvirker på hinanden, og at det derfor eksempelvis kan være centralt at have indsigt i, hvordan den unge har det derhjemme og i sin fritid for at kunne skabe gode forudsætninger for læring og trivsel i skoletiden. I vores empiriske data understreger flere praktikerne på

tværs af enheder, som nævnt i ovenstående, vigtigheden i helhedsblikket på og en fælles indsats omkring den unge.

Som en medarbejder fra Ung-På-Vej udtaler i videomateriale fra første udviklingsseminar:

Medarbejder, Ung-På-Vej: Vi har nogle gange holdt nogle møder med forældrene, og også med den unges sagsbehandler og psykolog, fordi vi oplevede meget hurtigt at den unge ikke kunne finde ud af at komme til tiden. Så har vi prøvet at holde nogen professionelle arbejds møder med de mennesker der er omkring den unge og vedkommendes familie og det har været gavnligt i forhold til at vi har fået nogen ting af vide som vi måske ikke vidste fra start af da den unge startede hos os, og er egentligt blevet meget mere opmærksom på, at det nok bare ikke er det her med at man er lidt slatten og sover lidt for længe, men at der er ligger mange flere ting bag. Vi er kommet frem til at der måske også er noget spiseforstyrrelse, der er noget angst og der er hvert fald nogen flere ting vi er blevet klogere på fordi vi har haft tid og mulighed for at holde de her arbejds møder. Det som vi egentligt har erfaret er, at det betyder enormt meget, at vi kan snakke med de her andre professionelle mennesker der er i vores netværk omkring den unge, eller den unges netværk, og prøve der samme at lægge en plan om hvad skal vi gøre herfra, og lave nogen kortsigtede aftaler om de kommende møder og vi prøver nogen forskellige ting af løbende.

I ovenstående uddrag bliver det tydeligt, at Ung-På-Vej-medarbejderne løbende holder møder med andre fagpersoner, hvis blik kunne være relevant i henhold til at understøtte den unges vej til uddannelse. De forskellige blikke nuancerer og udspecificerer den unges udfordringer. Udfordringer der kan have stor betydning i en sfære, men som også påvirker de andre sfærer, den unge begår sig i. Her bliver vigtigheden af helhedsblikket på den unge understreget: Ved at mødes på tværs af fagpersoner, kan der lægges en plan med konkrete aftaler, hvor alle fagpersonerne kan bruge deres fagområde i ønsket om at nå det samlede mål, der har den enkelte unge for øje.

I et interview med en UU-vejleder er samme tendenser på spil som i ovenstående beskrivelse fra medarbejderen på Ung-På-Vej. Her påpeges det, at selvom praktikerne ikke altid taler samme sprog, så er det ikke svært at videns-dele og oversætte til andet fagsprog, hvilket begrundes med, at det er et lille sted, og at fagpersonerne derfor kender hinanden godt. Vejlederen siger desuden:

Medarbejder UU-vejledning: *Jeg synes, vi er gode til på en god måde at have forskellige vinkler med respekt for hinanden og så få en, en god drøftelse ud fra de der forskellige vinkler, ikk'. Fordi vi jo ser forskellige ting, man kan jo sige, min rolle som vejleder er jo, at jeg har jo ikke et super, super godt kendskab til de unge faktisk, altså selv de der samtaler er jo alligevel perifere i forhold til dem, der har med dem at gøre til dagligt for eksempel, eller en ungekonsulent der har meget, mange, mange samtaler med dem, eller sagsbehandler der har kørt et længere forløb og har kendskab til det, til de sociale forhold der hjemme eksempelvis. Så mit er egentlig tit det mindste kendskab, men jeg håber så på ind i mellem kan bidrage med egentlig at se det lidt udefra.*

Senere i interviewet understreges det, at det netop ikke er centralt, om der opstår konsensus mellem fagpersoner, og at uenighed er brugbar, så længe det kan give nuancerede vinkler på den unge. Som UU-vejlederen siger: ”... *det er ikke samarbejde mellem os, der er i centrum. Det er det, der gavner den unge*”.

Der danner sig således et billede af, at fagpersonerne på tværs har fokus på videndeling og samarbejde, der har den unge i udsathed for øje. Noget tyder altså på, at det ikke er lysten til at mødes, der umiddelbart har gjort det svært med etableringen af det fælles sprog. I så fald er det lysten og muligheden til at mødes om en praksis, der ikke er tilknyttet en konkret sag eller en konkret ung.

Det kunne anskues som om, at praktikerne enten allerede har et fælles sprog om de unge, eller at deres forskellige sprog anskues som værende en nerve i arbejdet med unge i udsathed, da de forskellige syn, kan, ved rette opmærksomhed, være brugbare.

Der er altså ingen tvivl om, at fagpersonerne ser en stor værdi i at samarbejde på tværs af indsatser omkring den unge, og at styrken kan lægge i, at de netop har forskellige faglige blikke, der sammen kan nuancere billedet af den unge og gøre hinandens arbejde med indsatser mere givende.

En anden del af vores empiriske materiale tyder dog samtidig på, at de netop forskellige faglige blikke kan skabe udfordringer i forhold vægtningen af indsatser i de forskellige, men sammenflettede, sfærer, der påvirker den unges liv. Herved ment, at selvom der er gode samarbejds møder på tværs, så bliver den daglige praksis, hvor der gøres brug af forskellige pædagogiske greb for at sikre udvikling og trivsel hos den unge, ikke altid oplevet som forenelig på tværs. Der efterspørges derfor stadig blandt praktikerne en højere grad af tværfagligt samarbejde.

Opsummering – Erfaringerne med indsatsen Fælles sprog

I dette kapitel har vi undersøgt udfordringerne og erfaringerne med forsøget med etableringen af tanken om forskellige former motivation, som udgangspunktet for et fælles sprog blandt medarbejdere, der på forskellig vis arbejder med udsatte unge i Regionskommunen på Bornholm. Udgangspunktet var et ønske om, at medarbejderne skulle få nogle fælles begreber og ord til understøtte arbejdet med de unge. Begreberne tog afsæt i Pless et al.'s (2015) udvikling af et nuanceret motivationsbegreb, hvor motivation kan have forskellige former og dermed kan have sit udspring i forskellige kontekster. Det åbner op for en analyse i relation til den enkelte unge, hvordan vedkommende mødes, og hvorfra vedkommende kan støttes i forhold til fx valg af uddannelse eller fastholdelse i uddannelse.

Af evalueringen fremgår det, at praktikerne ikke anså motivation som et konkret praksisnært værktøj og desuden fandt, der allerede var forskellige motivationsorienteringer tilstede som grundlag for deres arbejde med de unge. Det sideløbende arbejde med Feuerstein har i højere grad skabt grobund for nye måder at udføre praksis på, på tværs af faggrupper, der arbejder med unge i udsatte positioner i henhold til uddannelse. Det er ligeledes blevet beskrevet, at der er – et givende – samarbejde på tværs af faggrupperne på Bornholm.

Det bliver derfor relevant at stille spørgsmål, om det samarbejde og videndeling, der eksisterer, kan karakteriseres som et fælles sprog og hvis ikke, om det overhovedet er en nødvendighed at etablere et fælles sprog blandt praktikerne. Dette peger på et centralt spørgsmål, der handler om, hvilket formål etableringen af et eventuelt fælles sprog har og for hvem, det har hvilken type af formål. Med det menes, at motivationstænkningen, som rammer for udviklingen af et fælles sprog, som det er fremgået af ovenstående, ikke har fungeret for de involverede fagpersoner, der i praksis arbejder med de unges læreprocesser, hvor det praktiske læringskoncept, Feuerstein har udviklet, i langt højere grad har været oplevet som velfungerende i undervisningspraksissen. Som det fremgår, kræver Feuersteins model mindre oversættelsesarbejde til praksis, fordi det udgør fast tilrettelagte pakker, man direkte kan bruge i praksis. Dette fremhæves netop som styrken ved Feuerstein frem for motivationstænkningen, der ligger ”for langt” fra praksis. På den måde udgør Feuerstein et konkret koncept med trin, man kan følge. Her skal det blot fremhæves, at risikoen ved sådanne læringskoncepter er, at de har potentiale til at fratage den enkelte lærers dømmekraft og myndighed i de konkrete og altid unikke situationer, som undervisning udgør, fordi man følger et fast koncept (Biesta, 2016). Hermed ikke

sagt, at der har været antydninger af dette i denne undersøgelse – snarere tværtimod. Men det er en indbygget risiko i faste koncepter, som det er værd at være opmærksom på.

Motivationstænkningen og det relationelle syn på de unge har måske i højere grad kunne fungere som overordnet ramme for diskussioner af forhold som ungesyn, læreprocesser og uddannelsesinteresser blandt de professionelle i projektet, der ikke i det daglige står med undervisningsopgaver, men står lidt mere på afstand – ikke fra de unge som sådan, men fra det at skulle gennemføre undervisning og tilrettelægge læreprocesser. Som det fremgår af kapitel 5, skal dette ikke forstås som, at der er en grundlæggende modsætning mellem Feuerstein og motivationstænkningen – snarere tværtimod udtrykkes det fra en underviser i projektet, at den relationelle motivationstænkning allerede er dybt indlejret i deres praksis, blot ikke tematiseret som sådan. Det tolker vi som om, at der måske fremadrettet er behov for at tilstræbe etableringen af et fælles sprog. Her forstået som et fælles batteri af sprog og begreber til at rammesætte diskussioner omkring unge og uddannelse. Her er det en anbefaling, at man er opmærksom på at udvikle og understøtte en ressourcetænkning omkring de unge som en fælles referenceramme. Det skal forstås på den måde, at det er let at forfalde til at fokusere på mangler – særligt ift. udsatte unge – og det kan komme til at skygge for, at de samme unge også har nogle ressourcer og muligheder. Projektet peger på, at de unge ”ser” forskellige ud fra forskellige institutionelle perspektiver – lærere, vejledere, ledere, ungdomsskolen, grundskolen, ungdomsuddannelsen, etc. Pointen her er, at der jo er tale om den samme unge, der bevæger sig gennem og på tværs i systemer, men at denne unge kan tage sig forskellig ud, alt efter hvilket institutionelt perspektiv, de ses fra. Det er i dette felt af forskellige institutionsperspektiver, der måske netop er behov for at arbejde med at udvikle fælles forståelse, da en øget fælles forståelse af forskellige fagpersoners forskellige perspektiver på de unge, kan skabe grundlag for det *helheldssyn* på de unge, som synes nødvendig at bygge på fremadrettet – til gavn for de unge, hvad enten de befinder sig i udsatte eller ikke udsatte positioner. Men det er afslutningsvis klart, at dette vil kræve en fælles indsats og prioritering på tværs af de forskellige institutioner. Man skal være enige om, at det er en god ide på alle planer af organisationen. Netop Bornholm har i den forbindelse en særlig styrke, da mange af aktørerne netop kender hinanden godt og er vant til at samarbejde, hvilket burde give et stærkt udgangspunkt.

Litteraturliste

Biesta, G. (2016): Good Education and the Teacher. Reclaiming Educational Professionalism. I Evers, J. & Kneyber, R. (red.) *Flip the System. Changing Education from the Ground Up*. Routledge, Taylor & Francis Group. London and New York.

Biesta, G. J. J. (2018): *Undervisningens genopdagelse*. København: Klim

Brown, R.; Louw, A. V.; Katznelson, N. (2011): *Ungdom på erhvervsuddannelserne - Delrapport om valg, elever, læring og fællesskaber*. Odense: Erhvervsskolernes forlag.

EVA (2017): *Uddannelsesvalg i 8. klasse - Unges vej mod ungdomsuddannelse*. København: Danmarks Evalueringsinstitut.

Facijs, V.; Pedersen, K. Z.; Hansen, G. I. (2010): *Evaluering af ungdomsskolens heltidsundervisning*. Søborg: Rosendahl-Schultz.

Görlich, A., Katznelson, N.; Hansen, N.H. M.; Rosholm, M.; Svarer, M. (2016): *Hvad virker? Ledige unges vej til uddannelse og arbejde. Evaluering af Brobygning til uddannelse*. København: Center for Ungdomsforskning.

Görlich, A. & Hansen, N. H. M. (2017). *Hvad virker i indsatsen for unge uden uddannelse og arbejde? I: Karen E. Andreasen, Henriette Duch (redaktører): Forandringer i ungdomsuddannelserne: Overgange og indsatser*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag

Hansen, N. H. M.; Louw, A. V; Rønaa, L. (2017): *Evaluering af forsøg med brobygning til uddannelse på højskoler og frie fagskoler*. København: Center for Ungdomsforskning.

Højmark Jensen, U.; Pilegaard Jensen, T. (2005): *Unge uden uddannelse - Hvem er de, og hvad kan der gøres for at få dem i gang?* København: Socialforskningsinstituttet.

Juul, T. M.; Pless, M.; Katznelson, N. (2016): *Uddannelsesvalg, vejledning og karrierelæring i et ungeperspektiv*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Juul, T. M. (2018): *Det 'sikre' valg i en uvis fremtid. En sociologisk analyse af unges motiver for valg af ungdomsuddannelse*. Ph.d.afhandling. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Katznelson, N.; Lundby, A. & Hansen, N. H. M. (2016). *Karrierelæring i gymnasiet: "De vidste ikke, hvad de ville"*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag

Katznelson, N.; Murning, S.; Pless, M. (2010): *Vejen mod de 95 % - en erfaringsopsamling fra projektet Ungdomsuddannelse til alle, del 2*. København: Kommuneforlaget

Katznelson, N.; Murning, S.; Pless, M. (2009): *Vejen mod de 95 % - en erfaringsopsamling fra projektet Ungdomsuddannelse til alle, del 1*. København: Kommuneforlaget

Katznelson, N.; Görlich, A.; (2018): *Hvordan skaber man motivation for uddannelse blandt udsatte unge*. København: Center for Ungdomsforskning.

Kudahl, S. (2012): "Mit barn skal da have en studenterhue." Nyhedsbrev bagt i *Momentum* d. 15.10.2012. <https://www.kl.dk/nyhed/2012/oktober/mit-barn-skal-da-have-en-studenterhue/> (lokaliseret d. 08.03.2019)

Louw, A. V. & Hansen, N. H. M. (2018). *Det gode uddannelsesliv i praktikken*. København: Center for Ungdomsforskning

Louw, A. V., & Katznelson, N. (2015). Paradoxes in Danish Vocational Education and Training. *Nordic Studies in Education*, 35(2), 116-132.

Louw, A. V.; Katznelson, N. (2018): *Karakterbogen. Om karakterer, læring og elevstrategier i en præstationskultur*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Madsen, A. S.; Jensen, M.; Vejbæk, A. K. (2018): *Unge oplevelse af uddannelsesvalg og vejledning i 9. klasse - Unge vej mod ungdomsuddannelse*. EVA rapport 2018

Madsen, A. S.; Jakobsen, T. L.; Jensen, M.; Vejbæk, A. K.; Egeberg, J. D. H.; Madsen, M. U.; Schoop, S. R.; Juliussen, J. & Hansen, Stefan R. (2017). *Uddannelsesvalg i 8. klasse. Unge vej mod ungdomsuddannelse*. København: EVA

Nielsen, A. M. W.; Sørensen, N. U. (2017): *Når kunst gør en forskel. Unge deltagelse i kunst- og kulturprojekter som alternativ arena for sociale indsatser*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Pless, M.; Katznelson, N.; Madsen, P. H.; Nielsen, A. M. W. (2015): *Unge motivation i udskolingen - et bidrag til teori og praksis om unges lyst til læring i og udenfor skolen*. Aalborg: Aalborg Universitets Forlag.

Regeringen (2017). *FGU Aftale om bedre veje til uddannelse og job*. 13. oktober 2017 Regeringen (Venstre, Liberal Alliance og Det Konservative Folkeparti), Dansk Folkeparti, Socialdemokratiet, Socialistisk Folkeparti, Radikale Venstre, Alternativet og Enhedslisten

Regeringen (2016). *Aftale mellem regeringen, Socialdemokraterne, Dansk Folkeparti, Liberal Alliance, Det Radikale Venstre, Socialistisk Folkeparti og Det Konservative Folkeparti om styrkede gymnasiale uddannelser*. København: Undervisningsministeriet

Regeringen (2014). *Aftale om Bedre og mere attraktive erhvervsuddannelser*. København: Undervisningsministeriet

Regeringen (2006). *Aftale mellem regeringen (Venstre og Det Konservative Folkeparti) og Socialdemokraterne, Dansk Folkeparti og Det Radikale Venstre om initiativer til sikring af fremtidens velstand og velfærd og investeringer i fremtiden*. København: Undervisningsministeret

Retsinformation (2018): Bekendtgørelse af lov om ungdomsskoler - lokaliseret d. 12.12.18 på <https://www.retsinformation.dk/Forms/ro710.aspx?id=190083>

Retsinformation (2017). *Bekendtgørelse af lov om vejledning om uddannelse og erhverv samt pligt til uddannelse, beskæftigelse m.v.* - lokaliseret d. 12.12.18 på <https://www.retsinformation.dk/Forms/ro710.aspx?id=193835>

Stigaard, M. (2010): *Kortlægning af mentorordninger på CPH West, SOSU C og TEC*. Notat. København: Center for Ungdomsforskning.

Sørensen, N. U.; Olsen, P.; Pless, M. (2014): *Unge i landdistrikter og yderområder – Et kvalitativt studie af unge i fire lokalområder i Danmark*. København: Center for Ungdomsforskning.

Undervisningsministeriet (2018): *Fra folkeskole til faglært – erhvervsuddannelser til fremtiden*. København: Undervisningsministeriet.

UTA Bornholm (2019): "Uddannelse til alle". Hjemmeside: <https://utabornholm.dk/> lokaliseret d. 08.03.2019.

UTA, Bornholm (2015). Afsluttende projektrapport for Projekt Uddannelse til Alle, UTA2. Projektperiode fra maj 2010 til august 2015. Lokaliseret på: https://www.utabornholm.dk/uf/40000_49999/43778/cb197e420d6cea7c9dd47a95885b558a.pdf

UTA, Bornholm (2014). Afsluttende projektrapport for Projekt Uddannelse til Alle, UTA1. Projektperiode fra 2010 til 2014. Lokaliseret på: https://dagsorden-og-referater.brk.dk/Sites/BRKVækst_Internet/Internet/2014/InfRef7368-bilag/Bilag1374670.PDF

